

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ
ДЕРЖАВИ В УМОВАХ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

**Чортків
ЗУНУ
2021**

УДК 339.138:352:338.24
К-64

Рецензенти:

Ходаківський Є. І. – д-р екон. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, директор науково-інноваційного інститут економіки та агробізнесу Поліського національного університету

Витвицька О. Д. – д-р екон. наук, професор кафедри публічного управління та менеджменту інноваційної діяльності Національного університету біоресурсів і природокористування України

Малюта Л. Я. – д-р екон. наук, професор, професор кафедри управління інноваційною діяльністю та сферою послуг Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

*Рекомендовано до друку вченою радою
Західноукраїнського національного університету
(протокол № 10 від 22.06.2021 р.)*

К-64 «Конкурентоспроможність держави в умовах децентралізації»:
моногр. / за ред. канд. екон. наук, доц. Н. Є. Кульчицької. –
Чортків: ЗУНУ, 2021. – 292 с.
ISBN 978-966-654-640-4

Колективна монографія виконана в межах комплексної теми дослідження кафедри і розрахована на широке коло вітчизняних фахівців, науковців, податківців, державних службовців, причетних до розробки та практичного становлення у вигляді варіативних трендів нового глобального розвитку світової економічної системи.

За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Передрук (перевидання) матеріалів видання дозволяється тільки з дозволу автора і редакції.

ISBN 978-966-654-640-4

УДК 339.138:352:338.24

© Чортківський навчально-науковий
інститут підприємництва і бізнесу ЗУНУ

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ 1. УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	9
Андрушків Р. Ю. ПРОЦЕС УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЕКТАМИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ЇХ РИЗИКИ.....	9
Бидик А. Г. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПОЛІТИКИ	27
Галушак В. В. КОМПЕТЕНЦІЇ ТА КОМПЕТЕНТНІСТЬ В ЕКОНОМІЦІ, УПРАВЛІННІ ТА МІЖКУЛЬТУРНИЙ КОМУНІКАЦІЇ	39
Давидовська Г. І. СУТНІСТЬ ТА ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН	52
Дерманська Л. В., Кульчицький Р. В. ЗНАЧЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	65
Кульчицька Н. Є. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН ТА ЇХ РЕГУЛЮВАННЯ	76
Савків У. С. ЗОВНІШНІЙ ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ В УКРАЇНІ.....	91
Чижишин О. І. СТРУКТУРНІ РІШЕННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ З СИТЕМАМИ УПРАВЛІННЯ SAP PRODUCT LIFECYCLE MANAGEMENT, SAP PLM.....	102
РОЗДІЛ 2. ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ І ТЕХНОЛОГІЇ, МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ І ПРОЦЕСІВ.....	121
Павелчак-Данилюк О. Б. ПРОГРАМНІ ЗАСОБИ НАВЧАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ – НЕВІД’ЄМНА СКЛАДОВА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	121
Семчишин Л. М. ВИКОРИСТАННЯ МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	133
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ В ЕКОНОМІЦІ ТА ОСВІТІ	145
Сидор Г. В. ОЦІНЮВАННЯ МІСЦЕВИХ ВИДАТКІВ ЗА РІВНЯМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	145

Чекаловська Г. З., Малюта Л. Я. НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ	155
Юркевич Г. Й. ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МЕНЕДЖЕРА	165
РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ.....	177
Бугель Ю. В. РОЛЬ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ФОРМУВАННІ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ МИТНОГО ОПОДАТКУВАННЯ.....	177
Вербіцька І. І. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ БЮДЖЕТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ.....	188
Гончар Г. П. СУЧАСНА ПОЛІТИКА ПЕНСІНОГО РЕФОРМУВАННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ.....	197
Ковальчук Ю. П. АНАЛІЗ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ У НАПРЯМІ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В ПУНКТАХ ПРОПУСКУ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ	212
РОЗДІЛ 5. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ: НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ.....	219
Балазюк О. Ю., Сисоєва І. М., Пилявець В. М. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНОГО АУДИТУ	219
Довбуш А. В. СТАНОВЛЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ОБЛІКУ.....	233
Домбровська Н. Р. ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОПРОДУКЦІЇ	244
Костишин Н. С. ОПТИМІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ В ЧАСТИНІ ВИБОРУ СИСТЕМ ОПОДАТКУВАННЯ	260
Шмигель О. Є. СКЛАДОВІ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ – ОСНОВНІ ЧИННИКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	271
Яковець Т. А. ОПТИМІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ФІНАНСОВИЙ РЕЗУЛЬТАТ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ ОБЛІКОВОГО ВІДОБРАЖЕННЯ	283

ПЕРЕДМОВА

Високий рівень конкурентоспроможності економіки є фундаментальною умовою інтеграції України у світовий економічний простір як рівноправного учасника міждержавних економічних відносин. Забезпечення конкурентоспроможності виступає і метою, і основою сталого економічного розвитку країни, спрямованого на суттєве підвищення добробуту населення.

Для забезпечення конкурентоспроможності держави стає необхідним у формуванні ефективної стратегії управління регіональною конкурентоспроможністю, яка відбувається під впливом реформи територіальної організації влади та місцевого самоврядування на засадах децентралізації.

Децентралізація влади та ресурсів разом із необхідністю використання потенціалу громад для самоврядного розвитку, а також зазначені умови для зміни розподілу повноважень повинні забезпечити конкурентоспроможність територіальних громад та держави загалом.

Управління конкурентоспроможністю має бути основаним на виборі політики здійснення підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, що має в основі активізацію фінансових, економічних, матеріальних, наукових, інноваційних, трудових ресурсів в оптимальні терміни, що стане рушійною силою зростання конкуренції територіальних громад, а в подальшому й України.

Враховуючи науково-практичну необхідність дослідження поставленої проблематики, автори виклали власні пропозиції щодо основних тенденцій та проблем забез-

печення конкурентоспроможності України в умовах трансформаційних змін, зокрема і децентралізації.

У першому розділі «Управління економічними процесами держави в умовах децентралізації» висвітлено процес управління інвестиційними проектами підприємства в умовах децентралізації та їх ризики; стратегічні орієнтири удосконалення вітчизняної агропродовольчої політики; компетенції та компетентність в економіці, управлінні та міжкультурній комунікації; сутність та фактори формування економічної безпеки підприємства в умовах децентралізаційних змін; значення інновацій у забезпеченні конкурентоспроможності територіальних громад; муніципальну освіту як об'єкт наукових досліджень у структурі бюджетного менеджменту; зовнішній державний фінансовий контроль в Україні; структурні рішення бізнес-процесів у сільському господарстві з ситемами управління *sap product lifecycle management, sap plm*.

У другому розділі «Інформаційні системи і технології, моделювання та прогнозування економічних систем і процесів» досліджено програмні засоби навчального призначення та мультимедійні технології – невід'ємна складова дистанційного навчання; використання математичного моделювання в економічних дослідженнях.

У третьому розділі «Правові та соціально-філософські проблеми в економіці та освіті» розкрито оцінювання місцевих видатків за рівнями регіональної освіти; навчальний процес в закладах вищої освіти в умовах пандемії; психосоціальні тенденції сучасного розвитку особистості менеджера.

У четвертому розділі «Розвиток фінансово-кредитної системи в контексті формування конкурентоспроможності

України» досліджено роль митного регулювання у формуванні вітчизняної системи митного оподаткування; концептуалізацію та функціональні характеристики бюджетного менеджменту; сучасна політика пенсійного реформування: зарубіжний досвід та українські реалії; аналіз системи управління ризиками у напрямі її застосування в пунктах пропуску через митний кордон України.

У п'ятому розділі «Бухгалтерський облік, аналіз і аудит: національні особливості та світові тенденції» висвітлено інформаційне забезпечення та модель соціального аудиту; становлення стратегічного обліку; організацію внутрішньогосподарського контролю витрат виробництва зернопродукції; оптимізацію податкового навантаження в частині вибору систем оподаткування; складові системи оподаткування та організації обліку – основні чинники підприємницької діяльності; оптимізацію податкового навантаження на фінансовий результат підприємства в контексті облікового відображення.

Власний внесок у дослідження вищевказаної теми, що відображена в розділах колективної монографії, зробили такі науковці: д-р екон. наук, професор Л. Я. Малюта, канд. екон. наук, доцент Андрушків Р. Ю., канд. екон. наук, доцент Бидик А. Г., канд. екон. наук, доцент Галушак В. В., канд. істор. наук, старший викладач Давидовська Г. І., канд. екон. наук, доцент Дерманська Л. В., канд. істор. наук, викладач Кульчицький Р. В., канд. екон. наук, доцент Кульчицька Н. Є., канд. екон. наук, доцент Савків У. С., канд. екон. наук, доцент Чижишин І. І., канд. техн. наук, старший викладач Павелчак-Данилюк О. Б., канд. фіз.-матем. наук, доцент Семчишин Л. М., канд. екон. наук, доцент Сидор Г. В., канд. екон. наук, доцент Чекаловська Г. З., канд. псих.

наук, доцент Юркевич Г. Й., канд. екон. наук, доцент Бугель Ю. В., канд. екон. наук, доцент Вербіцька І. І., канд. екон. наук, доцент Гончар Г. П., викладач Ковальчук Ю. П., канд. екон. наук, Балазюк О. Ю., канд. екон. наук, Сисоєва І. М., канд. екон. наук, Пилявець В. М. канд. екон. наук, доцент Довбуш А. В., канд. екон. наук, доцент Домбровська Н. Р., канд. екон. наук, доцент Костишин Н. С., канд. екон. наук, доцент Шмигель О. Є., канд. екон. наук, доцент Яковець Т. А.

РОЗДІЛ 1. УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Андрушків Р. Ю.,

кандидат економічних наук, доцент

Чортківський навчально-науковий інститут

підприємництва і бізнесу

Західноукраїнського національного університету

ПРОЦЕС УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЕКТАМИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ЇХ РИЗИКИ

Управління є надзвичайно складним видом діяльності в будь-якій галузі народного господарства. Управління реалізацією інвестиційних проектів у цьому сенсі – не є виключенням. Тому принцип системності стосовно управління процесом реалізації проектів, тобто погляд на нього як на систему, цілком природний. Звідси – можливість декомпозиції і структуризації управління реалізацією проектів.

Процеси євроінтеграції та децентралізації вимагають проведення глибинних економічних реформ, розв'язання проблем розвитку територій та виробничих підприємств. Необхідність децентралізації обумовлена також світовим

досвідом успішної реалізації основних засад децентралізації як у розвинутих країнах, так і в тих, що розвиваються. У цих країнах перехід до децентралізованого управління є характерною ознакою владної діяльності, що обумовлено прагненням до підвищення ефективності надання державних послуг, усунення макроекономічної нестабільності та прискорення економічного зростання.

Децентралізація передбачає розмежування компетенції і конкретизацію повноважень не лише по вертикалі, але й по горизонталі.

1. Вертикальна децентралізація означає чітке визначення порядку прийняття рішень керівними органами різного рівня. Принциповими питаннями вертикальної децентралізації є: глибина ієрархічної децентралізації; обсяг та сфера повноважень нижчих владних ланок і організація системи нагляду та контролю за діяльністю цих органів.

2. Горизонтальна децентралізація означає розподіл та визначення функцій і компетенції всіх інших елементів структури органів публічної адміністрації, крім керівного органу.

Фінансова децентралізація є запорукою децентралізації влади, саме вона передбачає стимулювання регіонів до фінансової автономії, пошуку додаткових власних ресурсів, активізації внутрішнього потенціалу розвитку; дозволяє балансувати потреби та можливості регіонів [3].

Основним напрямком формування підприємницького середовища територіальних громад є подолання проблем для залучення на їх територію суб'єктів господарювання, тобто визначення та позиціонування громади як просторової бази для розміщення підприємницьких структур, стимулювання підприємницької активності жителів громади,

а також залучення інвестицій та інновацій на територію громади (рис. 1).

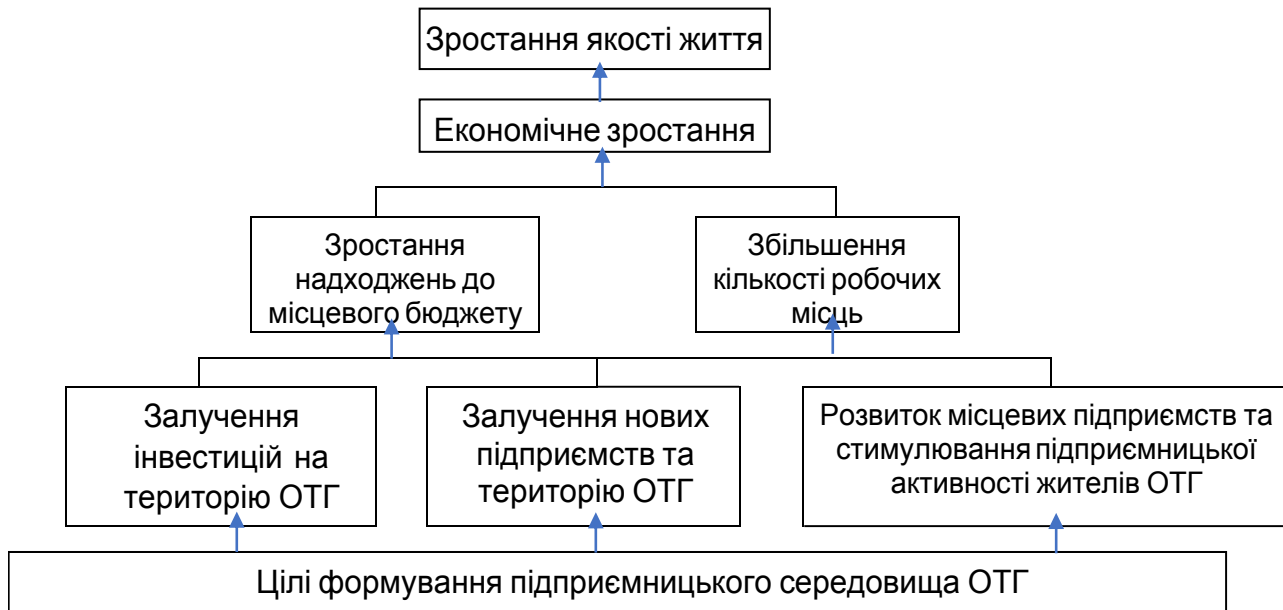

Рис. 1. Цілі формування підприємницького середовища об'єднаної територіальної громади [5]

Поряд з цим, виникає необхідність розгляду стратегічного розвитку виробничих підприємств України у сфері інвестиційної діяльності в умовах децентралізації.

Успішність виконання інвестиційного проекту визначається тим, наскільки ефективно здійснюється його задум, у якому сконцентровані інтереси колективів і організацій, що працюють над його реалізацією. Досягнення цілей проекту можливо тільки при ефективному управлінні процесом його реалізації.

Процес діагностики процесу управління інвестиційними проектами доцільно розглянути у розрізі наступних підходів: функціонального, динамічного та предметного.

Функціональний підхід до проблеми управління дозволяє вивчити основні функції управління інвестиційною діяльністю: аналіз, планування, організація, контроль, регулювання.

Функції управління вважаються центральним поняттям, оскільки вони виконуються на всіх рівнях управлінської діяльності, у кожній фазі реалізації проекту, для всіх його процесів і керованих об'єктів (елементів).

Слід зазначити, що функції управління мають свою специфіку на різних стадіях життєвого циклу інвестиційного проекту. Дуже важливо до ухвалення рішення про здійснення проекту розглянути всі аспекти його реалізації протягом усього періоду життєвого циклу. Такий підхід страхує як від прийняття проектів, що дають швидку віддачу, але неефективних у часі, так і від упередження проти проектів, що повільно набирають силу, але що приносять істотні довгострокові вигоди.

Управління проектом на будь-якій фазі його життєвого циклу складається з ряду послідовних кроків. У передінвестиційній фазі має місце кілька значних видів діяльності (рис. 2), що частково поширюються і на наступну інвестиційну фазу.

Рис. 2. Цикл управління проектом на передінвестиційній фазі

Реалізація більшості проектів залежить від того, наскільки великими є ресурси, що дозволяють досягти поставленої перед проектом мети, і як вони використовуються. Інвестиційні можливості підприємств, що реалізують інвестиційні проекти, які знаходяться у передінвестиційній стадії, визначаються на основі діагностики інвестиційного потенціалу досліджуваних підпри-

емств, що слугує першим етапом циклу управління проектом на передінвестиційній стадії життєвого циклу проекту (ЖЦП) [1].

Інвестиційний потенціал підприємства залежить від ряду факторів, що визначають його формування, розвиток і рівень використання. На процес формування інвестиційного потенціалу впливають в основному такі фактори, як: стан інвестиційного клімату регіону діяльності підприємства [7], особливості інвестиційної діяльності підприємства [11], розвиненість і гнучкість оргструктури управління інвестиційною діяльністю [9], системи маркетингу [8], оптимізація комплексу маркетингу [4]. Рівень використання інвестиційного потенціалу, у свою чергу, залежить від якості прийнятих інвестиційних рішень на кожній стадії життєвого циклу проекту.

З огляду на усе вищесказане необхідно відзначити, що діагностика інвестиційного потенціалу підприємства повинна бути спрямована на виявлення і вивчення факторів, які впливають на його формування, розвиток і рівень використання з метою визначення ступеня використання ресурсів і інвестиційних можливостей підприємства.

Даний аналіз досить складний і трудомісткий. Складність розглянутої проблеми полягає в тому, що оцінки окремих елементів потенціалу повинні бути зведені в узагальнюючий показник для обліку їхнього впливу на рівень використання інвестиційного потенціалу. Окрім цього, оцінки параметрів визначаються по бальній системі і базуються на суб'єктивних думках експертів.

За результатами діагностики інвестиційного потенціалу визначають інвестиційні можливості досліджуваних підприємств. Слід зазначити, що чим вище рівень вико-

ристання інвестиційного потенціалу, тим більше у підприємства інвестиційних можливостей для ефективної реалізації інвест-проектів.

Визначення інвестиційних можливостей є відправною крапкою для діяльності, пов'язаної з інвестуванням. У кінцевому рахунку, це може стати початком мобілізації інвестиційних коштів. Потенційні інвестори, приватні і державні, зацікавлені в одержанні інформації про виникаючі інвестиційні можливості. Для одержання такої інформації варто застосовувати підходи на рівні сектора економіки і на рівні підприємства. Для цих підходів характерні два напрями досліджень. На рівні сектора економіки необхідно вишукувати нові зовнішні інвестиційні можливості для підприємства. На рівні підприємства варто проводити діагностику інвестиційного потенціалу для визначення внутрішніх інвестиційних можливостей, що забезпечують, відповідність конкретним інвестиційним вимогам індивідуальних проектоупорядників.

Наданий момент, документація будь-якого проекту, що подається на розгляд у Раду по СЕЗ і ТПР, складається з двох частин: перша частина – економічний опис проекту, друга – технічний опис (будівельно-монтажна і технічна документація). Розділи інвестиційного проекту включають повну інформацію про всі організаційні, економічні, правові і техніко-технологічні аспекти впровадження проекту [6].

Для одержання дозволу про схвалення інвестиційного проекту, реалізованого в пріоритетних галузях і виробництвах до Ради повинен представлятися ряд документів:

- заява про розгляд інвестиційного проекту за установленною формою;

- інвестиційний проект;
- нотаріально завірену копію свідчення про державну реєстрацію СПД;
- у разі потреби – спеціальний дозвіл (ліцензію);
- проект контракту, погоджений з відповідним органом місцевого самоврядування;
- документи про реєстрацію (створення) іноземної юридичної особи в країні його місцезнаходження;
- експертні висновки щодо інвестиційного проекту;
- зобов'язання про надання Раді звітності про хід реалізації проекту за формою й у терміни, установлені Радою;
- довідку органів ДФС про стан розрахунків з бюджетом.

У 30-денний термін Рада, розглянувши внесений пакет документів, приймає рішення про схвалення всіх досліджуваних інвестиційних проектів, що знаходяться на передінвестиційній стадії ЖЦП.

Після одержання виписки з рішення Ради про схвалення проекту заявник повинний почати діяльність протягом 6 місяців, якщо інший термін не передбачений умовами контракту.

Наступним етапом процесу управління інвестиційним проектом на передінвестиційній стадії є аналіз привабливості інвестиційних проектів, основною задачею якого є виявлення найбільш ефективних інвестиційних проектів.

Оцінка привабливості інвестиційних проектів повинна здійснюватись щодо наступних напрямів: оцінка економічної доцільності реалізації інвестиційних проектів, оцінка ступеню екологічності і соціального ефекту проекту, оцінка ступеню ризику, закладеного в інвестиційний проект.

Розглядаючи перший напрям, слід зазначити, що оцінка економічної доцільності реалізації інвестиційних проектів є однією зі складних проблем у плануванні розвитку підприємства, тому що критерії оцінки ефективності інвестиційних проектів не завжди дають подібне ранжування проектів по ступеню привабливості [13]. Тому ступінь економічної доцільності інвестиційного проекту визначається на основі порівняльної оцінки його рангів за різними показниками.

Для оцінки економічної доцільності інвестиційних проектів застосовують метод концепції дисконтування, що припускає розрахунок таких показників, як чиста поточна вартість (NPV), індекс прибутковості (PI), внутрішня норма прибутку (IRR).

Важливе значення в проектному аналізі приділяється оцінці ступеню екологічності і соціального ефекту проекту, тому що екологічні і соціальні наслідки проекту в силу їхньої специфічності в більшій мірі торкаються інтересів суспільства в цілому, а не фірм, що беруть участь у проекті.

Наступним етапом процесу управління інвестиційним проектом на передінвестиційній стадії ЖЦП є планування. Як тільки аналіз інвестиційної привабливості проекту визначив його надійні ознаки життєздатності, починаються етапи сприяння інвестиціям і планування їхнього здійснення. Щоб зменшити потоки обмежених ресурсів, необхідно здійснити планування послідовності дій при розробці інвестиційного проекту – від концептуальної стадії до експлуатаційної фази.

Слід зазначити, що проходження проекту через етапи передінвестиційної стадії сприяє просуванню інвестицій, створює кращу основу для прийняття рішень і ефективного здійснення проекту.

Вихідними передумовами для планування на передінвестиційній фазі реалізації проекту є стратегічні планові рішення, закладені в концепцію проекту, а саме: основні цілі проекту, базові терміни і максимальні рівні витрат здійснення проекту, потенційні учасники; принципи нейтралізації факторів ризику, поточне місце розташування будівництва та ін.

На цій стадії управління інвестиційними проектами розробляються документи, що містять необхідні планові характеристики проекту. Щодо всіх досліджуваних проектах складаються техніко-економічне обґрунтування, де деталізуються й уточнюються технологічні, об'ємно-планувальні, конструктивні, природоохоронні рішення, вірогідно оцінюється екологічна, санітарно-епідеміологічна й експлуатаційна безпека проекту, а також його соціальні наслідки, ефективність і доцільність інвестицій у розглянутий проект, розроблений бізнес-план. Однак, слід зазначити, що бізнес-плани, які представляються у Раду по СЕЗ і ТПР, окремих інвестиційних проектів часто не містять цілого ряду інформаційних блоків, необхідних для оцінки.

Завершує цикл управління на передінвестиційній стадії ЖЦП функція регулювання. Основна задача регулювання – визначити, чи є відхилення, виявлені на попередньому кроці настільки значними, що необхідне прийняття відповідних рішень. Якщо відхилення не можуть зробити значного впливу на подальший хід робіт з реалізації проекту, то функція регулювання зводиться до ініціалізації наступного етапу управління. Якщо ж відхилення надають загрозу для успішного здійснення проекту, то всі роботи з поточного проекту необхідно згорнути і приступити до аналізу альтернативного проекту з повторенням повного циклу управління.

Інвестиційна фаза ЖЦП безпосередньо пов'язана зі здійсненням інвестицій. На цій стадії життєвого проекту піддається ризикові найбільша сума грошей [10]. Якщо на передінвестиційній фазі проект може бути припинений з порівняно невеликими грошовими втратами, то після початку будівельних робіт за проектом пов'язано з великими витратами. Саме тому, управління на інвестиційній фазі має пріоритетне значення. Схематично цикл управління на інвестиційній фазі представлений на рис. 3.

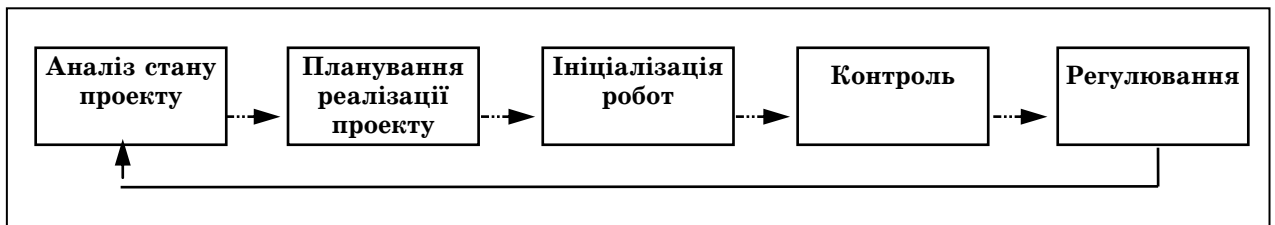

Рис.3. Цикл управління на інвестиційній фазі життєвого циклу проекту

Аналіз стану, у якому знаходиться проект, доцільно проводити кожний раз, коли проект проходить визначені контрольні точки, від яких залежить хід подальшої реалізації проекту.

З аналізу починається вся робота над проектом, надалі аналізові підлягають всі елементи проекту: терміни виконання робіт, ступінь ризику, фінанси, кадри, хід проектування, постачань і виконання будівельних і монтажних робіт, якість результатів і т.д.

Якщо в результаті аналізу були виявлені відхилення, менеджер проекту повинний проаналізувати їхні причини і скласти план їхнього виправлення.

На інвестиційній фазі планування займає одне з найважливіших місць. Практично процес планування проекту на його інвестиційній фазі є безперервним. Плану-

ванню підлягають усі види робіт, що виконуються на інвестиційній фазі проекту: виконання будівельно-монтажних робіт, закупівля технологій, матеріалів і устаткування, здача готових об'єктів замовникові і т.д.

Єдиною базою для безперервного планування робіт за проектом є загальний план реалізації проекту, на основі якого розробляється календарний план робіт.

З усіх інвестиційних проектах, що знаходяться на інвестиційній стадії ЖЦП, розроблено план реалізації проекту, що передбачає розробку виконавчих документів, які використовуються з метою забезпечення ефективного результату. При цьому глибина деталізації планування по кожному досліджуваному проекту визначається, головним чином, його розмірами і складністю.

Частіше за все застосовуються наступні критерії визначення виникаючих змін в інвестиційних проектах на інвестиційній стадії ЖЦП: досягнення контрольних точок у виконанні календарного плану робіт; витрата фінансових коштів; забезпеченість будівництва об'єкта основними видами сировини, матеріалів і енергетичних ресурсів; ступінь відповідності організаційної структури проекту, якість передвиборчого маркетингу.

На наступному етапі процесу управління інвестиційними проектами на інвестиційній стадії ЖЦП здійснюється регулювання, що за своїм змістом ідентично відповідному кроку на передінвестиційній фазі. Якщо менеджер проекту вважає, що виявлені на попередньому кроці відхилення основних показників проекту від планових незначні, то виконання проекту продовжується без змін. У протилежному випадку він приймає рішення про коректування планів виконання проекту.

Основні етапи процесу управління інвест-проектами на експлуатаційній стадії ЖЦП представлені на рис. 4.

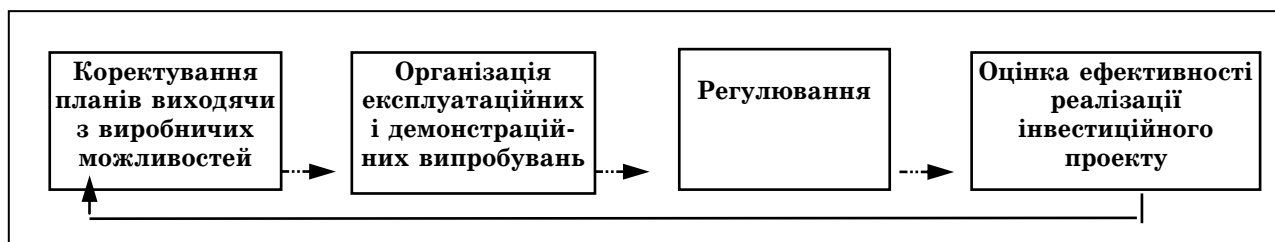

Рис. 4. Цикл управління на експлуатаційній фазі життєвого циклу проекту

Підводячи підсумок, можна стверджувати, що система управління інвестиційними проектами, по-перше, має складну ієрархічну структуру з декількома рівнями, обумовленими структурою проекту, його життєвим циклом, а по-друге, цей процес, здійснюваний постійно, дозволить ефективно координувати інвестиційну діяльність шляхом застосування системи сучасних методів і техніки управління для досягнення поставлених у проекті цілей.

Процесові інвестиційного проектування, як правило, властиві умови невизначеності, що, насамперед, обумовлено недостатністю і ненадійністю інформації, на основі якої здійснюється оцінка проекту. Об'єктивно існуюча і принципово непереборна невизначеність може привести до небажаного розвитку подій і вплинути на кінцевий результат. У цьому зв'язку діагностика проектних ризиків і їхня оцінка є необхідною передумовою ефективного досягнення інвестиційних цілей підприємства.

Аналіз проектних ризиків дозволяє не тільки досліджувати, але в ряді випадків і кількісно вимірити, чому і наскільки внаслідок негативного впливу зовнішніх факторів відбулося або може відбутися відхилення від наміченої мети, і запропонувати таку зміну внутрішньої

структури проекту, яка дасть можливість мінімізувати або компенсувати виявлене відхилення.

Як показують дослідження, на практиці інвестиції далеко не завжди приносять очікуваний результат, і однієї з причин цього є поверхнева оцінка ризиків, пов'язаних з інвестуванням. Вчасно не виявлений інвестиційний ризик може істотно знецінити інвестиційно-фінансовий портфель підприємства.

Крім того, інвестиційний ризик є однією з найбільш важливих складових інвестиційного клімату. Він характеризує імовірність втрати інвестицій і доходу від них, показує, чому не варто (або варто) інвестувати в дану корпорацію, галузь, регіон або країну. Ризик як би підсумовує правила гри на інвестиційному ринку. Ступінь ризику залежить від політичної, соціальної, економічної, екологічної, кримінальної ситуацій [2].

Оцінка інвестиційних ризиків проектів проводиться в наступній послідовності:

1. Ідентифікація інвестиційних ризиків у залежності від стадії ЖЦП.
2. Оцінка ризиків на основі експертного методу.
3. Ранжирування інвестиційних ризиків по зонах на основі побудови профілю позиціонування ризику.

На першому етапі роботи з аналізу інвестиційних ризиків виявляються можливі ризики стосовно конкретного проекту. При цьому, на процес реалізації інвест-проекта впливають так називані загальні ризики, пов'язані зі стадією життєвого циклу, на якій знаходиться проект, і специфічні інвестиційні ризики, обумовлені суб'єктивними факторами внутрішньої структури конкретного інвест-проекту.

Основними факторами загальних інвестиційних ризиків досліджуваних проектів, що знаходяться на передінвестиційній стадії ЖЦП, є:

- невірна оцінка інвестиційного клімату;
- далекість від центрів ділової активності і транспортних магістралей;
- складність у забезпеченні правовстановлюючими документами;
- труднощі в організації страхування і додаткового кредитування;
- труднощі з формуванням адміністрації проекту;
- помилки у визначенні терміну життя проекту, в оцінці технологічної здійснюваності й економічної ефективності;
- помилка у визначенні інвестиційних можливостей підприємства.

Слід зазначити, що на передінвестиційну стадію припадає найменше число інвестиційних ризиків.

Що стосується інвестиційної стадії ЖЦП, на якій здійснюється придбання різних активів і їхнє включення до роботи з проекту, то тут спостерігається більш інтенсивний вплив факторів інвестиційного ризику, чим на попередній стадії. До основного з них відносяться:

- неплатоспроможність замовника;
- низька якість проектно-пошукових робіт;
- несумлінність підрядника;
- посилення залежності від постачальників;
- несвоєчасна підготовка персоналу;
- придбання неконкурентоспроможних технологій;
- непередбачені платежі, в тому числі через інфляцію.

Ступінь ризикового тиску на цій стадії значно залежить від якості комунікаційних зв'язків з постачальниками, підрядчиками, персоналом підприємства.

На даній стадії ЖЦП особливо виявляються зовнішні непередбачені ризики, які негативно впливають на проектні роботи. Фактори зовнішнього середовища, які швидко змінюються можуть зажадати додаткових витрат для функціонування підприємств. У зв'язку з цим цілком можливим представляється змушене зниження частки отриманого прибутку, що йде на рефінансування проекту. Крім того, загальне нестабільне економічне і політичне положення України може привести до зростання інфляції, збільшення ставки рефінансування, збільшення цін на енергоносії, що у свою чергу загрожує збільшенням цін на сировину, ставки відсотка по комерційних кредитах. Високий рівень оподатковування, відсутність істотної як податкової, так і законодавчої підтримки вітчизняного виробника, фактичне ігнорування його інтересів з боку держави збільшує ризик зміни рівня оподатковування. Усе це підкреслює необхідність детального розгляду даних видів ризиків підприємствами, які реалізують проекти на даній стадії ЖЦП.

Найвища частка інвестиційного ризику припадає на експлуатаційну стадію ЖЦП, на якій проект виводиться на рівень повної віддачі й одержання прибутку.

Практично у всіх досліджуваних проектах на цій стадії виявляються фінансово-економічні ризики, до яких відносяться:

- неплатоспроможність споживачів;
- зростання цін на сировину, матеріали, перевезення;
- нестача оборотних коштів.

Маркетингові ризики, пов'язані головним чином з такими елементами ринку, як конкуренти, постачальники, споживачі, посередники, а також з такими елементами маркетингової політики, як збут, ціноутворення і просування товарів на ринок.

До маркетингових ризиків, що істотно впливають на реалізацію інвест-проекта на цій стадії, відносяться:

- зміна ринкової позиції підприємства внаслідок підвищення маркетингової активності конкурентів;
- нестійкість попиту на вироблену продукцію;
- зниження конкурентоздатності товару внаслідок появи на ринку альтернативного товару;
- зниження цін через конкуренцію;
- посилення залежності від постачальників.

Особливе значення на експлуатаційній стадії ЖЦП має група техніко-технологічні ризиків, а саме:

- новизна технологій;
- швидке старіння технологій;
- недостатня надійність устаткування;
- нестача резервних потужностей.

Особливої уваги також слід приділити і екологічним ризикам:

- імовірність викидання в атмосферу і скидання у воду;
- шкідливість виробництва;
- складування відходів.

Метод експертних оцінок дозволяє компенсувати нестачу інформації про розроблювальні або здійснювані проекти, економічні процеси і явища господарського життя за рахунок знань експертів у даній області.

Зважаючи на те, що проекти, спрямовані на реалізацію різних якісних цілей, ризики будуть робити неоднаковий вплив на них. Так, проекти, пов'язані зі створенням нового виробництва, будуть у більшій мірі піддаватися впливу фінансово-економічних ризиків, ніж проекти з модернізації виробництва, освоєння нових технологій. У цьому зв'язку для виявлення ступеню ризикового тиску доцільно застосовувати групування інвест-проектів, що знаходяться на інвестиційній і експлуатаційній стадіях свого ЖЦП, у залежності від їхньої бізнес-ідеї.

У першу групу відносять інвест-проекти зі створення нових підприємств, нових виробництв, у другу – підприємства, чиї проекти спрямовані на розвиток інфраструктури, модернізацію оснащення підприємства, третя група об'єднала підприємства, інвестиційна мета яких розширення обсягів виробництва за рахунок збільшення потужностей підприємства, і нарешті четверта група – це підприємства, що освоюють нові технології.

Слід також зазначити, що оцінка інвестиційних ризиків повинна здійснюватися для кожного проекту, який знаходиться на передінвестиційній стадії, тому що тут особливе значення мають суб'єктивні фактори в діяльності конкретного підприємства, особливо це актуально в умовах здійснення процесів децентралізації.

Таким чином, можна зробити висновок, що однією з найважливіших умов, що забезпечують ефективність інвестиційної діяльності, є створений механізм адаптації підприємств до інвестиційних ризиків, що передбачає розробку методик виявлення, оцінки і нівелювання ризиків на кожній стадії життєвого циклу проекту.

Список використаної літератури:

1. Албастова Л. Н. Технология эффективного менеджмента: Учеб.-практ. пособие. М.: ПРИОР, 1998.
2. Брітченко І. Г., Князевич А. О. Контролінг : навч. посіб. Рівне: Волинські обереги, 2015. 280 с.
3. Котлер Ф. Маркетинг в третьем тысячелетии: как создать, завоевать и удержать рынок. М.: ООО «Изд. «АСТ», 2000.
4. Перелік СЕЗ ТА ТПР URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=65af61ae-d9d8-48fc-b1f0-a8ee8094994b&title=PerelikSezTaTpr>.
5. Рише К. Экономика предприятия. М.: Эксперт, 1997.
6. Старостіна А. О., Кравченко В. А., Пригара О. Ю., Ярош-Дмитренко Л. О. Маркетинг. Навчальний посібник. За заг.ред. проф. Старостіної А. О. К.: «НВП «Інтерсервіс», 2018. 216 с
7. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації. Монографія за ред. Лук'яненко Д. Г. Київ.: КНЕУ, 2001.
8. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга. М., 1997.
9. Чемырнин Е. М., Александер Г. Дж., Бейли Дж. Инвестиции: пер. с англ. М.: Инфра-М, 1997.
10. Шапиро В. Д. Управление проектами (зарубежный опыт). СПб: ДваТрИ, 1996.
11. Шершньова З. Є., Оборська С. В. Стратегічне управління: Навч. посібник. К. КНЕУ, 1999.

Бидик А. Г.

кандидат економічних наук, доцент

Чортківський навчально-науковий інститут

підприємництва і бізнесу

Західноукраїнського національного університету

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ АГРОПРОДОВОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Сьогодні Україна знаходиться на шляху реформування та подолання серйозних викликів в економічній сфері, напрацьовує рішення та напрями діяльності у позитивному розвитку Східного партнерства, розширення співпраці в різних сферах народного господарства.

Торгівля товарами і послугами, інвестиційна діяльність виступають основними формами торговельно-економічної співробітництва між Україною та Європейським Союзом. Наближення України до стандартів ЄС окреслює основні вектори розвитку економіки країни. Стратегічним дороговказом успішного довгострокового розвитку України, який забезпечить добробут та процвітання українського суспільства, слугують Угода про асоціацію та Цілі сталого розвитку.

Після підписання Угоди про асоціацію в Україні проводиться системна робота над подальшим впровадженням у вітчизняну практику євроінтеграційного законодавства та питаннями посилення інтеграційних процесів, збільшення обсягів входження на ринок ЄС.

В сфері виробництва агропродовольчої продукції в напрямі наближення вітчизняних безпекових стандартів до європейських також спостерігається прогресивний рух.

Продовжується уніфікація вітчизняного законодавства зі стандартами ЄС, здійснюється систематичний перегляд нормативно-правового забезпечення розвитку сільського господарства, переробної галузі, пов'язаних з якістю та безпекою харчових продуктів, товарів нехарчової групи, промисловості, будівництва, транспорту та інфраструктури, енергетики, інформаційних технологій і телекомунікацій, конкуренції та ринкового середовища, критеріїв, практики та форм надання державної допомоги тощо. В Україні створюється нова система інфраструктури безпеки та якості продукції з акцентом на наданні послуг суб'єктам бізнесу та операторам ринку, проводиться політика підтримки та стимулювання суб'єктів малого та середнього підприємництва брати участь у стандартизації на основі концепції самодекларації.

Можна констатувати, що Україна проходить складний шлях адаптації вітчизняної практики функціонування системи харчової безпеки до європейської, яка побудована на врахуванні та збалансуванні базових інтересів і прав трьох її сторін-учасниць – операторів ринку, споживачів та держави. Проте для отримання відчутного прогресу у дотриманні безпекових стандартів, можливості активізації експортних потоків, усунення наявних та потенційно нових торговельних бар'єрів Україна має застосовувати інноваційні підходи до підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняного виробництва відповідно до прогресивних європейських стандартів в сфері безпеки, якості та екологічності харчових продуктів.

Виробництво і реалізація якісної, безпечної аграрної та харчової продукції є важливою проблемою загальнодержавного значення та складовою вітчизняної агропродо-

вольчої політики. Її стратегічне значення та розв'язання обумовлює і потребує великомасштабних зусиль з будь-якого ракурсу – соціального, економічного, політичного, регулятивного, виробничого, технічного, гігієнічного тощо. Сьогодні актуалізуються питання дотримання не лише безпекових, а й екологічних стандартів виробництва агропродовольчої продукції, які вимагають відповідного опрацювання та вирішення в умовах розбудови вітчизняної економіки замкнутого циклу.

Впровадження систем безпеки продукції у практику господарювання відноситься до глобальних тенденцій захисту інтересів споживачів, навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів, як визначено Глобальними Цілями сталого розвитку ООН.

Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку у світі. 15 вересня 2017 р. Урядом було презентовано національну доповідь “Цілі сталого розвитку: Україна” [1], якою передбачалися напрями та завдання 17-ти глобальних Цілей сталого розвитку та специфіку їх адаптації в Україні до 2030 року, а також 86 національних завдань. Саме глобальні Цілі сталого розвитку мають слугувати стратегічними орієнтирами для розробки прогнозів та планів розвитку всіх сфер економічного та соціального життя країни відповідно до Указу Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»[2].

Хоча Україна і робить необхідні кроки до розбудови ефективної системи харчової безпеки європейського зразка, залишається багато нерегульованих питань, необхідних для розвитку вітчизняного агропродовольчого бізнесу в напрямі дотримання ним найсуворіших стандартів без-

пеки та якості продуктів харчування, підвищення екологічності процесів, що виникають як під час їх виробництва, так і в процесі функціонування харчового ланцюга “Від лану до столу”.

Стратегія “Від лану до столу” (“Farm to Fork”) являє собою рух до більш здорової та сталої харчової системи ЄС, який передбачає роботу над такими завданнями:

- виробництво здорових, доступних та сталих продуктів харчування для європейського споживача;
- боротьба зі зміною клімату;
- збереження біорізноманіття та захист довкілля;
- справедлива економічна віддача в харчовому ланцюзі;
- збільшення органічного фермерства [3].

Призупинити майбутню екологічну катастрофу на планеті Земля може здорова їжа майбутнього – super food. Для цього в Європі інтенсифікуються агропродовольчі процеси, виробляється більше продуктів харчування, не збільшуючи сільськогосподарські площі, впроваджуються проекти, орієнтовані на зменшення викидів парникових газів від господарських процесів, зменшення споживання їжі тваринного походження та збільшення обсягів споживання їжі рослинного походження, активізуються процеси виробництва органічної, білкової та штучної продукції, пропагуються вегетаріанство та веганство як способи здорового харчування та життя.

Все частіше споживачам пропонуються продукти, що відповідають основам свідомого здорового харчування, зокрема, натуральні продукти, вирощені та виготовлені локальними фермерськими господарствами.

Сьогодні змінюються ринкові вимоги до аграрної та харчової продукції не лише в Україні, але й ЄС. Одним із

викликів глобально-цивілізованого сьогодення є створення більш екологічного чистого світу, розбудови інноваційної циркулярної економіки [4].

Економіка замкнутого циклу є однією зі стратегічних складових довгострокової концепції кліматично нейтральної економіки до 2050 року. Вона передбачає декарбонізацію національної економіки завдяки використанню відновлюваних джерел енергії, системний підхід до поводження з відходами, який мінімізує їх утворення, впровадження інноваційних сільського та лісових господарств відповідно до глобального процесу під назвою Європейський Зелений Курс (European Green Deal), головним призначенням якого є проведення зеленої концепції модернізації конкурентоспроможної економіки, стимулювання стійкого економічного зростання для забезпечення життя людини у гармонії з планетою та її ресурсами, покращення здоров'я та якості життя людей, перетворення Європи на кліматично нейтральний континент до 2050 року [5].

Базовими напрямками Європейського Зеленого Курсу виступають чиста енергія, кліматична дія, будівництво та реновація, стійкі промисловість та мобільність, зменшення забруднення довкілля, біорозмаїття та стійка аграрна політика (Стратегія “Від лану до столу”).

Зміни в економічній, зокрема, агропродовольчій політиці ЄС не можуть не зачіпати інтереси та поведінку асоціативних країн та країн – політичних і торговельних партнерів, у тому числі України. Саме тому основою стратегії свого сталого розвитку має стати національна модель кліматично-нейтральної економіки замкнутого циклу, важливе місце в якій займає сучасне конкурентоспроможне безпекове та екологічне агропродовольче виробництво.

Нааявний в Україні ресурсний потенціал агропродовольчого сектору дозволяє підвищити обсяги виробництва екологічно чистої, безпечної та якісної продукції. Проте розвиток безвідходного високотехнологічного виробництва аграрної та харчової продукції потребує істотних інвестиційних вкладень у ґрунтовну зміну технологічних процесів, максимального забезпечення їх безпекових характеристик, необхідність яких зростає в умовах розбудови ресурсо- та енергоефективної, кліматично нейтральної економіки. Для товаровиробників агропродовольчої продукції доступними мають стати енергоефективні виробництва, побудовані на використанні екологічно чистої, відновлювальної та безвуглецевої енергії.

Ратифікація Україною міжнародних угод, що стосуються глобальної боротьби із суттєвими кліматичними змінами, а саме: Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату (РКЗК ООН), Кіотського протоколу, Паризької Угоди виступає одним із базових кроків для можливості її приєднання до реалізації Європейського зеленого Курсу.

Слід зазначити, що сьогодні енергоеємність та вуглецеємність українського ВВП у 3 рази перевищує аналогічні показники країн Організації економічного співробітництва та розвитку [6, с. 3–4].

Прогнозоване зростання ВВП, підвищення показників конкурентоспроможності українських підприємств та власного виробництва, покращення добробуту громадян, зростання експортного потенціалу агропродовольчої продукції може відбутися лише у випадку широкого впровадження у вітчизняну практику “зеленого” енергетичного переходу до енергоефективності та використання відновлювальних джерел енергії. Урядом України було розроблено Концепцію “зеленого” енергетичного переходу

України до 2050 року [6], в якій було визначено необхідність проведення заходів для якнайшвидшого досягнення відповідності первинної енергоефективності середньому рівню країн-учасниць ЄС. В рамках Концепції стратегічними векторами розвитку вітчизняного агропродовольчого виробництва стає:

- стає та розумне ведення сільського господарства та землеробства, охорона довкілля;

- підвищення його енерго- та ресурсоефективності;

- повне самозабезпечення енергоресурсами шляхом поступового скорочення та подальшої ліквідації споживання вуглецеємних енергоресурсів та максимізації використання відновлювальних джерел енергії;

- розвиток виробництв по виготовленню матеріалів, призначених для нетрадиційних видів енерго- та теплозабезпечення (біопалива, біомаси);

- розвиток еколого-чистого агропродовольчого та органічного виробництва.

Для можливості розширення клієнтської бази, у тому числі – на ринку ЄС, питання забезпечення безпекових характеристик продуктів харчування, їх відповідності санітарним та гігієнічним вимогам та стандартам системи стійкої харчової безпеки ЄС є одним із наріжних питань для вітчизняних товаровиробників.

Сфера санітарних і фітосанітарних вимог Угоди про асоціацію з ЄС містить найбільше зобов'язань і є найскладнішою для імплементації в Україні, тому передбачає перехідний період та черговість впровадження європейських вимог і регламентів в українську практику господарювання. Частину Угоди, що охоплює харчове законодавство і харчові продукти, має бути повністю імплементовано до початку 2022 року. За даними звіту про вико-

нання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2019 рік, протягом зазначеного періоду у сфері СФЗ було проведено роботу з наближення 51% нормативно-законодавчих актів ЄС (шляхом прийняття наказів Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України). Крім того, протягом 2019 року в сфері “Санітарні та фітосанітарні заходи” було виконано лише 43% завдань [7] в напрямі виконання національних завдань 2.3 “Забезпечення стійких систем виробництва продуктів харчування, що сприяють збереженню екосистем і поступово покращують якість земель та ґрунтів, насамперед за рахунок використання інноваційних технологій” та 8.1 “Забезпечення стійкого зростання ВВП на основі модернізації виробництва, розвитку інновацій, підвищення експортного потенціалу, виводу на зовнішні ринки продукції з високою часткою доданої вартості”. Ці завдання відповідають наступним Цілям сталого розвитку:

- ціль 2 – подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства;
- ціль 3 – здоровий спосіб життя, міцне здоров’я та благополуччя для всіх;
- ціль 6 – стале управління водними ресурсами та санітарією;
- ціль 8 – поступальне та стале економічне зростання, продуктивна зайнятість та гідна праця;
- ціль 15 – захист та відновлення екосистем суші [1].

У липні 2019 року Кабінетом Міністрів України було схвалено проект Рішення Підкомітету з управління санітарними та фітосанітарними заходами Комітету асоціації у торговельному складі на предмет Всеохоплюючої стра-

тегії імплементації в рамках дотримання безперервності процесу виконання зобов'язань України, закріплених Угодою про асоціацію. В результаті, Сторони схвалили Всеохоплюючу Стратегію СФЗ, яка слугувала оновленням Додатку V “Всеохоплююча стратегія імплементації Глави IV (санітарні та фітосанітарні заходи” Угоди про асоціацію) [8].

Впровадження в українську практику сучасної системи контролю за якістю та безпечністю харчової продукції європейського зразка залишається пріоритетним завданням для України відповідно до взятих на себе зобов'язань, закріплених у Всеохоплюючій стратегії імплементації Глави 4 (Стратегії СФЗ), статті 64 Угоди про асоціацію.

Реалізація Стратегії СФЗ в Україні закріплена за Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, Міністерством охорони здоров'я, Міністерством екології та природних ресурсів, Держпродспоживслужбою України.

Основними напрямками діяльності по реалізації Стратегії СФЗ в Україні визначено наступні:

- реформування вітчизняної системи державного контролю за безпечністю харчових продуктів, кормів та побічної продукції тваринного походження відповідно до європейських аналогів;
- вдосконалення механізму представлення інформації для споживачів про харчові продукти;
- встановлення вимог до виробництва та обігу харчових продуктів та інших матеріалів, що контактують з ними;
- реформування системи державного регулювання виробництва та обігу кормів, ветеринарних препаратів, рівнів їх залишків;

- вдосконалення нормативно-правової бази щодо наявності ГМО в харчових продуктах та кормах, про здоров'я та благополуччя тварин;
- протидія інфекційним та іншим захворюванням тварин;
- покращення фітосанітарного стану в Україні та стану захисту здоров'я рослин [8].

Відповідно до взятих на себе зобов'язань та Всеохоплюючої стратегії імплементації нормативно-законодавчої бази, Україна до початку 2022 року має провести адаптацію до вітчизняного законодавства більше ніж 250 юридичних актів ЄС в сфері санітарного та фітосанітарного регулювання, що регламентують питання харчового законодавства, організації державного контролю, безпечності харчових продуктів та кормів, здоров'я та благополуччя тварин, здоров'я рослин тощо [8].

Підсумовуючи вищевикладене слід наголосити, що Україна прагне стати сильною та економічно розвинутою державою. Для цього вона повинна розбудовувати національну економіку, враховуючи умови Угоди про асоціацію та можливого подальшого членства в ЄС, помилкові дії, допущені в минулому та позитивний досвід країн, які успішно провели реформаторську діяльність та стали повноправними членами Співтовариства. Відомим світовим лідером і прикладом до наслідування щодо запровадження і реалізації в Україні стратегічних структурних реформ, зокрема, в сфері економічного зростання та удосконалення торговельних відносин виступає ЄС. Наближення України до стандартів ЄС окреслює основні вектори розвитку економіки країни.

Як зазначає І. Беззуб, успішність будь-якої євроінтеграційної політики полягає не в твердженнях і деклара-

ціях про європейський вибір, а в банальному слідуванні принципам та цілям цієї політики. *Європейський вибір України відкриває нові перспективи співробітництва з розвинутими країнами континенту, надає можливості економічного розвитку, зміцнення позицій України у світовій системі міжнародних відносин. Це – найкращий спосіб реалізації національних інтересів [10].*

Стратегічним напрямом розвитку для України є перехід від сировинної до ресурсо- та енергоефективної, чистої, кліматично нейтральної, кругової економіки, яка не наносить шкоди довкіллю. Пріоритетними напрямками інвестування для підвищення експортного потенціалу агропродовольчої продукції стають екологічно безпечні енергоефективні виробництва, побудовані на використанні відновлювальної та безвуглецевої енергії.

При цьому важливим завданням державної агропродовольчої політики має бути зміцнення позицій країни на європейському та світовому агропродовольчому ринках, удосконалення структури експорту агропродовольчої продукції в напрямку зростання частки готових продуктів харчування в контексті утвердження сталого виробництва екологічних, безпечних та якісних харчових продуктів в умовах створення чистого світу, розбудови кліматично-нейтральної інноваційної циркулярної економіки. Це спонукає до розроблення та практичної реалізації нових орієнтирів вітчизняної агропродовольчої політики, стратегічне значення та важливість яких мають загальнодержавне значення та не викликають сумнівів.

Список використаної літератури:

1. Національна доповідь “Цілі сталого розвитку: Україна”. URL: <https://mepr.gov.ua/202017%20ukr.pdf>.

2. Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

3. Кузьо Н. Зелений курс Європи: ризики та можливості українського агросектору. URL: <https://www.growhow.in.ua/zelenyy-kurs-yevropy-ryzyky-ta-mozhlyvosti-ukrainskoho-ahrosektoru/> (дата звернення 14.01.2021).

4. Олійник Д. І. Міжнародний досвід фінансування сталого розвитку громад (на прикладі формування мережевої інфраструктури) : аналітична доповідь. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/analitichni-dopovidy/mizhnarodniy-dosvid-finansuvannya-stalogo-rozvitku-gromad-na> (дата звернення 10.01.2021).

5. Європейський Зелений Курс (European Green Deal). URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda> (дата звернення 03.02.2021).

6. Концепція “зеленого” енергетичного переходу України до 2050 року. URL: [https://mepr.gov.ua/files/images/news_2020/14022020/pdf_%D0%B7%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%8F%20\(2\).pdf](https://mepr.gov.ua/files/images/news_2020/14022020/pdf_%D0%B7%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%8F%20(2).pdf).

7. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2019 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/ar-aa-implementation-2019-4.pdf> (дата звернення 26.12.2020).

8. Офіційний веб-сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <http://www.me.gov.ua> (дата звернення 23.02.2021).

9. Розпорядження КМУ від 24 лютого 2016 р. № 228-р : Про схвалення Всеохоплюючої стратегії імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV “Торгівля і питання, пов’язані з торгівлею” Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2016-%D1%80#Text>.

10. Беззуб І. Беззуб І. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1209:suchasnij-stan-i-perspektivi-ukrajinskoji-evrointegratsiji&catid=8&Itemid=350 (дата звернення 17.01.2021).

Галушак В. В.

кандидат економічних наук, доцент,

*Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва і бізнесу*

Західноукраїнського національного університету

КОМПЕТЕНЦІЇ ТА КОМПЕТЕНТНІСТЬ В ЕКОНОМІЦІ, УПРАВЛІННІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

В сучасних умовах освічена людина, чим би вона не займалася, повинна володіти певними компетенціями, які пов'язані з її професійною діяльністю. Тому варто зазначити, що ще в процесі початкового навчання проявляються певні компетенції дитини щодо сприйняття та засвоєння знань, які в подальшому і визначають компетентність у професійному середовищі. Отже, компетентність є невід'ємною рисою професіонала. Тому її доцільно розглядати як сукупність здібностей та мотивацій людини, які розвиваються в процесі її життєдіяльності та спрямовані на розвиток особистості, а також є головною цінністю суспільства й важливим фактором його економічного зростання.

Зазначимо, що компетентність включає як вроджені, так і набуті здібності, тому сутність природи людини вимагає врахування її біологічних властивостей та соціальних надбань. Людина народжується з певними здібностями до соціалізації. Відповідно, цьому сприяє генотип, який визначає певні психологічні тенденції, закладені предками. Тому у процесі соціалізації людина набуває властивостей суспільної істоти і вчиться прийомам та методам існування в рамках соціуму, а основою її виживання є діяльність.

У свою чергу, набір компетенцій у людини може бути ширший, ніж його певна професійна компетентність. Наприклад, менеджер, володіючи компетентністю в сфері керування людьми, інформацією, потоками товарів або фінансів, може застосовувати компетенції соціальної комунікабельності, етики, а також знання професій, суміжних з його власною. Компетенції з'являються як результат комунікаційних здібностей людини, вміння прийняти менталітет інших людей. Таким чином, компетентність – це прояв стандарту, а компетенції – це застосування нестандартних підходів при вирішенні певних проблем. При цьому ці дві дефініції невіддільні одна від одної [12]. Так, компетенції людини не приносять їй користі, якщо вона не володіє професійною компетентністю. У той же час, володар компетентності без використання компетенцій залишається лише накопичувачем стандартів.

Тому необхідно підкреслити, що природа компетентності та її складові багатогранні, різноманітні, взаємообумовлені, а їх прояв має діяльнісний та індивідуальний характер. Компетентність одночасно поєднує професійні та фахові знання, навички, вміння, здатності, культуру певної професійної поведінки, ставлення до професійної діяльності та фаху. Відтак, розрізняють ці базові поняття таким чином: компетенція – задана вимога, норма освітньої підготовки фахівця, тобто знання, навички, досвід, які необхідні для виконання певних функціонально пов'язаних завдань на необхідному рівні, а компетентність – реально сформовані особистісні та професійні якості, тобто, інтегральна характеристика тієї особистості, яка володіє всіма потрібними компетенціями [4 с. 541].

У науковій літературі поняття економічної компетентності майбутнього фахівця визначається неоднозначно й розглядається як структурний компонент професійної компетентності [2, с. 107]. У загальній структурі професійної компетентності вона виступає фундаментальною умовою й результатом самоперетворюючої діяльності, цілеспрямованої роботи над собою, розвитком особистісних рис та професійних якостей. Саме тому розуміння сутності економічної компетентності полягає у володінні системою економічних знань, професійними якостями, притаманними майбутній професії; наявністю економічного мислення, свідомості та світогляду [8, с. 156]. А також економічну компетентність, як складову професійної компетентності, можна розглядати як особистісну здатність та уміння раціонально використовувати матеріальні, фінансові, людські та власні ресурси на основі сукупності певних практично спрямованих знань [14, с. 130].

Тому зазначимо, що дефініції «компетенція» та «компетентність» в менеджменті та економіці з класичних та сучасних позицій слова відрізняються своїм іноземним походженням. Так, у словнику іншомовних слів термін «компетентний» походить від лат. *competentis* – «здібний, правосильний», «той, що знає, володіє необхідною інформацією, авторитетний у чомусь», а термін «компетенція» вже трактується по-іншому – *competentia* – «відповідаю, підходжу; добра обізнаність із чим-небудь» [13, с. 142]. Таким чином, на основі традиційних поглядів можна побачити, що поняття «компетенція» та «компетентність» можуть відрізнятися, якщо розглядати зміст першого в якості формалізованої моделі необхідних для реалізації певної ролі якостей і характеристик.

У широкому сенсі компетентність не може бути надбанням тільки однієї людини, оскільки розум окремого індивіда завжди обмежений і в чомусь однобічний. У сучасних зарубіжних психологів бачимо частіше практичне використання термінів «компетентність» або «компетенція» без особливих пояснень. Так, наприклад, М. Кордуелл визначає «компетентність» як «етичну вимогу, згідно з якою кожен психолог повинен переконатися, що він працює в рамках своєї компетенції. Це зобов'язує його відправляти людей, які шукають допомоги, до тих фахівців, котрі можуть надати їй найкращим чином» [5, с. 138].

Відтак, варто зазначити, що у сучасних дослідженнях увага до визначених понять помітно зросла, і це відбувається з таких причин. По-перше, у вузівській практиці, орієнтуючись на запити і досвід роботодавців, широко стали використовувати термін «компетентнісний підхід», розуміючи під ним попередньо «вибудовані» компетенції майбутнього фахівця, на які повинен бути зорієнтований весь навчальний процес. Відзначимо, що це є звичайний управлінський алгоритм: спочатку відбувається конструювання певної віртуальної моделі професіонала, а потім формування його компетентності. По-друге, у зв'язку з глобалізацією світового господарства, серйозному аналізу стала піддаватися компетентність в сфері міжнародних економічних відносин і, перш за все, в міжкультурній взаємодії. Відтак, міжкультурно-комунікативну компетентність можемо визначити як здатність здійснювати ефективну комунікацію в комунікативному контексті, або як «загальну здатність жити, працювати та відпочивати в умовах міжкультурних відмінностей, що існують в повсякденному житті» [6].

Останнім часом багатьма психологами робляться зусилля наповнити феномен «міжкультурна компетентність» конкретним психологічним змістом. Тому до власне міжкультурних факторів можемо віднести (рис. 1):

Рис. 1. Фактори міжкультурної компетентності

Також варто відзначити, що сучасна економіка орієнтована на кадри, які набагато перевищують показники освіти випускників як середньої, так і вищої школи. Очевидним є і те, що ефективними для успішної професійної діяльності є знання та вміння, які проявляються в здатності вирішувати життєві та професійні проблеми, в здатності до іншомовного спілкування, у підготовці в галузі інформаційних технологій й ін. Отже, чим вище за своїм рівнем стоїть суб'єкт в управлінському й економічному плані, тим необхідніші йому вміння та навички міжкультурної компетентності.

У свою чергу, проблема міжкультурної компетентності є надзвичайно актуальною для практичного вирішення завдань комунікаційного менеджменту з метою підвищення ефективності всіх видів та форм ділової взаємодії, в тому числі професійного спілкування та

управлінської комунікації як його різновиду, а також для вирішення завдань оптимізації менеджменту кадрових ризиків в системі внутрішнього корпоративного і зовнішнього управління.

Відтак, міжкультурну компетентність визначаємо як інтегративне утворення, що характеризує професійну властивість особистості працівника в своїй практичній діяльності керуватись системою міжкультурних та загальнолюдських цінностей на засадах діалогу культур та духовних цінностей [11]. Тому складовими компонентами міжкультурної компетентності є ціннісно-когнітивний, мотиваційний та діяльнісний (рис. 2).

У зв'язку з цим, міжкультурну компетентність слід розглядати як складне особистісне утворення, що включає знання про рідну й іншу культуру, уміння й навички їх практичного застосування, певні якості особистості, практичний досвід взаємодії із представниками іншої культури [6].

Рис. 2. Складові компоненти міжкультурної компетентності

Варто зазначити, що міжкультурна компетентність базується:

- на знаннях мови іноземного партнера, культури країни (історії, мистецтва, економіки тощо); міжкультурних розходжень, психології, можливих бар'єрів міжкультурної взаємодії, способів їх запобігання та подолання, культурних цінностей і установок власної й інших культур, відносності цінностей тощо;

- на вміннях будувати власне поведження відповідно до норм іншої культури в ситуаціях міжкультурного спілкування, сприймати психологічні, соціальні, культурні розходження; справлятися зі стресом, переборювати протиріччя й конфлікти в контактах, здійснювати міжкультурну комунікацію в стилі співробітництва, аналізувати свою й іншу культуру, переборювати стереотипи; обирати комунікативні засоби залежно від ситуації спілкування.

- на досвіді міжкультурного спілкування;

- на готовності і бажанні особистості вступати в контакт із представниками країн світу; відкритості до пізнання інших культур;

- на таких особистісних якостях: терпимість до неоднозначності (здатність справлятися без агресії із суперечливими ситуаціями); емпатія (здатність поставити себе на місце співрозмовника, зрозуміти його точку зору, відчувати його стан і врахувати це у своєму поведженні); стійкість до дратівних факторів у міжкультурному спілкуванні; відсутність упереджень (здатність сприймати, переробляти незвичайну, суперечну попередньому досвіду інформацію), комунікабельність, толерантність, гнучкість мислення, тактовність тощо [7].

Саме тому із зростанням привабливості вітчизняного фінансового ринку для зарубіжних інвесторів особливо

актуальною проблема міжкультурної компетентності є для тих компаній, бізнес якої базується не тільки на внутрішньому, а й на зовнішньому інвестуванні. У цьому сенсі низький рівень міжкультурної компетентності суб'єктів бізнес-процесів є значущим фактором ризику продуктивної реалізації не тільки їх інвестиційної політики, а й інших форм ділової взаємодії в найрізноманітніших напрямках і сферах співробітництва.

Зазначимо, що сучасні уявлення компетентнісного підходу включають ідеї загального та особистісного розвитку, які сформульовані в контексті психолого-педагогічних концепцій розвиваючої та особистісно-орієнтованої освіти [10, с. 252]. У зв'язку з цим компетенції розглядаються як традиційні знання, так і узагальнені інтелектуальні, комунікативні, креативні, методологічні, світоглядні та інші вміння. Саме тому категоріальна база компетентнісного підходу безпосередньо пов'язана з ідеєю цілеспрямованості освітнього процесу, при якому компетенції виявляють вищий, узагальнений рівень умінь та навичок студента, а зміст освіти визначається чотирикомпонентною моделлю змісту освіти (рис.3):

Рис. 3. Чотирикомпонентна модель змісту освіти

Необхідно відзначити, що всередині компетентнісного підходу виділяють базові поняття «компетенція» та «компетентність», при цьому перше – «включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів», а друге співвідноситься з «володінням людиною відповідною компетенцією, яка визначає її особистісне ставлення до неї та предмету діяльності» [1, с. 348]. Іншими словами, компетентнісний підхід, перш за все, підкреслює практичну, діючу сторону. При цьому необхідно розрізняти компетентність і вміння. У свою чергу, вміння – це дія в нестандартній ситуації, яка піддається спостереженню [4, с. 214]. Особливості, що відрізняють компетентність від традиційних понять (знань, вмінь, навичок та досвіду), це її інтегративний характер; співвіднесеність з ціннісно-смысловими характеристиками особистості; практико-орієнтована спрямованість.

Таким чином, компетентність виявляється як більш загальна підготовленість до дії, можливість її здійснити в нестандартній ситуації та характеристики якої можна виявити, спостерігаючи за діями і вміннями людини. При цьому компетентність розглядається як потенційна можливість встановлення зв'язку між знанням та ситуацією, як здатність знаходити, виявляти оптимальну дію, яка відповідає вирішенню завдання (проблеми). Тому поняття «компетентність» включає власне особистісні (мотивація, якісні, мотиваційно-вольові й ін.) якості, визначається як більш широке поняття, співвідносне з гуманістичними цінностями. Водночас, компетентність завжди є важливим проявом компетенції. Відтак, аналіз сутнісних характеристик компетентності дозволяє стверджувати, що компетентнісний підхід дає можливість:

- перейти від орієнтації на відтворення знання до застосування і організації знання;

- покласти в основу стратегію підвищення гнучкості розширення можливості працевлаштування і виконання завдань;
- поставити на перше місце міждисциплінарно-інтегровані вимоги до результату освітнього процесу;
- пов'язати поставлену мету з ситуаціями використання праці;
- зорієнтовувати діяльність людей на різноманітність професійних та життєвих ситуацій [3, с. 20].

Саме тому за допомогою компетентнісного підходу можливо повніше і обгрунтованіше описати результати підготовки та функціонування фахівця високої кваліфікації, що передбачає не просто його готовність, а й здатність до роботи в сучасних умовах динамічних змін як в світі технологій, так і в суспільному житті. Спеціаліст, який орієнтований на майбутнє, повинен бути готовий до створення нової, конкурентоспроможної продукції, а також здатний успішно працювати навіть в умовах відсутності готових алгоритмів, проявляючи творчість та креативне мислення в нестандартних ситуаціях.

Компетентним фахівець може бути названий тільки тоді, коли він повністю віддає собі звіт як про соціальну значущість життя у професійній діяльності, так і про можливі її негативні наслідки для природи, суспільства та миру на землі. Суспільство чекає від висококваліфікованого фахівця-економіста здатності бути носієм вільного духу, демократичних переконань, гуманістичних цінностей та успішної діяльності в обраній сфері. Таким чином, всі перераховані якості відображені в дефініції компетентності як здатності реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід) є важливими для успішної творчої діяльності, де особистісні якості тісно переплетені із прагнен-

ням, усвідомленням, відповідальністю, впевненістю та готовністю до професійної діяльності. А компетентність спеціаліста – це проявлені ним на практиці прагнення і здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості й ін.) для успішної творчої (продуктивної) діяльності в професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи соціальну значимість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності та необхідність її постійного вдосконалення [3, с. 16].

Міжкультурна комунікація в сфері бізнесу, як правило, здійснюється в ситуаціях, які суттєво впливають на успішність бізнесу та його ділової комунікації [6]. Відмінності в комунікативній компетентності учасників процесу визначаються різним розумінням норм і правил комунікативної взаємодії, використанням різних дискурсивних стратегій і знакових систем, обумовлених культурними відмінностями в способах кодування і декодування інформації, в застосуванні проксемічних (ситуативних і хронотопних) інструментів та ін. Таким чином, комунікативна компетентність як соціально-психологічний феномен включає не тільки інтра-культурний, а й крос-культурний компоненти. Тобто, здатність особистості до комунікативної компетентності визначається не тільки унікальним індивідуальним досвідом спілкування кожної людини, але і культурно обумовлена.

Отже, у кожній конкретній галузі компетентність набуває своїх неповторних ознак і характеристик на відміну від компетенції, що становить категорію результату освіти, навченості особи, яка виконує функціональну діяльність на своєму робочому місці, має певні повноваження у межах своєї професійної посади. Адже компетенції утворюють своєрідний «каркас» компетентності,

яка може набуватися особистістю й розвиватися нею протягом життя за умови усвідомленої роботи над своїми навичками, здібностями, над удосконаленням своїх моделей поведінки. Саме тому у сучасних умовах ведення бізнесу компетентний фахівець є необхідністю для оптимізації процесів ділової взаємодії, що опосередковує всі види і форми співпраці в галузі реалізації спільних політичних, економічних, соціальних, наукових проєктів із зарубіжними партнерами, а також визначає успішність взаємодії бізнес-партнерів.

Список використаної літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ: Ірпінь, ВТФ Перун, 2009. 1736 с.
2. Горобець С. А. Теоретичні засади проблеми формування професійної компетентності майбутнього фахівця-економіста. *Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2007. Вип. 31. С. 106–109.
3. Гришанова Н. А. Компетентностный подход к обучению взрослых: Материалы к третьему заседанию методологического семинара 25 сентября 2004 г. Москва, 2004. С. 16–25.
4. Енциклопедія Освіти [за ред. В. Г. Кременя]. Академія педагогічних наук України. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1037 с.
5. Кордуэлл М. Психология. А – Я: Словарь-справочник / Пер. с англ. К. С. Ткаченко. Москва: ФАИР-ПРЕСС, 2000. 448 с. URL: <https://www.klex.ru/6ха> (дата звернення 05.02.2021)
6. Новицкая А. В. Формирование межкультурной компетенции в различных видах межкультурных контактов. URL: <http://www.ncstu.ru> (дата звернення 07.02.2021)
7. Новикова О. С. Межкультурная компетентность в глобализирующемся мире. URL: <http://www.bazaluk.com/conference/193/comments.htm/> (дата звернення 09.02.2021)
8. Отрощенко Л. С. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічного профілю у вищій освіті Німеччини: [монографія]. Суми: ДВНЗ УАБС НБУ, 2009. 207 с.
9. Падалка О. С., Шпак О. Т., Приступа В. В. Дидактико-математичні основи формування економічної компетентності: навч. посіб. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. 239 с.

10. Садохин А. П. Компетентностный подход в диалоге культур: сущность и базовые показатели. Материалы международной конференции. *Межкультурный и межрелигиозный диалог в целях устойчивого развития*. Москва: Издво РАГС, 2008. С. 251–255.

11. Садохин А. П. Межкультурная компетентность: понятие, структура, пути формирования. *Социальные коммуникации. Журнал социологии и социальной антропологии*. URL: <http://www.twirpx.com/file/678095/> (дата звернення 05.02.2021)

12. Слюсаренко О. М. Кваліфікаційна критеріальність компетентності: понятійно-методологічні аспекти. *Компетентність в освітніх запитах. Філософія освіти*. 2009. № 1–2 (8). URL: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/philedu/2009_1_2/21.pdf (дата звернення 08.02.2021)

13. Сучасний словник іншомовних слів: 20 тис. слів і словосполучень. [уклад.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. Київ: Довіра, 2006. 789 с.

14. Цільмак О. М. Складові структури компетентностей. *Наука і освіта: науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України*. 2009. № 1–2. С. 128–134.

Давидовська Г. І.
кандидат історичних наук
*Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету*

СУТНІСТЬ ТА ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ДЕЦЕТРАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

В умовах поглиблення децентралізаційних процесів в економіці, політичною нестабільністю і мінливістю глобальної економіки, особливо важливими стають питання, пов'язані зі зміцненням економічної безпеки господарюючих суб'єктів та протидією ризикам. Економічна безпека являється фундаментальною основою економічного розвитку держави та таким станом національної економіки, за якого забезпечуються захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави. Управління економічною безпекою держави є системою організаційних та інституційно-правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз фінансовій безпеці держави. В умовах європейської інтеграції забезпечення фінансово-економічної безпеки держави стає першочерговим завданням, з точки зору національних інтересів. Адже, сучасні тенденції глобалізаційних фінансово-економічних і соціальних процесів узагальнюють вимоги та характеристики ефективного економічного розвитку окремих суб'єктів світової економіки, в першу чергу – національних економік.

Лише протягом останніх років в Україні центральні органи державного управління почали звертати увагу на проблеми економічної безпеки держави. Однак ще не на належному рівні державні службовці вищого рівня усвідомлюють, що підвищення економічної безпеки держави полягає у зміцненні економічної безпеки окремих суб'єктів господарювання. Відповідно в Україні не прийнято жодного програмного документа стратегічного характеру у сфері економічної безпеки підприємництва. Це не відповідає практиці економічно розвинених держав світу, в яких підприємництво (особливо мале) є не тільки об'єктом державної політики, але розглядається як чинник національної безпеки.

Актуальність економічної безпеки в умовах євроінтеграційних процесів визначається необхідністю формування внутрішнього імунітету і зовнішньої захищеності від дестабілізаційного впливу та конкурентоздатності на світових ринках, а також стійкості фінансового становища. Проте на сьогодні розробленими є лише певні елементи системи економічної безпеки підприємств.

Питанням «економічної безпеки підприємства» в Україні економісти почали приділяти увагу ще з 90-х років минулого століття. На сьогодні проблема економічної безпеки на підприємстві є досить актуальною та розглядається багатьма сучасними науковцями, серед яких: О. В. Березін, В. П. Василенко, О. С. Іванілов, Т. М. Іванюта, І. Н. Карпунь, С. Ф. Покропивний, Л. І. Шваб та інші. Однак, незважаючи на їхній вагомий науково-практичний доробок, невирішеною залишилася низка питань, одним із найбільш актуальних серед яких є дослідження та обґрунтування факторів формування економічної безпеки підприємств.

Вивчення наукової літератури показує, що єдине теоретичне обґрунтування економічної безпеки підприємства відсутнє. Така ситуація пояснюється складністю та багатогранністю зазначеної категорії. Як правило, вчені під економічною безпекою підприємства розуміють комплексну систему заходів суб'єкта господарювання, спрямовану на забезпечення його конкурентоспроможності в умовах дестабілізації діяльності під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. Відтак рівень економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно його керівництво і спеціалісти будуть спроможні уникнути можливих загроз та ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних проявів зовнішнього і внутрішнього середовища [3].

В історії української економічної теорії термін «економічна безпека» з'явився нещодавно, відтак його визначення не є остаточно сформованим та однозначним. Поняття «економічна безпека підприємства» можна розглядати у якості практичного використання принципів сучасного менеджменту, своєчасної реакції на зміни в зовнішньому середовищі, а також ситуаційного підходу, яким визначається швидкість і адекватність реакції, що забезпечують адаптацію підприємства до умов його функціонування.

У більшості наукових праць поняття «економічна безпека» розглядається як спроможність економіки забезпечити свій вільний і незалежний розвиток, стабільність громадського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за несприятливих умов і варіантів розвитку подій; здатність держави до захисту національних економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Економічна безпека являє собою універсальну категорію, що відбиває захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним її громадянином. Під економічною безпекою підприємства розуміють захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також спроможність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до наявних умов, що не позначаються негативно на його діяльності. Зміст цього поняття містить у собі систему засобів, що забезпечують економічну стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту працівників.

Більш комплексно трактування сутності поняття «економічної безпеки» можливо визначити через виокремлення її основних цілей, зокрема:

- забезпечення високої фінансової ефективності робіт, фінансової стійкості та незалежності підприємства;
- забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу підприємства;
- досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством;
- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, належної ефективності корпоративних НДДКР;
- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан довкілля;
- якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства;
- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформа-

ційного забезпечення роботи всіх підрозділів та відділів підприємства;

– ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу, майна, а також комерційних інтересів [2].

Таким чином, можемо узагальнити існуючі підходи до визначення сутності економічної безпеки з урахуванням наявних ключових положень (рис. 1).

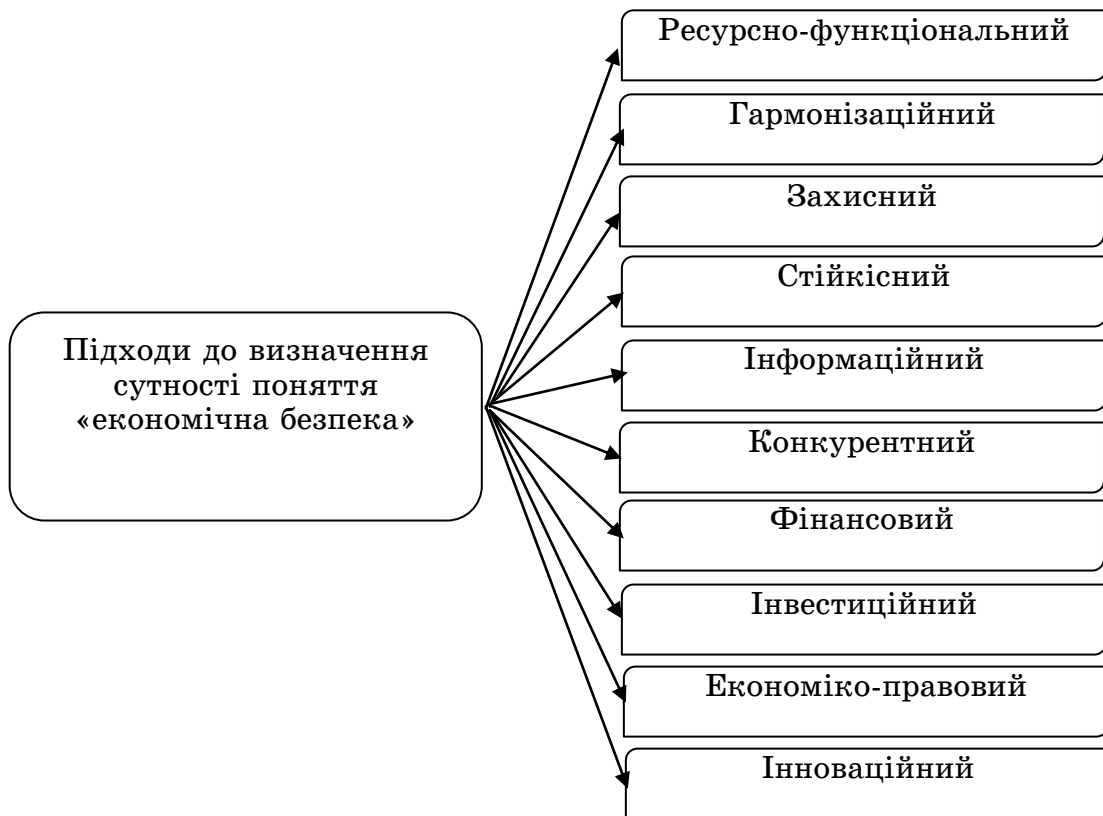

Рис. 1. Підходи до визначення сутності поняття «економічна безпека»

Джерело: складено за даними джерела [1].

Отже, у науковій літературі систему економічної безпеки розуміють також як сукупність взаємопов'язаних елементів, що складають єдине ціле. Вона містить такі складові елементи: суб'єкти безпеки, об'єкти безпеки, механізм забезпечення економічної безпеки. Відмінним є тлумачення основних складових економічної безпеки

підприємства, серед яких: фінансова; інтелектуальна; технологічна; правова; інформаційна.

Слід зазначити, що чіткої загальноновживаної класифікації факторів формування економічної безпеки не існує. Більшість учених-економістів взагалі не класифікують дані фактори.

Манів З. О. Та Луцький І. М. зазначили, що чинники, які формують рівень економічної безпеки підприємств, різноманітні та специфічні для кожної галузі виробництва. Вони характеризують такі загальні типові чинники: стабільний попит на продукцію; надійність постачальників; зовнішню конкуренцію; безпосередні чинники виробництва; державне економічне регулювання; надійний захист комерційної таємниці; компетентність керівництва підприємства.

Шваб Л. І. також наводить загальні фактори формування економічної безпеки підприємства, але уникає їх класифікації. На його думку, до факторів формування економічної безпеки належать: ступінь адаптивності стратегічного потенціалу підприємства; залежність підприємства від інтенсивності кооперованих його зв'язків із постачальниками різного роду ресурсів; охорона комерційної таємниці підприємства; ступінь можливого ризику прийнятих рішень.

Не погодитись із зазначеними думками науковців щодо узагальнених ними чинників формування економічної безпеки підприємства, безумовно, неможливо. Проте встановлення більш чіткої класифікації цих факторів забезпечить якість формування та ефективність реалізації системи економічної безпеки на вітчизняних підприємствах. Такої ж думки дотримується Кузенко Т. Б. Вона зазначає, що найдоцільніше визначати фактори економіч-

ної безпеки підприємства насамперед за ступенем виміру, розподіливши їх на групи: макроекономічні, ринкові, виробничо-операційні, фінансово-інвестиційні, кадрово-управлінські, маркетингово-комерційні, нормативно-правові.

Пілова Д. П. наголошує на необхідності класифікації факторів економічної безпеки підприємств шляхом розподілу їх на фактори зовнішнього та внутрішнього середовища.

Белоус Н. Д. пропонує розділяти фактори економічної безпеки на дві групи: на макро- та мікрорівнях з урахуванням особистих факторів. Саме цей критерій лежить в основі пропонованої класифікації. Зокрема, до зовнішніх (макроекономічних) чинників формування економічної безпеки відносяться дві складові: на рівні держави та на міжнародному рівні. Так, зміни на міжнародних валютних ринках, стан міжнародної економіки та розвиток міжнародних економічних відносин мають безпосередній вплив на розвиток кожної окремої держави, що у свою чергу, безпосередньо впливає на розвиток їхніх підприємницьких структур. Серед зовнішніх акторів впливу на економічну безпеку підприємств на рівні держави виокремлюють: соціально-економічні умови розвитку країни, регіону та області; державну політику у сфері трудових відносин; державну політику у сфері розвитку малого та середнього бізнесу; демографічну ситуацію в країні, регіоні та області; зміни законодавчої бази та її досконалість; попит та пропозицію на ринку товарів та послуг; попит та пропозицію робочої сили на ринку праці [1].

Дослідження внутрішніх (мікроекономічних) локальних чинників формування економічної безпеки підприємств дозволяє дійти висновків щодо їх вагомості та суттєвого значення. Зокрема, Белоус Н. Д. пропонує розподіл

мікроекономічних чинників на два блоки: на рівні підприємства (підприємницькі) та на рівні особистості (приватні). До факторів, які визначає підприємство, автор відносить: можливості інформаційних систем; ступінь захисту інформації; узгодженість інтересів власників та персоналу підприємства; здатність реагування системи управління на зміни в ринковому середовищі; компетентність та професіоналізм персоналу, його конкурентоспроможність; ступінь захисту, стан та ефективність використання виробничих ресурсів, нематеріальних ресурсів, активів, обігових коштів та інвестиційних ресурсів; стабільність та надійність взаєморозрахунків із контрагентами. До факторів, які узагальнено особистим (приватним) рівнем віднесено: розвиток особистих якостей персоналу; самоосвіта та самовдосконалення персоналу; фізичний та духовний розвиток персоналу.

Необхідно зазначити, що фактори на особистому рівні взаємопов'язані із факторами на рівні підприємств. Так, узгодженість інтересів власників та персоналу передбачає розвиток їхніх особистих якостей. Компетентність та професіоналізм персоналу підприємства забезпечується самоосвітою та самовдосконаленням працівників, а також їхнім фізичним та духовним розвитком, особистими потребами тощо.

Аналіз факторів впливу на формування системи економічної безпеки підприємств засвідчує їх взаємозв'язок та взаємообумовленість на різних рівнях і невіддільність та неможливість функціонування одних без реалізації інших.

Широкий спектр проблем, із якими пов'язана економічна безпека підприємства, потребує їх системної класифікації за такими основними видами: технологічна,

ресурсна, фінансова та соціальні безпеки, для виділення конкретних кроків на шляху їх зміцнення.

Формування необхідного рівня економічної безпеки підприємства включає: формування ефективних факторів виробництва; виробництво продукції з урахуванням потреб ринку, підвищення її якості та дизайну; вибір надійних постачальників сировини, матеріалів, енергоносіїв; проведення приватизації; надійний захист власних комерційних таємниць; зміна у випадку необхідності керівництва підприємства.

У зв'язку з новими умовами господарювання, які постійно змінюються під впливом науково-технічного прогресу інноваційна складова стає однією з найбільш вагомих для забезпечення високого рівня економічної безпеки. Тому було запропоновано доповнити структуру економічної безпеки інноваційною складовою.

Для оцінки економічної безпеки підприємств пропонується велика варіативність моделей, методів та методик, систематизуючи які можна виокремити: індикаторний підхід; ресурсно-функціональний підхід; програмно-цільовий підхід.

Важливим кроком у контексті загального реформування економіки є інтеграція в економіко-правове середовище України ринкових фінансово-господарських інструментів. До того ж українська економічна система ще й досі не націлена на інновації, що стримує зарубіжних інвесторів, зокрема з Євросоюзу. В Україні склалася не соціально-орієнтована модель ринкової економіки, а «олігархічний капіталізм», орієнтований на задоволення економічних інтересів великого капіталу. Нашій державі вочевидь доведеться пережити тривалий період політики перехідного періоду, змістом якого буде створення нової

економічної та політичної моделі, здатної забезпечити конкурентоспроможність національної економіки. В цьому процесі Україні треба дуже обережно балансувати між вимогами СОТ і економічною безпекою країни, бо деякі реформи за вимогами СОТ можуть призвести до негативних наслідків у вітчизняній економічній і соціальній сферах.

Таким чином, формування необхідного рівня економічної безпеки підприємства включає етапи: формування ефективних факторів виробництва (нового устаткування, кваліфікованої робочої сили і т.д.); виробництво продукції з урахуванням потреб ринку, підвищення її якості та дизайну; вибір надійних постачальників сировини, матеріалів, енергоносіїв; надійний захист власних комерційних таємниць; зміна, в разі необхідності, керівництва підприємства.

До основних проблем забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах євроінтеграційних процесів належить:

- критично низький показник рівня сприятливості економічного та правового підприємницького середовища, зокрема у рейтингах країн, які складаються провідними міжнародними економічними організаціями;

- низьке значення показника інтегральної оцінки більшості функціональних складників безпеки підприємства;

- погіршення значень макроекономічного, зовнішньоекономічного, інвестиційного, інноваційного функціональних складників;

- незадовільні показники фінансового стану та ефективності функціонування підприємств;

- негативні тенденції щодо кількості діючих, новостворюваних підприємств та обсягів їх господарської діяльності;

- збільшення кількості кримінальних посягань, корупційних та дискримінаційних дій щодо підприємців і їх майна;

- низький рівень конкурентоспроможності та інноваційної активності підприємств.

Основними напрямками, яких слід вжити для забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах євроінтеграції: підвищення рівня поточної безпеки; забезпечення високого рівня прибутковості основної діяльності; забезпечення високого рівня ефективності використання ресурсів; забезпечення високого рівня ліквідності активів (оскільки низька ліквідність активів підприємства може спричинити втрату платоспроможності та його банкрутство впродовж наступного року або навіть місяця); покращення рівня науково-технологічного та інноваційного потенціалу [7].

До зазначеного слід додати, що проблему економічної безпеки актуалізує інституційна та бюджетна децентралізація, яка супроводжується як позитивами, так і ризиками. До перших необхідно віднести перерозподіл повноважень, ресурсів на всіх рівнях влади, зростання можливості в дотриманні принципу субсидіарності, підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів, стимулювання територіальних громад до об'єднання, закріплення стабільних джерел і дохідної бази. До других – унеможливлення незалежності від Державного бюджету в зв'язку з залежністю виконання повноважень на рівні територіальних громад від отриманих трансфертів, недостатність ресурсів для утримання переданих об'єктів (лабораторних

центрів, спеціалізованих медико-санітарних частин), посилення диференціації регіонального розвитку, поява горизонтальної бюджетної конкуренції між регіонами та горизонтального бюджетного дисбалансу, домінування локальних інтересів над регіональними і загальнонаціональними тощо.

Аналіз науково-теоретичних підходів щодо розуміння сутності поняття «економічна безпека» засвідчує, що не існує однозначної термінології щодо її визначення, оскільки науковці мають власне бачення об'єкта економічної безпеки.

Таким чином, поняття «економічна безпека» трактується: по-перше, через характеристику стану системи, а саме – стійкість, стабільність тощо; по-друге, через здатність протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам; по-третє, через можливість повноцінної реалізації усіх функцій суб'єкта господарювання; по-четверте, через повноцінне забезпечення усіма необхідними ресурсами та їх використання у виробничо-господарській діяльності.

Узагальнення і системна класифікація факторів впливу на формування системи економічної безпеки підприємств є необхідними, важливими і непростими завданнями в динамічних процесах децентралізації. Аналіз факторів впливу на формування системи економічної безпеки підприємств засвідчує їх взаємозв'язаність та взаємообумовленість на різних рівнях і невіддільність і неможливість функціонування одних без реалізації інших. Саме тому комплексне сприйняття цих факторів та встановлення чіткої класифікації цих факторів шляхом їх упорядкування забезпечить якість формування та ефективність реалізації системи економічної безпеки на вітчизняних підприємствах.

Список використаної літератури:

1. Белоус Н. Д. Теоретичне узагальнення складових та факторів формування економічної безпеки підприємств. *Зб. наук. пр. ВНАУ*. 2012. № 1 (56). Т. 3. С. 73–83.
2. Белоус Н. Д., Голубєв О. В. Критерії оцінки складових економічної безпеки в умовах надзвичайних ситуацій. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2020. № 7–8. (230–231). С. 92–102.
3. Дьяченко О. А., Артеменко Л. П. Економічна безпека інноваційно-орієнтованих підприємств в умовах євроінтеграції. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2015. № 12. С. 173–180.
4. Корчевська Л. О., Жосан Г. В. Методологічні питання економічної безпеки підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. Вип. 29 URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Natural/Vetp/2010_29/10klosoe.pdf.
5. Руснак Л. Р. Фактори загроз зовнішнього середовища економічної безпеки підприємства. *Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук «Економічна наука ХХІ століття: реалії та перспективи*. Наукова організація «Перспектива». 2013. Част. II. 125–129 с.
6. Шевченко І. Особливості формування економічної безпеки підприємства. *Наука молода*. 2010. №10. С. 178–181.
7. Шемаєва Л. Г. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища: автореф. дис. д-ра. екон. Наук. К., 2010. 39 с.
8. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства : інноваційний аспект : монографія. К. : Книжкове видавництво НАУ, 2007. 436 с.

Дерманська Л. В.

кандидат економічних наук, доцент

Кульчицький Р. В.

кандидат історичних наук, викладач

Чортківський навчально-науковий інститут

підприємництва і бізнесу

Західноукраїнського національного університету

ЗНАЧЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Конкурентоспроможність є одним з найважливіших аспектів соціально-економічного розвитку регіонів. У свою чергу конкурентоспроможність регіону в багато в чому визначається рівнем його інноваційного розвитку. Більше того, в сучасній економіці саме інноваційна складова багато в чому визначає і зумовлює досягнення конкурентних переваг в умовах створення муніципальних формувань, а саме територіальних громад.

У складних умовах дисбалансу економічних пропорцій, виникнення і розвитку нових взаємозв'язків суб'єктів ринку перед державою постає завдання модернізації економіки муніципальних формувань і забезпечення їх стійкого розвитку на довгострокову перспективу.

Підвищення рейтингу національної економіки і забезпечення тим самим провідних позицій у світі можливо саме за рахунок більш високої конкурентоспроможності усіх суб'єктів країни. Основною метою органів влади України при проведенні інноваційної політики є стійкий розвиток і формування конкурентоздатної соціально-еко-

номічної системи територіальних громад за допомогою ефективної регіональної політики стимулювання інновацій.

Сучасний стан розвитку економіки характеризується переходом від відтворювального до інноваційного типу розвитку. Сьогодні від ефективності інвестиційної політики залежать стан виробництва, становище і рівень технічної оснащеності основних фондів підприємств, можливості структурної перебудови економіки, рішення соціальних і екологічних проблем територіальних громад.

Інновації є основою для розвитку підприємств, територіальних громад, окремих галузей і економіки в цілому, оскільки технічні і технологічні рівні розвитку національного господарства на даний час є невисокими, виробнича і галузева структура невизначеними, основні фонди і виробничі потужності зношеними і морально, і фізично.

На сьогодні інвестиційна та інноваційна діяльність і стан економіки територіальних громад в цілому залежать від проведення державної політики через органи місцевого самоврядування. Держава своїми діями може прискорити або загальмувати ці процеси. Економіка муніципальних формувань не може нормально розвиватися, а інвестиції не поступатимуть, якщо держава і регіональна влада не забезпечать умови.

На думку більшості фахівців, інноваційна діяльність є визначальним сектором всієї економічної політики країни. Вона – основна ланка проголошеної в 2011 році Урядом України інноваційної моделі розвитку країни, яка необхідна для подолання економічної кризи та виходу на шлях економічного зростання. Інноваційна діяльність визначається як пріоритетна в основних програмах розвитку країни, регіонів і підприємств.

Механізм структурного і якісного оновлення виробництва та створення ринкової інфраструктури стають можливими завдяки саме інвестуванню, що інтенсивно впливає на процеси оновлення та ринкових перетворень.

Темпи економічного розвитку територіальних громад значною мірою визначаються інтенсивністю інвестиційної діяльності. Необхідність інвестиційних вкладень в економіку стало очевидним для всіх господарських суб'єктів з моменту вступу України на шлях ринкових перетворень.

Реформи, що сьогодні відбуваються в Україні, свідчать про прагнення нашої держави до інтеграції у світове економічне співтовариство. У зв'язку з цим необхідно підвищити ефективність використання інновацій. Оцінюючи ефективність їх рівня, необхідно аналізувати динаміку інновацій.

Одне з основних тверджень економічної теорії полягає в тому, що коли ринок є конкурентоздатним, то попит і пропозиція впливають на ціну доти, доки вона не встановиться на такому рівні, де попит дорівнюватиме пропозиції. Потрібно також узяти до уваги той факт, що інноваційний попит з боку підприємств є головним чинником кінцевого попиту на позичкові кошти [1, с. 242].

Підприємство, створюючи або оновлюючи капітал, звертається до інвестицій, маючи на меті зниження собівартості продукції та збільшення економічних вигод у майбутньому. Щоб забезпечити умови його максимізації й зниження витрат, підприємство прагне оптимально поєднати різні чинники виробництва.

При цьому думка про інновації виникає тоді, коли вкладені кошти дозволяють впроваджувати інноваційну продукцію, що дозволяє компенсувати початкові витрати й отримати прибуток. Тож спонукальним мотивом для

інновації є оптимальне співвідношення чинників виробництва і можливість зменшити витрати в майбутньому та отримати додатковий прибуток.

Рівень розвитку країни залежить від рівня розвитку інноваційної діяльності, тому впровадження останньої у ринкову економіку є одним із наймогутніших важелів конкурентної боротьби та економічного зростання підприємств. Саме інноваційний шлях розвитку дозволить стабілізувати і розвивати діяльність підприємств, забезпечить Україні гідне місце у світовому співтоваристві та вихід із кризи.

Проте сьогодні існує велика кількість бар'єрів щодо одержання підприємствами доступу до передових технологій. Таку ситуацію зумовили неналежні умови для ефективної реалізації інноваційної діяльності, а саме: перешкоди фінансового, політичного, правового характеру, підвищення ступеня відкритості національної економіки разом із посиленням інтеграційних процесів у світовій економіці. Тому питанню інноваційного розвитку підприємств необхідно надавати великої уваги, оскільки тільки через такий розвиток можливе досягнення конкурентних переваг на внутрішніх та зовнішніх ринках [12, с. 5].

Закон України «Про інноваційну діяльність» – основний законодавчий документ, що регламентує інноваційну діяльність в Україні і визначає правові, економічні й організаційні основи державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів, спрямованих на підтримку розвитку економіки держави інноваційним шляхом [9].

Відповідно до цього Закону державну підтримку отримують суб'єкти господарювання усіх форм власності,

які реалізують в Україні інноваційні проекти, та підприємства усіх форм власності, які мають статус інноваційних.

У Законі України «Про інноваційну діяльність» також визначено поняття «інновація»: інновації – знову створені, застосовані чи вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, які істотно покращують структуру і якість виробництва або соціальної сфери [9].

Австрійський економіст Й. Шумпетер є основоположником теорії інновацій. Він розглядав інновацію як засіб підприємця для отримання прибутку і уперше в економічній науці, виділив і дав характеристику “нових комбінацій змін в розвитку”.

Шумпетер Й. виділив п’ять типових змін:

- виготовлення продукції з новими властивостями;
- впровадження нового методу виробництва;
- освоєння нових ринків збуту;
- використання нового джерела сировини;
- проведення відповідної реорганізації виробництва [15, с. 45].

У 30-х роках Шумпетер Й. мав на увазі під поняттям “інновація” будь-яка можлива зміна, що відбувається внаслідок використання нових або вдосконалених рішень технічного, технологічного, організаційного характеру в процесах виробництва, постачання, збуту продукції тощо.

З нашої точки зору, інновацію необхідно розглядати не лише як засіб підприємця для отримання прибутку, а значно ширше, з урахуванням особливостей даного виду діяльності та результату впровадження інновацій в ринкових умовах господарювання.

Друкер П. Ф. інновацію визначає як особливий інструмент підприємців, засіб, за допомогою якого вони використовують зміни як шанс здійснити новий вид бізнесу або послуг [8, с. 32].

Трактування П. Ф. Друкера більш повно відбиває суть визначення Й. Шумпетера, одночасно акцентуючи на важливості практичної реалізації нового товару.

Відповідно до міжнародних стандартів інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, що отримав втілення у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впроваджене на ринку, нового або вдосконаленого технологічного процесу, використовуваного в практичній діяльності [13].

Карлюка Д. О. висловив думку про те, що інновації – це знову створені або удосконалені конкурентоспроможні процеси, технології, продукція або послуги, організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що є результатом формування прогресивних ідей в економічній та технічній сферах як прояв досягнень науково-технічного прогресу, забезпечують його подальший розвиток та покращення якості продуктів, процесів, технологій для забезпечення виробничих, соціальних потреб підприємства і національних інтересів [10, с. 4].

Ми вважаємо, що дане визначення більш широко відображає сутність поняття інновації, але не враховує можливість отримання різних видів ефекту від їх реалізації на підприємствах в сучасних умовах господарювання.

Як відомо, єдиного трактування поняття «інновація» не існує, однак під ним потрібно розуміти результат інноваційної діяльності, який постає у вигляді наукових,

технічних, організаційних, економічних новинок, що може бути отриманий у будь-якому інноваційному процесі. У межах організації інновація об'єднує продукцію, процеси і систему бізнесу. Справді, її можна застосовувати у будь-якій галузі організаційної діяльності, включаючи науково-дослідні роботи, технологію та політику.

Бланк І. А. наголошує, що новація є яким-небудь нововведенням, якого не було раніше: нове явище, відкриття, винахід, новий метод задоволення громадських потреб тощо [2, с. 197].

Поняття «інновація» має низку класичних визначень, які передбачають:

1) процес удосконалення шляхом унесення яких-небудь нововведень;

2) акт уведення чого-небудь нового; щось знову введене;

3) уведення чого-небудь нового;

4) нову ідею, метод або пристрій;

5) успішне використання нових ідей;

6) зміну, що формує нові аспекти діяльності;

7) цілеспрямовану зміну економічного або соціального потенціалу підприємства;

8) творчу ідею, що була здійснена;

9) нововведення;

10) перетворення в економічній, технічній, соціальній та інших галузях, пов'язане з новими ідеями, винаходами, відкриттями [14, с. 82].

Всі вищеперераховані визначення необхідно, з нашої точки зору, розглядати комплексно, оскільки кожна з них відображає сутність інновацій з одного окремого напрямку впровадження.

Поняття «інновація» стосується як радикальних, так і поступових змін в продуктах, процесах і стратегії

підприємства. «Виходячи з того, що метою нововведень є підвищення ефективності, економічності, якості, задоволеності клієнтів підприємства, поняття інноваційності можна ототожнювати з поняттям заповзятливості – пильності до нових можливостей; покращення роботи комерційного, державного, доброчинного підприємства», – вважають Бойко О. В. та Іваницька М. Я. [3, с. 121].

Лазутін Г. І. висуває твердження, що інновація – це удосконалення діяльності суб'єкта господарювання, що приносить позитивний економічний, соціальний або екологічний результат. Інновація є використанням наукових досягнень у комерційних цілях [11, с. 107].

Ми вважаємо, що інновація може приносити як позитивний, так і негативний результат і тому необхідно розробити креативний підхід до визначення сутності даної економічної категорії.

З поняттям «інновація» тісно пов'язані поняття «нововведення», «винахід», «відкриття», що є продуктами креативності. «Проте якщо креативність має на увазі висунення нових ідей, то відмінною ознакою інновації є втілення останніх на практиці», – зазначає Буднікевич І. М. [4, с. 6].

Інновації розглядаються з різних точок зору: у зв'язку з технологіями, комерцією, соціальними системами, економічним розвитком і формулюванням політики. Відповідно, у науковій літературі існує широкий спектр підходів до концептуалізації інновацій.

Проте можна виділити і загальні мотиви: інновація зазвичай розуміється як впровадження чого-небудь нового і корисного, наприклад, введення нових методів, технологій, продуктів або послуг.

Щоб відрізнити «інновації» від перелічених вище понять, нерідко уточнюється, що особливість інновації

полягає в тому, що вона дозволяє створити й отримати додаткову цінність і пов'язана з впровадженням. У контексті цього погляду інновація не є інновацією до того моменту, поки вона успішно не впроваджена і не почала приносити дохід [5, с. 9].

У межах альтернативного підходу інші поняття використовуються як частина визначення інновацій: «Інновація має місце, коли хто-небудь використовує винахід – або використовує щось вже існуюче новим чином – для зміни способу життя людей». У даному випадку винаходом може бути нова концепція, пристрій або інші речі, що полегшують діяльність, а інноваційність не пов'язана з тим, чи отримав організатор інновації яку-небудь вигоду і чи принесла вона позитивний ефект [6, с. 101].

У сучасній економіці роль інновацій значно зросла. «Без їх застосування практично неможливо створити конкурентоздатну продукцію, що має високу міру науко-місткості і новизни», – вважають Гончаров В. М., Навроцький А. А., Коломійцев О. А. [7, с. 97].

Визначивши вагомість впровадження інновацій, на рівні територіальної громади доцільно застосовувати наступні заходи щодо активізації інноваційної діяльності:

- формування нормативно-правової бази на муніципальному рівні;
- розробка муніципальних програм соціально-економічного інноваційного розвитку;
- створення умов для розвитку інновацій на принципах державного та приватного партнерства;
- надання грантів, допомоги на конкурсній основі;
- залучення позабюджетних коштів в розвиток науково-технічної та інноваційної діяльності;

- збільшення обсягів виробництва інноваційної продукції, конкурентоспроможної на зовнішньому і внутрішньому ринках;
- стимулювання активного розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва загалом, та зокрема тим, що займаються науково-технічною та інноваційною діяльністю;
- розвиток міжрегіональної та міжнародної науково-технічної взаємодії;
- об'єднання регіональних наукових і виробничих ресурсів і використання їх в пріоритетних напрямках розвитку ОТГ;
- перехід підприємств на активне інноваційне функціонування;
- підтримка місцевими та регіональними органами влади розробок в сфері високих технологій з метою виходу на внутрішній і зовнішній ринки;
- захист результатів інтелектуальної діяльності на правовій основі.

Таким чином, ми вважаємо, що в ринковій економіці інновації є ефективним засобом забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад, оскільки сприяють створенню нових потреб, зниженню собівартості продукції, припливу інвестицій, підвищенню іміджу або рейтингу виробника нових продуктів, відкриттю і захопленню нових ринків, у тому числі і зовнішніх.

Список використаної літератури:

1. Бистров А. Г. Персонал як фактор інноваційного розвитку підприємства. *Вісник СХУ ім. В. Даля*. 2010. № 12(154). Ч. 2. С. 240–244.
2. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент : [учеб. курс]. К. : Эльга-Н, Ника-Центр, 2002. 448 с.

3. Бойко О. В. Іваницька М. Я. Механізм формування стратегії інноваційного розвитку лісогосподарських підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 2. С. 119–123.

4. Буднікевич І. М. Становлення регіонального ринку інновацій: теорія та практика (на прикладі Карпатського регіону) : автореф. дис ... канд. екон. наук : 08.10.01. Львів, 2002. 20 с.

5. Гальчинський А., Львовчкін С. Становлення інвестиційної моделі економічного зростання України. *Економіка України*. 2005. № 6. С. 4–11.

6. Геєць В. М., Семиноженко В. П. Інноваційні перспективи України : моногр. Харків : Константа, 2006. 272 с.

7. Гончаров В. М., Навроцький А. А., Коломійцев О. А. Інвестиційні ресурси та їх економічне регулювання : монографія. Донецьк: СПД Купріянов В. С., 2006. 204 с.

8. Друкер П. Ф. Бизнес и инновации; пер. с англ. К. Головинского. М. : Вильямс, 2007. 432 с.

9. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.

10. Карлюка Д. О. Удосконалення управління інноваційним розвитком підприємств льнопереробної галузі : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.06.01. К., 2006. 22 с.

11. Лазутін Г. І. Сучасні тенденції розвитку інноваційної діяльності. *Економіка і прогнозування*. 2003. № 2. С. 99–114.

12. Луцків О. М. Інноваційний розвиток виробничого потенціалу регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 Львів, 2007. 19 с.

13. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 28 (МСБО 28) : Інвестиції в асоційовані підприємства. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2012_01_01/MU12037.html.

14. Писаренко Б. А., Проценко Н. Б. Управління інноваційним розвитком підприємств. *Вісник економічної науки України*. 2010. № 1. С. 81–85.

15. Шумпетер Й. Теория экономического развития. М. : Директ-Медиа, 2007. 400 с.

Кульчицька Н. Є.
кандидат економічних наук, доцент
*Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН ТА ЇХ РЕГУЛЮВАННЯ

Сучасні країни, незалежно від державного устрою, включають в себе субнаціональні адміністративно-територіальні одиниці, що є нетиповими за різними характеристиками (ступінь економічного становлення, потреба в наданні суспільних благ і їх цінність і т.д.) [8]. Існування соціально-економічної диференціації призведе до виникнення проблемних територій, що характеризуються відносно низьким рівнем реальних грошових доходів населення, високим рівнем безробіття, вкрай заниженою інвестиційною активністю господарюючих суб'єктів.

Міжбюджетні відносини є збалансованою системою і об'єктом управління з боку держави. Відповідно до сучасної дефініції економічної теорії, регулювання – це вид управління, через який досягається стан стійкості керованої системи в разі виникнення відхилень від визначеного режиму функціонування і приведення об'єкта управління в потрібне становище [7]. В економічній літературі зустрічаються різні підходи щодо наукового обґрунтування бюджетного регулювання.

В цілому в економічному просторі під бюджетним регулюванням розуміють передача фінансових ресурсів вищестоящими бюджетами нижчестоящим з метою вирівнювання їх доходів і видатків.

В науковій літературі дається таке визначення: бюджетне регулювання – це форма державного регулювання економіки і соціальних відносин, та виступає найважливішим зразком перерозподілу коштів між бюджетами різного рівня, що відбувається для збалансування доходів і видатків бюджетів різного ступеня [4].

Згідно з чинним законодавством, міжбюджетне регулювання є частиною

бюджетного регулювання і ведеться органами влади вищого рівня шляхом вертикального (серед різними ланками бюджетної системи) і горизонтального (через призму бюджетів однієї ланки) вирівнювання бюджетної забезпеченості територіальних утворень, у яких вона нижче мінімально необхідного ступеня [6, 8].

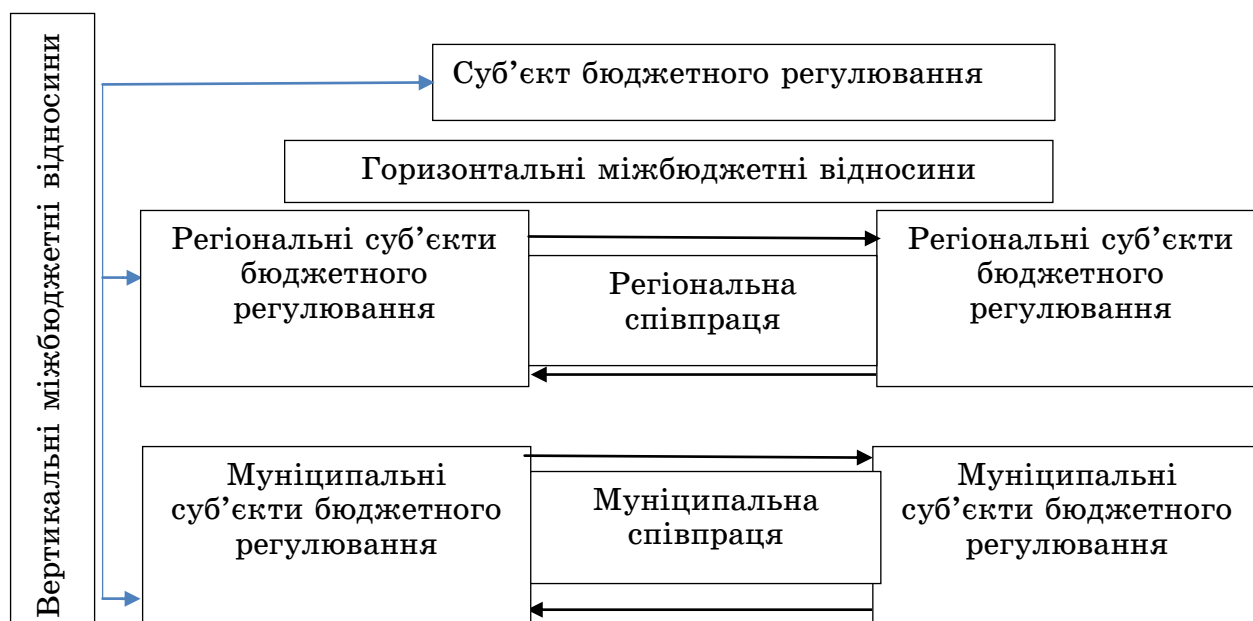

Рис. 1. Ієрархічна будова суб'єкта регулювання міжбюджетних відносин

Механізм регулювання міжбюджетних відносин в економічній теорії аналізується як сукупність методів, інструментів, фінансових нормативів регулювання – інакшими словами, це сукупність законодавчих норм, методів,

інструментів, за підтримкою яких державні органи влади і місцевого самоврядування діють на процеси формування і використання бюджетних ресурсів для досягнення цілей, визначених соціально-економічною названа бюджетною політикою держави. Таким чином, це процес поділу і перерозподілу коштів між бюджетами будь якого рівня, результат якого впливає на соціально-економічне становище в суспільстві [2].

Вдосконалення системи міжбюджетних відносин, як і іншої керованої системи, слід ґрунтувати на алгоритмічному описі процесу регулювання. Така необхідність викликана розподілом процесу регулювання на послідовність різноманітних операцій. Репрезентуємо можливий алгоритм регулювання міжбюджетних відносин регіональними органами урядової компоненти (рис. 2).

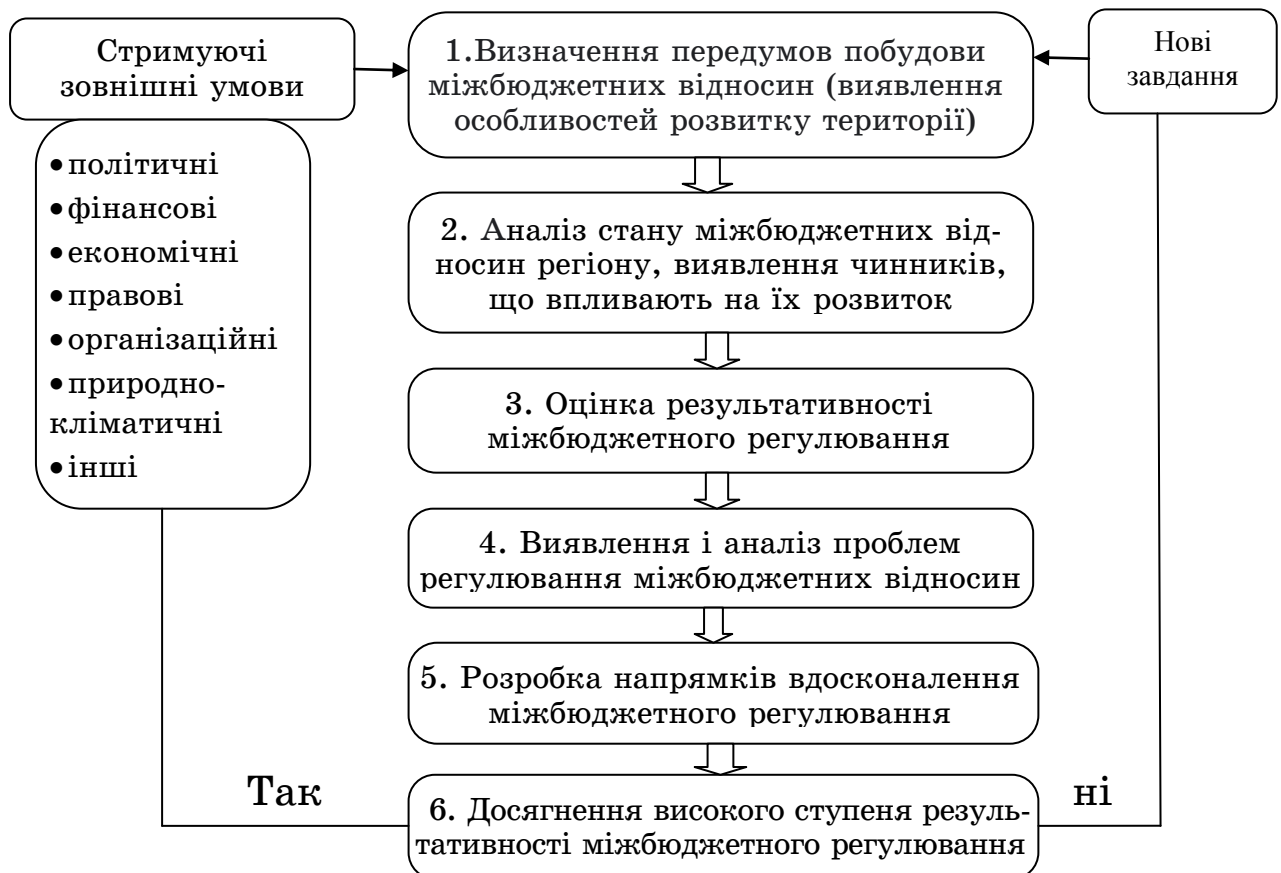

Рис. 2. Алгоритм міжбюджетного регулювання в регіоні

Алгоритм регулювання, як інструкція, містить настанови про те, що і в якому порядку треба змінювати, щоб досягти мети.

Тому наведений алгоритм регулювання міжбюджетних відносин санкціонуватиме та активізуватиме процеси підвищення відповідальності у територіальних владних структурах при проведенні бюджетної політики на місцях.

Відтак перших двох етапів виникає необхідність оцінки чинного механізму регулювання міжбюджетних відносин, що дасть перспективу оцінити інструменти міжбюджетного регулювання, виявити напрямки їх вдосконалення, обґрунтувати та запропонувати впровадження новітніх інструментів, що сприятимуть удосконаленню міжбюджетних відносин. В наслідку очікується підвищення забезпеченості територіальних бюджетів бюджетними коштами і, як наслідок, зростання рівня життя людей.

Безперервність оцінки слід забезпечувати в відповідному моніторингу. Система здійснення моніторингу та оцінки якості управління регіональними фінансами, узгоджено є те, що міжбюджетні відносини оцінюються як один з шести площин оцінки якості управління фінансами регіону за належними індикаторами. (табл. 1.)

Таблиця 1

Індикатори, що характеризують фінансові взаємовідносини регіону з територіальними громадами

Індикатор	Формула розрахунку значення індикатора
1. Проведення моніторингу і оцінки якості управління бюджетним процесом в муніципалітетах	–
2. Співвідношення обсягу дотацій на вирівнювання бюджетної забезпеченості, а також субвенцій бюджетам районів щодо розрахунку та надання дотацій бюджетам поселень і обсягу субсидій муніципалітетам з бюджету суб'єкта держави	$U2=A1/B1$ де A1 – обсяг дотацій на вирівнювання бюджетної забезпеченості муніципалітетів і субвенцій бюджетам районів; B1 – обсяг субсидій муніципальних утворень з бюджету першого суб'єкта держави

Продовження табл. 1

3. Співвідношення податкових доходів місцевих бюджетів, що надійшли за єдиними і додатковими нормативами відрахувань від державних і регіональних податків і зборів, та їх сукупних податкових доходів	$U2=A1/B1$ де $A1$ – обсяг податкових доходів місцевих бюджетів за нормативами відрахувань від державних і регіональних податків ; $B1$ – обсяг податкових доходів.
4. Ефективність вирівнювання бюджетної забезпеченості муніципальних утворень	$U2=A1/B1$ де $A1/B1$ – середній рівень розрахункової бюджетної забезпеченості 5 найбільш забезпечених муніципалітетів після вирівнювання / 5 найменш забезпечених муніципалітетів після вирівнювання
5. Проведення контролю за дотриманням органами МСУ нормативів формування витрат на оплату праці депутатів, виборних посадових осіб, службовців	—
6. Проведення моніторингу дотримання муніципалітетами вимог бюджетного законодавства відповідно до нормативно-правових актів суб'єкта держави	—
7. Наявність нормативно-правового акта суб'єкта держави про порядок визначення пріоритетних напрямків співфінансування видаткових зобов'язань муніципалітетів	—
8. Наявність затвердженого на термін не менше 3 років переліку пріоритетних напрямків співфінансування видаткових зобов'язань муніципальних утворень	—

Поняття якості управління регіональними фінансами, відповідно до методики Мінфіну, створюється з муніципальними суб'єктами за наступними напрямками:

- 1) бюджетне планування;
- 2) виконання бюджету;
- 3) управління державним боргом;
- 4) фінансові взаємовідносини з муніципальними структурами;
- 5) управління державною власністю і надання державних послуг;
- 6) прозорість бюджетного процесу.

Поняття якості по блоку «Фінансові взаємини з муніципальними утвореннями» обчислюється за формулою:

$$Oji = \sum_{n=1}^{Nj} k_n \times E_{ni} \quad (1)$$

де Oji – оцінка якості по j -му напрямку для i -го суб'єкта;

k_n – питома вага n -го індикатора;

E_{ni} – оцінка по n -му індикатору для i -го суб'єкта;

Nj – кількість індикаторів j -го напрямку.

Актуально відзначити, що розробка даної методики відбила актуальність міжбюджетних відносин і накреслила регіональним органам влади інструментарій їх оцінки. Проте представлені в методиці показники більшою мірою синтезують стан регіональної нормативно-правової бази в галузі міжбюджетних відносин. Підвищення правової стабільності в крайнім часі дещо знижує настільки високу увагу до її оцінки.

Заслужовує на увагу методика оцінки міжбюджетних взаємовідносин суб'єктів з муніципальним ступенем, оскільки, в основу пропонованого підходу акумулюють чотири блоки критеріальних ознак: нормативно-правова основа міжбюджетних відносин; фінансовий стан бюджету; ступінь внутрішньорегіональної диференціації; система розподілу фінансової допомоги (табл. 2).

Відтак визначення значень показників в методиці пропонується рахувати зведену оцінку (C) за формулою:

$$C = \frac{1}{n} \sum x_i, \quad (2)$$

де x_i – значення показника;

n – число показників.

Послідовні питання аналізу міжбюджетних відносин розглянуті як перспектива розцінювати ступінь виправ-

даності концентрації ресурсів з точки зору вирівнювання рівнів бюджетної спроможності та соціально-економічного розвитку муніципальних утворень з допомогою ознак розщеплення (розмах асиметрії, розсіювання, ексцес розсіювання, стандартне відхилення і коефіцієнт варіації).

Таблиця 2

Напрямки оцінки міжбюджетних відносин в регіоні

Напрямок	Найменування показника
1. Оцінка нормативно-правової бази міжбюджетних відносин	Відповідність вимогам державного і регіонального законодавства Стійкість нормативно-правової бази міжбюджетних відносин Закріплення в нормативних документах цілі міжбюджетних відносин Встановлення однакових нормативів відрахувань з податків для всіх муніципальних утворень одного типу Закріплення розмежування видаткових повноважень на довготривалій основі Закріплення методики розподілу фінансової допомоги Закріплення методології надання бюджетних кредитів на фінансування тимчасових касових розривів Дотримання муніципальними утвореннями вимог законодавства
2. Оцінка фінансового стану бюджету	Коефіцієнт безоплатних перерахувань Коефіцієнт бюджетної результативності регіону Коефіцієнт бюджетної заборгованості Коефіцієнт бюджетного покриття Профіцит / дефіцит у відсотках до доходів Коефіцієнт забезпечення мінімальних витрат власними доходами Коефіцієнт бюджетної автономії Коефіцієнт бюджетного забезпечення населення
3. Оцінка ступеня внутрішньорегіональної диференціації	Бюджетна забезпеченість на особу населення Рівень зареєстрованого безробіття Середньомісячна заробітна плата Прожитковий мінімум Співвідношення з середньомісячною заробітною платою та прожитковим мінімумом Відсоток населення з доходами нижчими прожиткового мінімуму Сумарний оборот роздрібної торгівлі, громадського харчування та платних послуг на особу населення Забезпеченість лікарями і середнім медичним персоналом Оборот організації по виготовленню товарів і послуг на особу населення

Продовження табл. 2

4. Оцінка системи розподілу фінансової допомоги	Ступінь концентрації фінансових ресурсів в бюджеті регіону Структура доходів бюджету, в тому числі для податкових доходів Динаміка власних доходів місцевих бюджетів Залежність місцевого бюджету від фінансової допомоги Фінансування державних витратних повноважень за рахунок фактичних витрат муніципальних утворень на їх реалізацію Вирівнювання бюджетної забезпеченості муніципальних утворень
---	---

Вагомим аспектом бюджетного аналізу слід відзначити також аналіз стійкості регіональних і місцевих бюджетів, який може бути реалізований з застосуванням таких бюджетних коефіцієнтів, як:

- співвідношення безоплатних перерахунків і отриманих доходів;
- бюджетна результативність територій;

Таблиця 3

Напрямки оцінки міжбюджетних відносин в регіоні

Напрямок	Найменування показника
1. Оцінка нормативно-правової бази міжбюджетних відносин	Відповідність вимогам національного та регіонального законодавства. Стійкість нормативно-правової бази міжбюджетних відносин. Закріплення в нормативних документах мети міжбюджетних відносин. Закріплення нормативів відрахувань по доходах на термін більше 3 років. Встановлення однакових нормативів відрахувань з податків для всіх територіальних громад. Закріплення розмежування видаткових повноважень на довготривалій основі. Закріплення методики розподілу фінансової допомоги. Закріплення методології надання бюджетних кредитів на фінансування тимчасових касових розривів. Дотримання територіальними громадами вимог законодавства
2. Оцінка фінансового стану бюджету	Коефіцієнт безоплатних перерахунків Коефіцієнт бюджетної результативності регіону Коефіцієнт бюджетної заборгованості Коефіцієнт бюджетного покриття Профіцит / дефіцит, у відсотках до доходів Коефіцієнт забезпеченості мінімальних витрат власними доходами Коефіцієнт бюджетної автономії Коефіцієнт бюджетної забезпеченості населення

Продовження табл. 3

3. Оцінка ступеня внутрішньо-регіональної диференціації	Бюджетна забезпеченість на душу населення Рівень зареєстрованого безробіття Середньомісячна заробітна платня Прожитковий мінімум Співвідношення середньомісячної заробітної плати та прожиткового мінімуму Частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму Сумарний оборот роздрібної торгівлі, громадського харчування та платних послуг на душу населення Забезпеченість лікарями і середнім медичним персоналом Оборот організацій по виробництву товарів і послуг на душу населення
4. Оцінка системи розподілу фінансової допомоги	Ступінь концентрації фінансових ресурсів в бюджеті регіону Структура доходів бюджету, в тому числі частка податкових доходів Динаміка власних доходів місцевих бюджетів Залежність місцевого бюджету від фінансової допомоги Структура видаткової частини бюджету Виконання бюджетних призначень в частині фінансової підтримки Фінансування державних витратних повноважень за рахунок фактичних витрат територіальних громад на їх реалізацію Вирівнювання бюджетної забезпеченості муніципальних утворень • бюджетна заборгованість; • бюджетне покриття; • бюджетна забезпеченість населення.

Слід також розглядати і інший методологічний підхід де пропонується аналізувати ефективність міжбюджетних відносин. Підхід базується на тому, що система організації територіальних громад зобов'язана вирішувати три завдання:

1. Забезпечувати фінансову незалежність муніципалітетів, що створює умови їх окремої діяльності як рівня публічної влади, дає перспективу вибору найбільш ефективних напрямів вирішення питань місцевого значення, генерує передумови для комплексного соціально-економічного розвитку, санкціонує створювати стимули до нарощування доходів і оптимізації видатків місцевих бюджетів.

2. Застосовувати механізми вирівнювання фінансових домовленостей діяльності муніципальних утворень, що дозволяє створити передумови для реалізації принципу

соціальної справедливості в забезпеченні доступу громадян до муніципальних послуг, сформувати стимули до оптимізації урядових витрат.

3. Забезпечувати передачу на муніципальний щабель ресурсів, достатніх для вирішення питань місцевого значення, з урахуванням об'єктивних відмінностей в потребах населення та особливостей соціально-економічного розвитку територій, без чого неможливо найбільш повне задоволення попиту громадян на муніципальні бюджетні послуги.

Тому оцінювати ефективність міжбюджетних відносин в суб'єктах регіональних владних структурах можна за трьома вищеназваних компонентах, відбитим в ряді показників (табл. 4).

Таблиця 4

Система показників для оцінки ефективності міжбюджетних відносин

Компоненти оцінки	Показник
1. Оцінка ефективності міжбюджетних відносин з точки зору забезпечення фінансової автономії муніципальних утворень	Встановлення єдиних нормативів відрахувань від податків, що надходять в регіональний бюджет. Співвідношення обумовлених і необумовлених міжбюджетних трансфертів в структурі фінансової допомоги. Встановлення диференційних нормативів. Відрахування від податку на доходи фізичних осіб в рахунок фінансової допомоги. Співвідношення планового і фактичного обсягу міжбюджетних трансфертів, що виділяються муніципалітетам. Частка міжбюджетних трансфертів, що виділяються місцевому рівню з регіонального в 4 кварталі фінансового року. Стабільність і прозорість міжбюджетного регулювання: – частота зміни єдиних і диференційованих нормативів податкових відрахувань, закріплених за муніципальними утвореннями; – частота змін законодавства, що визначають характеристики системи міжбюджетних трансфертів; – наявність правил використання і розподілу надпланових доходів регіонального бюджету; – правила виділення фінансової допомоги в разі різкого погіршення; – зміна додаткових нормативів податкових відрахувань, що закріплюються в рахунок фінансової допомоги за муніципальними утвореннями за останні 3 роки.

Продовження табл. 4

2. Оцінка ефективності міжбюджетних відносин з точки зору фінансового вирівнювання муніципальних утворень	Аналіз нормативно-правового регулювання бюджетного вирівнювання. Аналіз результатів бюджетного вирівнювання: - коефіцієнт варіації податкових і неподаткових доходів місцевих бюджетів на одного жителя до вирівнювання / після виділення дотацій / після виділення дотацій і субсидій.
3. Оцінка ефективності міжбюджетних відносин з точки зору достатності фінансових ресурсів для вирішення питань місцевого значення	Частка доходів сукупного муніципального бюджету в доходах консолідованого регіонального (без /з урахуванням субвенцій). Співвідношення фактичних засобів, направлених на фінансування повноважень, що передані з бюджету регіону, і обсягу субвенцій, що виділяються муніципальним утворенням на фінансування переданих повноважень. Співвідношення планового і фактичного обсягу субвенцій муніципальним утворенням. Оцінка кредиторської заборгованості муніципалітетів.

По кожному з компоненту оцінюється два основних виміри:

- 1) відповідність регулювання міжбюджетних взаємовідносин в регіоні вимогам державного законодавства;
- 2) ступінь використання наданих діючим бюджетним законодавством інструментів для найбільш результативної реалізації муніципальної реформи.

Блок, що синтезує відносини регіону з державним та з місцевими бюджетами, окреслений також в методиці оцінки безпеки бюджетної системи (табл. 5).

В основі моделі оцінки бюджетної забезпеченості регіону, запропонованої співробітниками Інституту соціально-економічного розвитку територій РАН, лежить система індикаторів, згрупованих за напрямками, одним з яких є «Залежність від міжбюджетних відносин» [9]

Для кожного індикатора встановлені одне або два граничних значення – максимальне і мінімальне.

Якщо значення індикатора знаходиться за межами мінімального, то оцінка індикатора дорівнює 0.

Таблиця 5

**Система показників для оцінки міжбюджетних відносин
в рамках методики оцінки бюджетної безпеки регіону**

Взаємини з державним бюджетом	Міжбюджетні відносини в регіоні
1. Частка власних доходів в дохідній частині бюджету	1. Диференціація муніципалітету по забезпеченню населення власними доходами бюджету
2. Співвідношення часток податкових доходів, зібраних на території області, що надійшли до державного бюджету в поточному і попередньому періодах	2. Співвідношення часток обласного бюджету в податкових доходах і витратах консолідованого бюджету
3. Частка «наведених витрат» в консолідованому бюджеті	3. Кількість муніципалітетів, в яких рівень використання податкових доходів не відповідає розміру фінансової допомоги з обласного бюджету
	4. Частка взаємозарахувань у фінансовій допомозі місцевим бюджетам

Безсумнівно, якщо значення індикатора знаходиться за межами максимального, то присвоюється оцінка, що дорівнює 1.

Якщо значення індикатора лежить в інтервалі між двома граничними значеннями, відтак присвоюється оцінка від 0 до 1, яка розраховується за формулою:

$$M_i = (V_i - V_{min}) / (V_{max} - V_{min}), \quad (3)$$

де M_i – оцінка по індикатору i ;

V_i – фактичне значення індикатора i ;

V_{min} – найгірше (мінімальне) граничне значення індикатора i ;

V_{max} – найкраще (максимальне) граничне значення індикатора i .

Абсолютна цінність будь-якого індикатора виражається ваговим коефіцієнтом, прийнятим на базі експертного методу.

Оцінка напрямку (Р) визначається сумою добутків оцінок за всіма індикаторами і відповідних їм ваг відносної цінності за формулою:

$$P = \sum (M_i \times W_i), \quad (3)$$

де M_i – оцінка по індикатору i ;

W_i – вагове значення i -го індикатора.

Таблиця 6

Порівняльний аналіз методик оцінки міжбюджетних відносин регіону

Методика оцінки	Переваги	Недоліки
Оцінка якості управління регіональними фінансами, блок “Фінансові взаємини з муніципальними утвореннями”	1. Поява законодавчо встановленого інструментарію оцінки міжбюджетних відносин. 2. Методика використовується в суб’єктах держави	1. Вимагає доповнення та обґрунтування переліку показників, що характеризують міжбюджетні відносини регіону. 2. Міжбюджетні відносини як один з блоків оцінки якості управління регіональними фінансами
Методика оцінки міжбюджетних відносин суб’єктів з муніципальним рівнем	1. Чотирьохкомпонентна система показників для оцінки міжбюджетних відносин. 2. Доступність інформаційної бази. 3. Проведено апробацію.	1. Велика кількість показників. 2. Відсутність порогових значень інтегральної оцінки та процедури їх інтерпретації.
Оцінка ефективності міжбюджетних відносин в суб’єктах	1. Обґрунтований склад показників для оцінки. 2. Вибір напрямків оцінки відповідно до завдань міжбюджетних відносин.	1. Відсутність інтегрального показника. 2. Відсутність апробації.
Аналіз міжбюджетних відносин	Особливу увагу приділено питанню виправданості концентрації ресурсів муніципалітетів з точки зору вирівнювання рівнів їх бюджетної забезпеченості та соціально-економічного розвитку	1. Відсутність інтегрального показника. 2. Відсутність порогових значень інтегральної оцінки та процедури їх інтерпретації.

Продовження табл. 6

Методика оцінки безпеки бюджетної системи регіону	1. Розглядається оцінка міжбюджетних відносин регіону з державним центром і муніципалітетами.	Вимагає доповнення переліку показників, що характеризують міжбюджетні відносини регіону.
Методика оцінки бюджетної забезпеченості регіону	2. Проведено апробацію	

Зауважимо, що розроблені методичні підходи до оцінки системи міжбюджетних відносин є доволі значущими. В своїх методиках автори торкнулися питання оцінки стану міжбюджетних відносин, їх ефективності, а також впливу міжбюджетних відносин на рівень бюджетної забезпеченості та безпеки бюджетної системи. Водночас в умовах закономірності стабілізації економіки і орієнтації бюджетної політики як наслідок винятково актуальною постає проблема оцінки і підвищення результативності державного регулювання. Неодноразово саме результативне регулювання заважає вдосконаленню самого об'єкта. Незважаючи на це, тема оцінки результативності регулювання міжбюджетних відносин не знайшла відповідного відображення в економічній літературі і не була в достатній мірі досліджена (табл. 6.)

Подібним чином, запропонований набір індикаторів може стати методологічною засадою для обґрунтування переліку показників і розробки методики оцінки результативності міжбюджетного регулювання в регіоні. З точки зору вибору напрямів оцінки найбільш вагомим видається підхід, згідно з яким міжбюджетні відносини оцінюються за ступенем досягнення їх завдань.

Список використаної літератури:

1. Аветисян И. А. Бюджетный менеджмент : учеб. пособ. Вологда : ВоГУ. 2015. 259 с.
2. Артус М. М., Хижа Н. М. Бюджетна система України : навч. посіб. Київ : Вид-во Європ. ун-ту. 2005. 220 с.

3. Баглай М. Ю., Білопольська В. М. Бюджетний менеджмент в Україні: проблеми та пропозиції щодо їх вирішення. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ ім. Василя Стуса. 2012. С. 34–38.
4. Боровикова Е. В. Теоретико-методологические положения организации бюджетного менеджмента. Финансы и кредит. 2008. № 11. С. 32–34.
5. Клець Л. Є. Бюджетний менеджмент : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури. 2007. 640 с.
6. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія. Київ : ДННУ АФУ. 2009. 600 с.
7. Миронова Т. Л., Добровольська О. П., Процай А. Ф., Колодій С. Ю. Управління розвитком регіону : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури. 2006. 328 с.
8. Мельничук Н. Ю. Бюджетний менеджмент в системі державного регулювання: теорія, метрологія, практика : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08 / Черн. нац. техн. ун-т. Чернігів. 2018 с. 518 с.
9. Яшина Н. И. Теоретические и методические основы управления бюджетом: риски доходной части бюджета. Финансы и кредит. 2004. № 8 (146). URL: <http://www.fin-izdat.ru/journal/fc>
10. Maddison A. Dynamic Forces in Capitalist Development: A Long-Run Comparative View. New York: Oxford University Press. 1991.
11. Human Development Report 2015. United Nations Development Programme, New York. 288 p. URL: hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf.

Савків У. С.

кандидат економічних наук, доцент
кафедри обліку і оподаткування

*Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

ЗОВНІШНІЙ ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ В УКРАЇНІ

В Україні становлення інституту державного фінансового контролю здійснюється одночасно із формуванням соціально-орієнтованої ринкової економіки. Значні обсяги фінансових порушень в Україні спричинені високим рівнем корупції та використанням застарілих форм державного фінансового контролю. Держава не може своєчасно та ефективно впливати на процеси, які відбуваються в національній економіці.

Ефективний державний фінансовий контроль сприяє добробуту народу. Функції державного управління повинні бути спрямовані на виявлення відхилень від визначених державою стандартів законності та своєчасне застосування запобіжних заходів і відповідних коригувань.

На сучасному етапі розвитку економічна система потребує дієвого контролю за формуванням і використанням ресурсної бази. Необхідним елементом керування фінансовими ресурсами в державі є зовнішній незалежний державний фінансовий контроль.

Огляд теоретичних джерел щодо здійснення фінансового контролю свідчить, що проблеми розвитку фінансового контролю досліджували відомі українські вчені: В. Базилевич, О. Василик, Т. Васильєва, Н. Виговська, В. Геєць, В. Глущенко, В. Дем'янишин, І. Дрозд,

В. Загорський, Л. Іващенко, М. Каленський,
О. Кириленко, В. Кравченко, А. Крисоватий, М. Крупка,
В. Корнєєв, Л. Лисяк, Е. Лібанова, С. Лобозинська,
А. Мамишев, І. Микитюк, В. Невідомий, Ю. Пасічник,
В. Рудницький, С. Пирожков, В. Савченко, В. Симоненко,
О. Стефанишин, І. Стефанюк, В. Чумаченко та ін.

В своїх публікаціях науковці розглядають певні практичні аспекти функціонування та організації державного фінансового контролю. Законодавчі і нормативні акти містять неоднозначність тлумачень визначень та їх неузгодженість. Це призводить до дублювання контрольних заходів та до надмірного перевантаження перевірками одних об'єктів і безконтрольність інших. Основну увагу в роботі зосереджено на вивченні теоретичних аспектів організації системи державного фінансового контролю.

З метою розвитку національної системи державного фінансового контролю слід вивчати зарубіжний досвід, який відображено в праці Р. Адамса, Х. Андерсона, М. Беккера, В. Бурцева, Ю. Вороніна, О. Грачової, Р. Кармайкла, В. Родіонової та ін. В перелічених дослідженнях особлива увага приділена практичній діяльності окремих інституцій контролю.

Сучасні дослідники намагалися проаналізувати проблеми у системі зовнішнього державного фінансового контролю на теоретичному та практичному рівнях. Проте, на сьогодні, залишається полемічним питання щодо сутності зовнішнього контролю.

На основі аналізу наукових праць можна дійти висновку, що існує відмінність у розумінні терміну «зовнішній фінансовий контроль» у вітчизняній та зарубіжній науці.

Виходячи зі світового досвіду [4], зовнішній контроль – це спеціальний контроль. Державні органи, що створені

за межами системи виконавчої влади та здійснюють фінансовий контроль, їх основною функцією є контроль, а не організація та управління державними коштами, тому він називається зовнішнім.

У світовій практиці акцент робиться саме на незалежному державному фінансовому контролі і у цьому контексті вживається термін «зовнішній аудит». Поняття «аудит» або «зовнішній аудит» у міжнародній практиці замінюють поняття державного фінансового контролю. На основі перекладу нормативно-правових актів можна дійти висновку про еквівалентність цих понять. Також «аудит» використовується для позначення конкретного виду державного фінансового контролю. Відбувається звуження поняття та зведення державного фінансового контролю лише до державного аудиту [2].

Вважатимемо, що в системі виконавчої влади зовнішній контроль не може здійснюватись. В цій системі повинен функціонувати внутрішній контроль. Вся система виконавчої влади повинна бути охоплена зовнішнім контролем, а також система внутрішнього контролю. Тому зовнішній контроль здійснюється Рахунковою палатою, якій надано право законодавчої ініціативи.

Рахункова палата, яка здійснює свою діяльність від імені Верховної Ради України, у своїй діяльності керується такими принципами, як законність, плановість, незалежність, об'єктивність та гласність. Дотримання цих принципів дає змогу розглядати Рахункову палату як незалежний орган зовнішнього фінансово-економічного контролю в Україні.

Враховуючи досвід, набутий у результаті проведення контрольно-аналітичних заходів, зміни чинного законодавства, пріоритети соціально-економічного розвитку дер-

жави, Рахунковою палатою визначено оптимальні основні напрями діяльності (рис. 1).

Основні напрями діяльності Рахункової палати України	
	Фінансова та бюджетна політика
	Оборона та правоохоронна діяльність
	Правове забезпечення
	АПК, природоохоронна діяльність та надзвичайні ситуації
	Наука та гуманітарна сфера
	Державний борг, міжнародна діяльність та фінансові установи
	Соціальна політика
	Використання коштів державного бюджету в регіонах
	Промисловість, виробнича інфраструктура та державна власність

Рис. 1 Основні напрямки діяльності рахункової палати

Здійснення територіальними управліннями координуваних департаментами Рахункової палати аудитів законності, ефективності та доцільності формування надходжень і витрат коштів Державного бюджету України та державних цільових фондів органами державної влади,

установами, підприємствами, організаціями розширює сферу зовнішнього державного фінансового контролю Рахункової палати на місцевому рівні, виявляє та акцентує увагу суспільства на проблемах використання державних коштів, які використовуються на регіональному рівні, але при цьому мають загальнодержавне значення.

Рахункова палата України, виходячи з завдань, передбачених Законом України «Про Рахункову палату» [5] виконує наступні функціональні повноваження, а саме:

- контроль за дотриманням законів України, постанов, прийнятих Верховною Радою України, щодо виконання Державного бюджету України і фінансування загальнодержавних програм;

- за дорученням Верховної Ради України забезпечує контроль виконання Державного бюджету України, а також контролює видатки по обслуговуванню зовнішнього і внутрішнього боргу України;

- здійснює перевірку використання за призначенням органами виконавчої влади коштів загальнодержавних цільових фондів та позабюджетних фондів, за дорученням комітетів Верховної Ради України і за наслідками перевірки подає Верховній Раді України висновки та пропозиції;

- здійснює контроль ефективного управління фінансовими ресурсами Державного бюджету України, сприяє реалізації державної політики щодо якісного казначейського обслуговування бюджетних коштів, забезпечує законність та своєчасність обігу коштів Державного бюджету;

- контролює фінансування загальнодержавних програм соціального, економічного, науково-технічного і культурного розвитку та інших програм, які затверджені Верховною Радою України;

– надає консультації посадовим особам та державним органам, які призначені Верховною Радою України, з приводу того як витрачаються кошти Державного бюджету України. Виходячи з результатів перевірок та аналізу економічних процесів розробляє заходи щодо залучення нових джерел наповнень Державного бюджету;

– забезпечує контроль інвестиційної діяльності органів виконавчої влади, перевірку законності та ефективності використання державних коштів, що передбачені з Державним бюджетом України для виконання загальнодержавних програм;

– здійснює попередній аналіз звітів Антимонопольного комітету України щодо забезпечення ним державного контролю, який передбачений антимонопольним законодавством та подає на розгляд до комітетів Верховної Ради України;

– проводить аналіз звітів Фонду державного майна України щодо ефективного управління державним майном та подає їх на розгляд комітетів Верховної Ради України;

– забезпечує контроль виконань рішень Верховної Ради України щодо надання Україною позик, економічних допомог іноземним державам, міжнародним організаціям, які передбачені у Державному бюджеті України;

– здійснює перевірку за кошторису витрат, які пов'язані з діяльністю Верховної Ради України, апарату Кабінету Міністрів України, допоміжних служб Президента України, державних установ та організацій, що діють за кордоном, але фінансуються з Державного бюджету;

– здійснює контроль державних закупівель;

– забезпечує зв'язки з контролюючими органами в іноземних державах та міжнародними організаціями, а також укладає угоди про співробітництво з ними.

Проте, основним завданням Рахункової палати України є саме контроль щодо виконання Державного бюджету України.

Отже, Рахункова палата, здійснюючи функціональні повноваження, закріплені законодавчо, забезпечує формування єдиної системи контролю за виконанням Державного бюджету і бюджетів усіх державних цільових фондів, що зводиться в підсумку до цілісного та взаємопов'язаного комплексу контрольних-аналітичних і експертних заходів.

Така система контролю інтегрована до основних складових бюджетного процесу і передбачає безперервний трирічний цикл контролю за формуванням та виконанням бюджетів кожного фінансового року, що реалізується на трьох послідовних стадіях: попередній контроль проекту бюджету, поточний контроль виконання бюджету та подальший контроль виконання бюджету [6] (рис. 2)

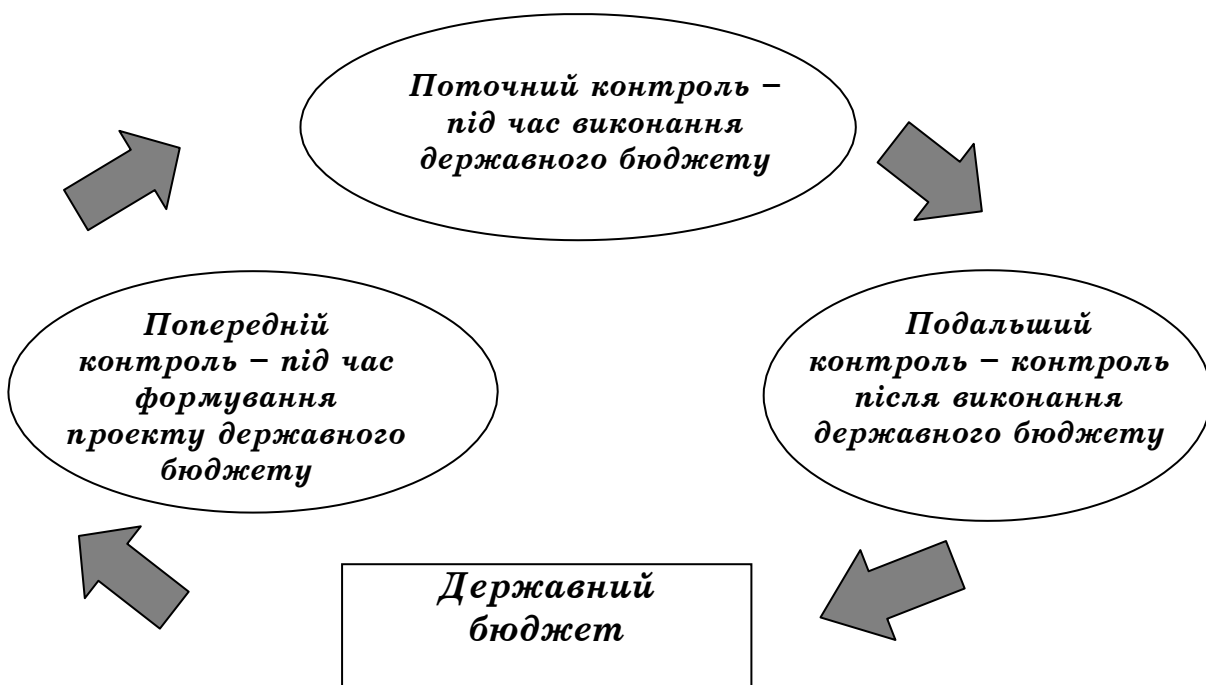

Рис. 2 *Етапи контролю, який здійснюється Рахунковою палатою України*

На постійному контролі перебувають питання пов'язані з реагування органів державної влади на висновки та пропозиції Рахункової палати за результатами контрольних та аналітичних заходів, розгляд Верховною Радою України, її комітетами результатів діяльності Рахункової палати та її законодавчих пропозицій щодо Державного бюджету і фінансів України, врахування Урядом рекомендацій Рахункової палати при підготовці законопроектів та нормативних актів.

Упродовж 2014–2019 рр. Рахунковою палатою України проведено перевірку 3853 об'єктів та виявлено бюджетних правопорушень (незаконного, у тому числі нецільового), неефективного використання коштів Державного бюджету України та державних цільових фондів на загальну суму 151,2 млрд. грн. (табл. 1).

Таблиця 1

**Показники кількості проведених контрольних заходів
Рахункової палати України у 2014–2019 рр. [3]**

Рік	Перевірено об'єктів	Виявлено порушень і недоліків на суму, млрд. грн.
2014	744	22,5
2015	627	22,7
2016	644	17
2017	638	23
2018	598	17
2019	602	49
Разом	3853	151,20

Як свідчать дані табл. 1 суми виявлених Рахунковою палатою України порушень то зменшуються, то зростають. Протягом аналізованого періоду максимального значення зазначені порушення сягнули у 2019 р. – 49 млрд. грн.

Рис. 3 Показники порушень і недоліків виявлених Рахунковою палатою України у 2014–2019 рр. [3]

Джерело: Складено автором на основі звітних даних Рахункової палати України

Аналіз контрольно-аналітичних заходів, проведених Рахунковою палатою України упродовж аналізованого періоду, засвідчує, що більшість бюджетних правопорушень мають системний характер. Найбільш типовим за кількістю виявлених обсягів та випадків порушень були бюджетні правопорушення, які умовно можна класифікувати за такими узагальненими видами [1]:

- використання коштів з порушенням бюджетного законодавства;
- порушення під час здійснення закупівель товарів, робіт і послуг за кошти держави;
- планування видатків Державного бюджету за відсутності правових підстав;
- втрати в результаті прийняття незаконних управлінських рішень.

Причини криються в ігноруванні встановленого Конституцією України, Бюджетним кодексом України та іншими законами порядку підготовки, затвердження, виконання та звітування щодо виконання Державного бюджету України. Бюджет втрачає своє призначення

головного фінансового документу країни, що має відображати економічну політику держави, стає прибутково-видатковою касою з розподілу бюджетних коштів.

Необґрунтовані управлінські рішення, недотримання норм законодавства України, неналежне виконання своїх обов'язків органами державної влади – призвели, за висновками Колегії Рахункової палати, до звуження податкової бази, ухилення від сплати податків та зборів, що призвело до втрати значних сум доходної частини Державного бюджету.

Найголовнішою проблемою в зовнішньому фінансовому контролі є фіксація допущених порушень, тоді як їх потрібно передбачати і запобігати їм.

Отже, Рахункова палата – позавідомчий орган, який здійснює державний контроль, спираючись на національні інтереси як на принципові критерії. Дієвість та ефективність роботи Рахункової палати упродовж останніх років підвищилась.

Державний фінансовий контроль не буде ефективним, якщо він не охоплює всі сфери обігу фінансових ресурсів, якщо він не забезпечує невідворотності покарання порушників фінансової дисципліни. Поновлення порушених прав особи, держави чи суспільства, відшкодування заподіяних їм збитків – це попередження порушень в подальшому. Посилення вимог до прозорості роботи органів державного фінансового контролю – це ще одна з вимог до попередження порушень в майбутньому.

Для підвищення ефективності державного фінансового контролю доцільне здійснення наступних заходів: формування єдиних концептуальних засад організації державного фінансового контролю, виходячи з сучасних умов економічного розвитку країни; створення єдиного

правового поля розвитку системи державного фінансового контролю, закріплення за суб'єктами контрольних функцій на законодавчому рівні; формування нових та удосконалення діючих процедур державного фінансового контролю; удосконалення методик державного фінансового контролю; удосконалення кадрового забезпечення системи державного фінансового контролю, створення сучасної навчальної бази за міжнародними зразками; покращення матеріально-технічного і фінансового забезпечення функціонування системи державного фінансового контролю.

Список використаної літератури:

1. Бойко С. В. Українська наукова школа державних фінансів: історична ретроспектива та сучасні реалії : дис. канд. екон. наук : 08.00.08. Київ, 2012.
2. Дмитренко Г. В. Організація і здійснення державного контролю в Україні (фінансово-економічні аспекти) : дис. док. екон. наук з держ. управління : 25.00.02. Київ, 2010.
3. Звіти Рахункової палати України. Рахункова палата. URL: <https://rp.gov.ua>
4. Лімська декларація керівних принципів аудиту державних фінансів. Керівні принципи аудиту державних фінансів. – К. : Вид. підг. за сприяння програми ПРООН з врядування, 2003. С. 23–27.
5. Про Рахункову палату : Закон України від 11 липня 1996 р. № 315/96– ВР (з змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України. 1998. № 24. С. 137.
6. Слободяник Ю. Б. Державний аудит в Україні: теорія, методологія, організація: дис. канд. екон. наук : 08.00.09. Одеса, 2014.

Чижишин О. І.
кандидат економічних наук, доцент
*Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету*

СТРУКТУРНІ РІШЕННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ З СИТЕМАМИ УПРАВЛІННЯ *SAP PRODUCT LIFECYCLE MANAGEMENT, SAP PLM*

Останніми роками в українській економіці все частіше виникають ситуації обмеженості ресурсів, що зумовлено як загальним станом економіки, так і кризовими явищами в окремих її галузях. Незважаючи на перспективи аграрного бізнесу з позиції розвитку внутрішнього та зовнішніх ринків збуту сільськогосподарської продукції, аграрні підприємства все частіше зіштовхуються з проблемами забезпеченості ресурсами в окремі часові періоди, що зумовлено як сезонністю виробництва сільськогосподарської продукції, так і особливостями її збуту. З огляду на це через дефіцит ресурсів в окремі проміжки часу знижується ефективність господарської діяльності, а дефіцит сільськогосподарської продукції призводить до втрати значних доходів сільськогосподарських товаровиробників.

Основна проблема полягає у дослідженні припущення, яких змін може зазнати система управління ресурсами аграрних підприємств в сучасних умовах на основі оптимізації управління бізнес-процесами.

Неефективне прийняття управлінських рішень в аграрних підприємствах може призвести до зниження рівня конкурентоспроможності підприємства, його ефективності та фінансової стійкості. Значну роль у цьому процесі відіграє механізм ефективного використання внутрішніх ресурсів підприємства, оскільки від нього залежать завантаженість виробничих потужностей, своєчасне виконання технологічних операцій, швидкість опрацювання замовлень, частота простою, рівень втрат від дефіциту тощо. Тому підвищення ефективності управління ресурсами аграрних підприємств є першочерговим завданням, що стоїть перед управлінським персоналом в сільському господарстві. Значна роль у цьому процесу відведена інформаційному забезпеченню та системі підтримки прийняття управлінських рішень з ефективного управління ресурсами.

Світова практика використання інтегрованих рішень, внесених до пакета *SAP Business Suite*, показує, що впровадження пакета прикладних програм дає змогу організаціям ефективніше виконувати ключові бізнес-процеси, орієнтовані на конкретну галузь, оптимізувати й реалізувати стратегії розвитку бізнесу та інформаційних технологій. Це допомагає виконувати ключові завдання бізнесу, пов'язані з реалізацією як основних, так і допоміжних бізнес-процесів підприємства (див. рис. 1).

Організації та відділи, незалежно від галузевої належності, загалом можуть розгортати бізнес-додатки поетапно, що дає змогу дотримуватися певних графіків, керуватися потребами бізнесу і заощаджувати кошти на усіх етапах.

Рис. 1. Групи бізнес-процесів у сільському господарстві.

Структура рішення *SAP Business Suite* на підприємствах сприяє підвищенню прозорості інформації, що надходить з різних відділів та бізнес-груп, в результаті чого може зрости частка прийняття правильних рішень та можуть бути усунуті вузькі місця в роботі підприємства. Яскравим прикладом посиленої роботи над вузькими місцями є політика агрохолдингів щодо виконання поточних і стратегічних завдань управління підприємствами: ефективне використання автопарку сільськогосподарської техніки, фінансове управління логістичними ланцюжками, раціоналізація опрацювання замовлень на сільськогосподарську продукцію, вдосконалення контролю потоків коштів і скорочення оборотного капіталу.

Взявши за основу концепцію теорії обмежень систем Е. Голдратта [3, с. 104] (*Theory of Constraints, TOC*), виділимо вузькі місця в реалізації бізнес-процесів в аграрних підприємствах на прикладі рослинництва, сутність якої полягає в концентрації організаційних ресурсів на усунення обмежень (конфліктів), які заважають реалізувати повністю потенціал підприємства (див. табл. 1).

Таблиця 1

Перелік бізнес-процесів та «вузьких місць» у виробництві продукції рослинництва

Бізнес-процес	«Вузьке» місце бізнес-процесу
Вирощування сільськогосподарських культур	Несвоєчасний обробіток ґрунту Недостатнє внесення мінеральних та органічних добрив Обмеження, пов'язані з фізичним розташуванням земельних ділянок Недостатня кількість сільськогосподарської техніки та простої, пов'язані з ремонтом техніки Втрати, пов'язані з погодними умовами Некваліфікований агротехнічний догляд за посівами Неякісний насіннєвий та садивний матеріал Втрати врожаю через незадовільний стан доріг
Переробка та зберігання продукції рослинництва	Низька пропускна спроможність обладнання Незадовільний стан складських приміщень Низька якість фізіологічних властивостей сировини

Якщо розглядати ефективність управління в рослинництві загалом, необхідно проаналізувати обмеження, пов'язані з допоміжними та обслуговуючими процесами в цій галузі.

Теорія обмежень Е. Голдратта виходить з того, що в кожен конкретний момент часу в системі є тільки одне обмеження, а пошук «вузьких» місць та їх розширення дасть змогу збільшити прибутки підприємств уже в короткостроковій перспективі.

Побудова ефективної моделі управління аграрним бізнесом на основі використання методології теорії обмежень може допомогти виконати основні завдання управ-

ління наявними ресурсами аграрних підприємств без додаткових капіталовкладень. Підтвердження цьому знаходимо в рекомендаціях Є. Пенцака, який стверджує, що основними завданнями агробізнесу на сьогодні є підвищення операційної ефективності, освоєння нових технологій вирощування аграрної продукції, а також використання нових фінансових інструментів для досягнення високих фінансових показників [5].

Узагальнивши основні дослідження, виділимо можливі наслідки їх практичного застосування в аграрному бізнесі:

- 1) підвищення пропускної спроможності виробництва та переробки сільськогосподарської продукції;
- 2) мінімізація запасів і зменшення витрат на зберігання сільськогосподарської продукції, кормів, добрив, насіння та паливно-мастильних матеріалів;
- 3) зменшення операційних витрат господарської діяльності;
- 4) поліпшення якості сільськогосподарської продукції;
- 5) зниження собівартості та ціни;
- 6) пришвидшення термінів виконання замовлення споживачів та підвищення якості обслуговування;
- 7) зростання прибутковості аграрного бізнесу.

1. На сьогодні в Україні практику ТОС реалізовано в таких компаніях, як: ВАТ «Дніпротехсервіс» (машинобудування), ЗАТ «Галичина» (виробник молочної продукції), Carlsberg Ukraine (виробник пива), ЗАТ «Чумак» (виробник продуктів харчування) (FMCG), ВАТ «Фармація» та ТОВ «Аптеки гормональних препаратів» (фарм-рітейл), Cisco Ukraine (мережеві технології та обладнання), Elit Group (дистрибуція запчастин для легкових

автомобілів), корпорація «Агро-Союз» (агропромисловий холдинг і один з найбільших дистриб'юторів запчастин для сільгосптехніки), компанії «Рудь», «Луцьк Фудз» та ін. [10].

2. Управління життєвим циклом сільськогосподарської продукції в аграрних підприємствах із використанням рішення *SAP Product Lifecycle Management, SAP PLM* може сприяти виконанню практичних завдань не лише з успішної розробки і виведення на європейський ринок української продукції, а й організувати ефективну й злягоджену роботу з впровадження нових стандартів якості сільськогосподарської продукції стосовно умов Угоди про поглиблену та всеохоплюючу з ну вільної торгівлі з Європейським Союзом і технічних регламентів у виробництво згідно з новими вимогами [7].

В умовах неналежного фінансового стану аграрних підприємств, що спостерігається останніми роками, оптимізація бізнес-процесів передусім повинна базуватися на оптимальному плануванні ефективного використання наявних ресурсів підприємства: трудових, земельних, матеріальних, фінансових. У цих умовах однією зі стратегій ефективного управління ресурсами аграрного підприємства може стати розробка політики управління запасами, причому альтернативою традиційному підходу до реалізації може бути саме політика управління запасами, побудована на основі теорії обмежень.

Оскільки першим кроком за умови застосування теорії обмежень до формування політики управління запасами є безпосереднє визначення обмежень, в подальшому науковці виділяють такі етапи:

- 1) визначення обмежень підприємства;
- 2) використання жорстких обмежень;

3) підпорядкування всіх дій рішенням, прийнятим під час задіяння жорстких обмежень;

4) підвищення рівня жорстких обмежень;

3. повторення процесу [1, с. 145].

Під жорсткими обмеженнями слід розуміти наявні ресурси, які використовуються повністю. В аграрному бізнесі сюди можна віднести земельні ресурси, окремі види сільськогосподарської техніки в сезонний період, трудові ресурси тощо.

4. На думку І. Ковальчука, агропромислові підприємства для визначення оптимальної структури виробництва продукції мають класифікувати та розрахувати кількість кожного обмеженого ресурсу, задіяного у виробничому процесі [2, с. 92].

Характерними рисами розвитку великотоварного аграрного виробництва останніми роками, на нашу думку, були:

1. Створення вертикально інтегрованої структури з повним циклом виробництва;

2. Стратегічний напрям на збільшення ефективності виробництва та обсягів бізнесу;

3. Тенденція до постійного зростання, скорочення частки збиткових підприємств.

Трансформація економічних систем українського аграрного бізнесу загалом взаємопов'язана системно з організаційними перетвореннями на рівні підприємства і могла бути представлена як процес здійснення системних організаційно-управлінських змін (реструктуризація, реорганізація, ревіталізація тощо).

Сам процес доведення організації за посередництвом організаційної трансформації до сучасних ринкових вимог мав враховувати той факт, що раніше ефективна орга-

нізація була функцією розміру фірми й корисності масштабу. Однак у сучасних умовах навіть великі агрохолдингові структури змушені вирішувати проблеми та виконувати завдання організації за рахунок вибору одного зі шляхів розвитку:

- ✓ активно здійснювати інвестиції у виробництво (що більшість компаній і робить, шукаючи щось «нове» в технологіях, виробництві, методах управління);

- ✓ продавати нерентабельний бізнес, здавати в оренду невикористовувані або мало-прибуткові технологічні потужності, елеватори тощо, що вивільняє кошти на модернізацію виробництва (наприклад, агрохолдинг *Sintal Agriculture* через низьку рентабельність позбувся за \$1,7 млн від одного цукрового заводу) .

Оскільки бізнес-процеси пов'язані з використанням чинників виробництва, то витрати, наявні в процесі їх фактичного використання, деякі науковці виокремлюють як витрати бізнес-процесів [4]. Оптимізація бізнес-процесів на основі запропонованого підходу може позитивним чином вплинути на формування ресурсів аграрного підприємства, а також через поступову ліквідацію «вузьких» місць привести до зниження витрат усієї системи та зростання прибутків господарств.

Відчутними ці процеси можуть бути і на шляху підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу в сільському господарстві, підтвердження чому знаходимо в дослідженнях науковців О. Петренко та А. Македонського [6, с. 45].

Погоджуємося з думкою В. Ткачук та О. Кільницької, що економічні ресурси і виробничі можливості сільськогосподарського підприємства можуть бути використані для досягнення цілей диверсифікації його діяльності [8,

с. 151], однак вважаємо, що першим етапом на цьому шляху має бути усунення обмежень.

На думку науковців, розмір землекористування, технічна оснащеність виробництва, виробнича програма, технології виробництва, інноваційність, обсяг товарної продукції, частка на ринку, застосування промоційних заходів є основними слабкими сторонами малих фермерських господарств [3, с. 103]. Тому для цієї категорії аграрних підприємств оптимізація бізнес-операцій повинна передбачати такі модулі:

1. Закупівля-логістика: управління комплексними бізнес-процесами закупівлі і логістики протягом усього бізнес-циклу, починаючи зі самостійної подачі заявки і закінчуючи фактуруванням й оплатою;

2. Планування і виробництво продукції, розширення асортименту: планування виробництва загалом для підприємства та в розрізі окремих галузей, організація виробництва з інтегрованими системами виробничих ділянок, управління даними життєвого циклу сільськогосподарської продукції, згладжування сезонності виробництва тощо;

3. Продажі та обслуговування: впровадження системи, орієнтованої на споживача, включаючи продаж сільськогосподарської продукції і надання послуг, інформаційний супровід і керування внутрішніми процесами.

Ефективність господарювання сільськогосподарських товаровиробників стає головною передумовою забезпечення продовольчої незалежності держави, формування конкурентоспроможного потенціалу продукції сільського господарства на внутрішньому і зовнішньому ринках, вирішення соціально-економічних, технологічних, екологічних та демографічних проблем на селі. Депресивний

стан національної економіки на фоні прагнень країни до активізації участі у світогосподарських процесах актуалізує проблему запобігання продовольчій кризі, яка може бути спричинена згортанням внутрішнього виробництва через його низьку ефективність. Посилення конкуренції на внутрішньому ринку продовольства потребує забезпечення потужних конкурентних переваг продукції вітчизняних товаровиробників на противагу постачальникам імпорту.

Важлива роль у створенні таких переваг належить інститутам – формальним і неформальним правилам гри у суспільстві. Вони окреслюють структуру мотивації людської взаємодії у політиці, економіці, соціальній сфері. Функціонування інституційних норм і правил, як і відсутність їх, призводить до економічних витрат, зумовлених трансакціями. Інститути, що генеруються державою, можуть не лише сприяти підвищенню ефективності розвитку аграрного сектору національної економіки, але й перешкоджати йому через створення неефективної стійкої норми (неефективного інституту), що самопідтримується створеними ним інституціями й набуває властивостей «інституційної пастки». Тому сучасний рівень ефективності виробництва характеризується лише частковим виконанням його відтворювальної функції.

Аналіз формування інституційних пасток, спричинених негативним впливом інституцій, переконує, що створення ринкового правового поля не гарантує виникнення ефективних ринкових інститутів. Аграрний сектор економіки фактично став «заручником» системи інституціональних пасток, які виникли в результаті здійснюваної макроекономічної політики. Так, протягом всього періоду становлення й розвитку вітчизняного ринку аграрної

продукції умови його функціонування зумовлювалися чинниками, що змушували вітчизняних товаровиробників згортати виробництво або вдаватися до реалізації нерациональних і безперспективних рішень у сфері управління товарною спеціалізацією і збутом продукції (табл. 2).

Таблиця 2

**Інституційні пастки системи збуту
сільськогосподарських підприємств**

№ з/п	Показник
1	Економічна недоцільність застосування в умовах інфляційних і девальваційних процесів єдиних механізмів державного регулювання для сільськогосподарських товаровиробників різних організаційних форм господарювання з різноманітними технологічними, інноваційними, природними й географічними відмінностями
2	Відсутність системності механізмів належного фінансового забезпечення, прозорих економічних «правил гри», партнерства між державою і товаровиробниками, що знижує рівень довіри (соціального капіталу)
3	Надзвичайно високий рівень інфляції, оскільки ціни на продовольство у період з вересня 2016 р. по вересень 2019 р. в Україні у доларовому еквіваленті знизилися в 1,4–1,8 рази, а у гривневому – зросли в 1,5–2,47 рази. Водночас внаслідок девальвації середній розмір заробітної плати зменшився від 408 до 199 дол. США, що знижує економічну доступність продовольства для вітчизняного споживача
4	Вимоги бухгалтерського обліку, за якими виробничі витрати при калькулюванні продукції обліковуються за цінами придбання, а рівень прибутку визначається за цінами продажу, тому виникає невідповідність між ефектами виробництва і збуту продукції та продажем її у торговельній мережі
5	Підвищення закупівельної ціни на сировину, яке спричиняє підвищення ціни на продукцію споживання, а подальше зниження ціни на сільськогосподарську сировину не повертає ціни на кінцеві продукти у свій початковий стан, що забезпечує формування надмірної маржі у роздрібній торгівлі при неврахуванні інтересів сільськогосподарських товаровиробників
6	Неузгодженості взаємовідносин у продовольчих ланцюгах «виробництво (збут) – переробка (заготівля) – торгівля»
7	Зміна структури у витратах населення, що супроводжується зниженням частки витрат на харчування, формуванням споживчого кошика за залишковим принципом і породжує проблему зниження ціни на продовольство за рахунок якості продуктів харчування її виробниками

Серед проблем функціонування внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції, що впливають на ефективність діяльності її виробників, слід також виділити:

1. митно-тарифну та фіскальну політику інституцій, що сприяли штучному скороченню конкурентного потен-

ціалу галузі сільськогосподарського виробництва країни, оскільки конкурентоспроможність визначається результатами збутової діяльності як завершальної стадії виробничо-комерційного циклу;

2. дисбаланс у структурі ціни готової продукції сільського господарства через низьку частку виробників (близько 25%) і високу – переробки та продажу (близько 50 і 25% відповідно). Внаслідок цього товаровиробник отримує занижений прибуток, що не сприяє ефективному відтворенню. Нееквівалентність між галузевих відносин, створених інституціями – одна з найбільш обтяжливих причин обмеження економічного розвитку сільськогосподарських підприємств і сучасної аграрної кризи. Якщо ці сфери агропромислового виробництва розвиваються відокремлено, без будь-якого технологічного чи фінансового зв'язку, то сільське господарство втрачає інвестиційну привабливість;

3. недосконалість фінансово-кредитного механізму інституцій, що спричинила зниження масштабів виробництва й деградацію матеріально-технічної компоненти ресурсного забезпечення технологічних процесів;

4. низький рівень розвитку та суперечності у функціонуванні інфраструктури інституцій ринку агропродовольчої продукції, внаслідок чого не використовуються існуючі конкурентні переваги вітчизняної продукції навіть на внутрішньому ринку.

Значна частка доданої вартості кінцевої продукції створюється поза сферою первинного виробництва. При відокремленості цієї галузі товаровиробник не бере участі в розподілі доданої вартості, створеної у сферах переробки та реалізації. До того ж, частка первинного виробника у вартості кінцевої продукції має тенденцію до зниження. Якщо наприкінці 1960-х років вона становила 40–50%,

наприкінці 1980-х – 20, то нині – 8–12%. Цілком природним є прагнення виробників стати співвласниками у сферах переробки й реалізації, отримати додаткову частку вартості кінцевої продукції. Така мета досягається шляхом вертикальної інтеграції знизу

Важлива особливість інтеграційного процесу знизу полягає в об'єднанні майже всіх виробників первинної сировини в одному регіоні у межах діяльності одного підприємства. Кооперативно-акціонерна форма підприємства сприяє консолідації капіталу для створення великого підприємства, оснащеного найсучаснішим обладнанням, і випуску конкурентної продукції. Ця форма дає змогу справедливо розподіляти дохід підприємства з урахуванням сировинного внеску кожного члена кооперативу.

Важливим чинником ціноутворення на ринку зерна постає нестача власних потужностей для його зберігання в більшості аграрних підприємств і високі ціни на сторонніх елеваторах. Нині загальне виробництво зернових і олійних культур значно перевищує потужності щодо їх зберігання. При виробництві 54,3 млн т зерна загальні ємності елеваторів і складів становлять 47,4 млн т. Близько третини всіх вітчизняних елеваторів не сертифіковані, являють собою лише складські приміщення. Втрати товаровиробників у системі зберігання і переміщення зерна досягають 5–15% від зібраного врожаю.

Крім інфраструктурних «вузьких» місць у системі транспортування зерна, канали руху вантажопотоків періодично звужують регуляторні ініціативи. Так, через нормативно-законодавчі перипетії введення поправок щодо підвезення до портів з елеваторів зерна призвели до втрат від простою транспорту в чергах поблизу портів і зриву графіків навантаження суден. Щільний графік обороту транспорту для перевезення зернових культур зумовив ефект мультиплікації простоїв по ланцюгу постачань.

Для підвищення ефективності експортних потоків, які у 2018 р. становили 32 млн т, а до 2020 р. можуть зрости до 45 млн т, необхідно відчутно збільшити потужності по зберіганню, транспортуванню і переміщенню зерна. Нині в структурі перевезення зернових культур транспортом близько 60% зерна припадає на залізницю, 37% перевезень забезпечує автомобільний транспорт, близько 3%, або 1,5 млн т, припадає на річкові перевезення Дніпром. Після відповідних інвестицій можливе зростання транспортування водним шляхом до 4–6 млн т.

Низька забезпеченість вагонами-зерновозами й річковими суднами при значному нарощенні виробництва зерна створює низку проблем для транспортування продукції сільськогосподарських підприємств, розв'язання яких великою мірою пов'язано з ефективністю логістики. Проте висока частка логістичного складника у вартості зерна, що загалом становить близько 35%, збільшує розрив між ціною виробника і споживчою ціною.

Україна в рейтингу Світового банку Logistics Performance Index (LPI) у 2018 році піднялася на 14 позицій і посідає 66 місце з 160 країн щодо логістичної ефективності.

Про це повідомляє Центр транспортних стратегій (ЦТС) з посиланням на дані Logistics Performance Index (LPI) 2018.

1. “Україна посіла 66 місце з 160 країн щодо логістичної ефективності, набравши 2,83 бала. Такі дані нового рейтингу Світового банку Logistics Performance Index (LPI) 2018. У порівнянні з попередньою версією рейтингу (дослідження проводиться один раз на два роки) країна в загальному заліку піднялася на 14 позицій”, – йдеться в повідомленні [10].

Україна розташувалася між Сербією і Єгиптом, а на пострадянському просторі стала третьою після Естонії (3,31 бала і 36 місце) і Литви (3,02 бала і 54 місце).

Всього рейтинг включає п'ять напрямків, за якими проведені дослідження. У розділі “митні процедури” Україна набрала 2,49 бала, по інфраструктурі – 2,22 бала, по міжнародному транспортуванню вантажів – 2,83 бала, по логістичній компетентності – 2,84 бала, з відстеження вантажів – 3,11 бала, по своєчасності доставки – 3,42 бала. Чим вище бал, тим сильніші позиції в країні в даній категорії.

Більш наглядно зміну в розвитку логістики в країні приведено в рис. 1.2, де наведено динаміку місця України у світовому рейтингу країн.

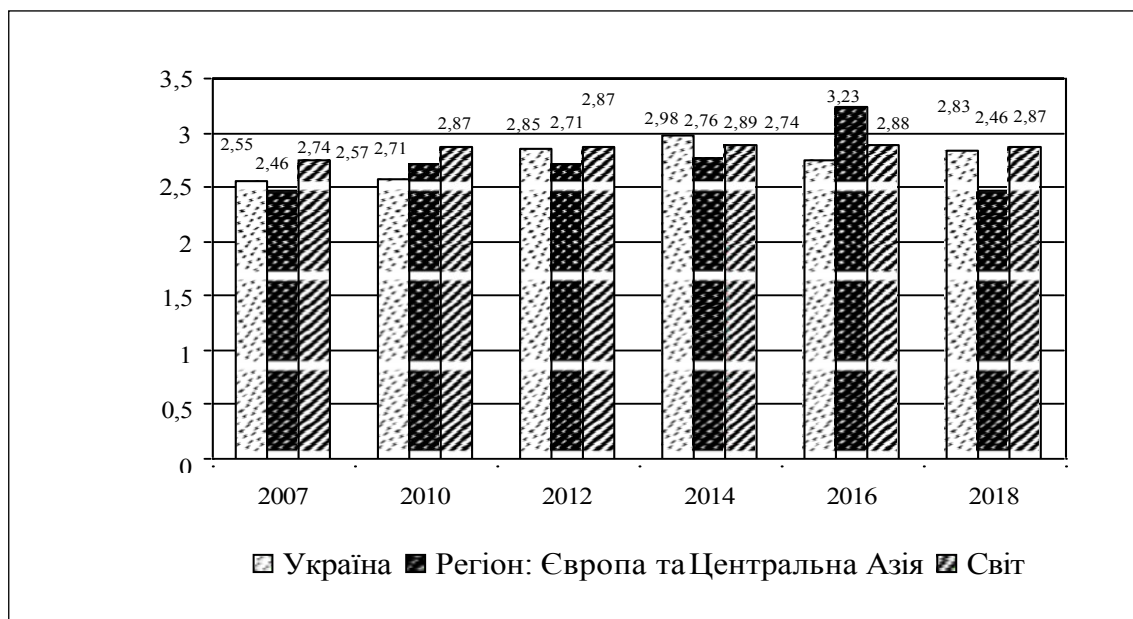

Рис. 2. Динаміка індексу ефективності логістики за даними Світового банку [10]

Джерело: *The World Bank. Logistics Performance Index. URL : <https://lpi.worldbank.org/international> (дата звернення: 05.03.2021р.)*

Як бачимо, Україна у світовому рейтингу країн у 2010 р. займає 102-е місце, що значно гірше значення 2007 р., що було викликано кризою 2009 р. За період

2010–2014 рр. Україна в рейтингу піднялася до 61-го місця, що було викликано зростанням економіки та розвитком виробництва. Через події на Сході України з 2014 до 2016 р. її місце знизилося до 80-го, а в 2018 р. ми спостерігаємо поліпшення економічної ситуації, коли країна в рейтингу піднялася до 66-го місця.

За результатами аналізу можна зробити висновок, що найкращі значення показника спостерігаються у 2014 р., а найгірші – у 2010 р.

Таблиця 3

Значення складників Індексу ефективності логістики LPI

Показники	2007	2010	2012	2014	2016	2018
Ефективність і швидкість роботи митниці (Customs)	2,22	2,02	2,41	2,69	2,3	2,4
Якість і наявність транспортної інфраструктури (Infrastructure)	2,35	2,44	2,69	2,65	2,49	2,2
Робота з великими міжнародними вантажами на ринку (International shipments)	2,53	2,79	2,72	2,95	2,59	2,8
Рівень компетенцій і якість логістичних сервісів / провайдерів (Logistics quality and competence)	2,41	2,59	2,85	2,84	2,55	2,8
Можливість стежити за пересуваннями вантажу по території (Tracking and tracing)	2,53	2,49	3,15	3,2	2,96	3,1
Кількість доставок в необхідний час (Timeliness)	3,31	3,06	3,31	3,51	3,51	3,4

За даними табл. 3, де приведено компоненти LPI за період 2007–2018 рр., можна зробити висновки, що значення показника за складником «Ефективність та швидкість на митниці» за період 2007–2014 рр. збільшилося з 2,22 до 2,69, а за період 2014–2018 рр. – зменшилося на 12,08% та становить 2,4. Збільшення показника викликано поступовим набуттям досвіду функціонування митниці, більш ефективним наданням митних операцій та оформленням товарів. Також за даний період було сформовано закони Митного кодексу, вдосконалено пропускні пункти тощо. Водночас із виникненням конфлікту на Сході України з'явилися складності просування деяких

товарів через кордони країни, а зростання показника 2018 р. викликано поживавленням ринку та введенням безвізового режиму з країнами Європи.

За складником «Якість і наявність транспортної інфраструктури» найбільше зростання спостерігалось у 2012 р. (2,69), що більше базового значення на 14,47%. За період 2012–2018 рр. значення показника зменшилося на 22,27% та у звітному році вже має значення 2,2. Це викликано погіршенням якості автомобільних доріг, здорожчанням палива, знеціненням української валюти, зростанням тарифів на послуги перевезення та ін. [10]

За оцінками фахівців, у зерновій галузі неефективність виробничо-збутового ланцюга (через нерозвинену інфраструктуру, низьку продуктивність, недосконалу нормативно-правову базу тощо) оцінюється в майже 30 дол. США/т, що є потенційним джерелом збільшення надходжень та інвестицій у сільське господарство

В Україні практично відсутній масштабно-прозорий ринок сільгосппродукції, що призводить до циклічних цінових сплесків і непаритетного розподілу доходів між сільськогосподарськими товаровиробниками та торговельними компаніями. Непрозорі «правила гри» створюють можливість монопольних змов та спекулятивних дій з боку торговельних посередників, внаслідок чого зростають ціни на продовольство. У сучасних умовах господарювання сільськогосподарський виробник вступає в конфлікт з об'єктивними законами ринку, де ціна як грошове відображення мінової вартості одиниці товару формується в процесі його реалізації, а не в процесі виробництва.

Через інституційну недосконалість, що зумовлює постійне зростання цін на пально-мастильні матеріали, мінеральні добрива, засоби захисту рослин, енергоносії тощо, підвищується як собівартість виробництва, так і реалізації сільськогосподарської продукції. Низький рівень доходів

громадян обмежує платоспроможний попит і ріст рівня роздрібних цін на найбільш масові продукти споживання - сільськогосподарські та продовольчі товари, вироблені з сільськогосподарської сировини, які в товарообігу країни займають близько 80%. Тому, не досягнувши помітного успіху в підвищенні роздрібних цін, промислові виробники, переробники й торговці переорієнтовують свої економічні інтереси на виробників сільськогосподарської продукції, домагаючись найнижчих закупівельних цін, які здебільшого лише відшкодовують витрати або спричиняють збитки.

Висновки. Застосування основних положень і принципів моделі управління ресурсами, побудованої на теорії обмежень, на нашу думку, дає змогу мінімізувати запаси та операційні витрати аграрних підприємств, що в подальшому повинно привести до зниження втрат від операційної діяльності та підвищення економічної ефективності господарської діяльності.

На основі поетапної реалізації заходів з оптимізації бізнес-процесів господарської діяльності аграрні підприємства можуть отримати додатковий дохід від раціональнішого використання наявних ресурсів через поетапне подолання обмежень та ліквідацію «вузьких» місць в усіх галузях сільського господарства. Впровадження рішення управління ресурсами *SAP Enterprise Resource Planning* сприятиме зменшенню витрат на систему управління запасами, а зниження дефіциту і днів простою виробничих потужностей й сільськогосподарської техніки – підвищенню прибутку аграрного підприємства в короткостроковому періоді.

Таким чином, нами визначено структуру складників оцінки Індексу ефективності логістики та методику здійснення його оцінки. При цьому визначено динаміку зміни LPI України на світовому рівні. У результаті оцінки

складників Індексу LPI нами проаналізовано їх зміну порівняно із середнім значенням складників по регіону Європи та Центральної Азії та світу. Виходячи з аналізу тенденцій Індексу ефективності логістики, нами визначено, що забезпечення економічного зростання України зумовлене інтеграційними процесами у світову економіку, глобалізацією виробничих та логістичних процесів.

Список використаної літератури:

1. Коваль А. Методичні підходи до розробки стратегії інноваційного розвитку підприємств України. Актуальні проблеми економіки. Вип. 211: Юго-Восток К., 2018, С. 143–150.
2. Ковальчук І. В. Управління запасами у забезпеченні конкурентоспроможності підприємств. Економіка АПК. 2015. № 7. С. 86–94.
3. Липчук В. SWOT-аналіз фермерських господарств. Аграрна економіка. 2009. Т. 2, № 3-4. С. 102–107.
4. Ліпич Л. Особливості формування бізнес-процесів на сільськогосподарських підприємствах [Електронний ресурс]. 2009. – Режим доступу : <http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Visnyk-Lvivskogo-Nats-agrar-univer/Zem/2009/files/09llgae.pdf>.- (дата звернення:04.03.2021р.).
5. Пенцак Є. Майбутнє українського агробізнесу забезпечить ефективний менеджмент, а не чорноземи [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://businessviews.com.ua/ru/economy/id/majbutnje-ukrajinskogo-agrobiznesu-zabezpechit-efektivnij-menedzhment-a- ne-chornozemi-233/>. (дата звернення:05.03.2021р.).
6. Петренко О. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу в сільському господарстві. Аграрна економіка. 2018. Т. 1, № 1–2. С. 44–55.
7. Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України №686 від 14.04.16 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/124-19-> (дата звернення:07.03.2021р.).
8. Ткачук В. Виробничий потенціал сільськогосподарських підприємств як передумова розвитку диверсифікації. Аграрна економіка. 2017. Т. 4, № 1-4. С. 150–156
9. Фоміна О. В. Управлінський облік за теорією обмежень [Електронний ресурс]. 2015. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/3-2015/187.pdf>. (дата звернення: 06.03.2021р.).
10. The World Bank. Logistics Performance Index. URL : <https://lpi.worldbank.org/international> (дата звернення:05.03.2021р.).

РОЗДІЛ 2. ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ І ТЕХНОЛОГІЇ, МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ І ПРОЦЕСІВ.

Павелчак-Данилюк О. Б.

кандидат технічних наук

Чортківський навчально-науковий інститут

підприємництва і бізнесу

Західноукраїнського національного університету

ПРОГРАМНІ ЗАСОБИ НАВЧАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ – НЕВІД’ЄМНА СКЛАДОВА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Для забезпечення навчального процесу призначенні програми, які називаються програмні засоби навчального процесу. Одним із таких видів являються мультимедійні технології. Мультимедійні технології – це система комплексної взаємодії візуальних і аудіо ефектів під управлінням інтерактивного програмного забезпечення з використанням сучасних технічних і програмних засобів, які об’єднують текст, звук, графіку, фото, відео тощо в одному цифровому відтворенні.

На думку вчених В. Кухаренко, О. Рибалко, Т. Олійник, М. Савченко та ін., дистанційне навчання є однією з форм здобування освіти, яка безумовно базується на застосуванні і використанні комп'ютерних інформаційних технологій. Дані технології використовуються у традиційних формах навчання денному та заочному, такі способи навчання із використанням інформаційно-комунікаційних технологій називають комп'ютерним або електронним навчанням (Computer Based Training, E-Learning) [2].

На сьогодні програмні засоби навчання діляться на дві об'ємні групи:

- інструменти з елементами штучного інтелекту;
- інші засоби.

До групи засобів з елементами штучного інтелекту відповідно відносять:

- програми пристосованні для комп'ютерного тестування;
- комп'ютерні тренажери;
- системи навчального діалогу, та ін.

Група інших засобів складається з наступних видів:

- навчальні бази даних;
- мультимедійні довідники та енциклопедії
- електронні підручники;
- віртуальні лабораторії, та ін.

Внаслідок неупередженого процесу комп'ютеризації суспільства і безпосередньо освіти є виникнення дистанційного навчання, це на сьогодні є найбільш перспективною, гуманітарною, інтегральною формою освіти, яка налаштована на індивідуальне навчання.

Метою дистанційного навчання є надання освітніх послуг методом використання у навчанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій за певним освітнім

або освітньо-кваліфікаційними рівнями відповідно до державних стандартів освіти [4].

Передумовами появи і розвитку дистанційного навчання є:

- стрімкий розвиток інформаційних технологій;
- суттєве поглиблення процесів впровадження інформаційних технологій в освітній простір;
- збільшення використання засобів комп'ютерної техніки серед населення;
- а також наше сьогодення, карантин через *COVID-19*, який став часом інновацій, нових технологій та експериментів в *дистанційній освіті*.

Отже одним з видів нововведень в організації професійної освіти є використання дистанційного навчання, на відміну від заочного навчання дистанційне навчання дає можливість навчатися, перебуваючи на будь-якій відстані від навчального закладу. Якщо при заочному навчанні студенту доводиться неодноразово приїжджати в навчальний заклад, то дистанційне навчання дозволяє практично повністю цього уникнути. Ідея дистанційного навчання полягає в тому, що взаємодія викладача й студента відбувається у віртуальному просторі, і викладач і студент перебувають за своїми комп'ютерами й спілкуються за допомогою програмних засобів і інтернету [1].

Так що ж таке дистанційне навчання – це організація освітнього процесу, яка базується на використанні як кращих звичних методів навчання, так і новітніх інформаційних технологій, а також на принципах самостійного навчання, і призначається для широкого кола населення незалежно від місця проживання, та стану здоров'я. Дистанційне освіта дає змогу застосовувати інтерактивні, інтелектуальні технології викладення матеріалу, здобува-

ти повноцінну освіту, удосконалювати кваліфікацію незалежно від місця знаходження.

Дистанційна освіта забезпечена такими технологіями:

- кейстехнологія – це видача інформації з повним набором навчально-методичних, та рекомендаційних матеріалів із кожної дисципліни. Портфель з інформацією подається як у вигляді підручників, методичок, на CD-дисках, флешках так і у вигляді мультимедійних програм.

- мережева – це застосування засобів віддаленого доступу для отримання необхідної інформації для навчання, проведення індивідуальних консультацій з викладачами, практичних, семінарів, лабораторних і контролю знань. Ця технологія значно ефективніша за традиційну, тому вона орієнтована на індивідуалізацію навчання;

- Телевізійна технологія (TV-технологія) характеризується тим, що весь спектр навчальної діяльності центральної освітньої організації копіюється в численні філіали через супутникові канали зв'язку. Інтернет, інтранет. Ця технологія має більш інформаційний, комунікаційний характер.

Використання технологій дистанційного навчання дає можливість:

- знизити витрати на саме навчання (не потрібно витрат на оренду приміщень, поїздок до місця навчання, як студентів, так і викладачів та інше);

- перебувати у приміщеннях з великої кількості людей, без ризику для здоров'я;

- покращити якість навчання за рахунок застосування сучасних комунікаційних засобів, об'ємних електронних бібліотек та інше;

- створити єдине навчальне середовище (особливо актуально для корпоративного навчання).

Заклади вищої освіти мають можливість самостійно визначати, як організувати освітній процес в умовах карантину та які технології використовувати – такі рекомендації дає Міністерство освіти та науки українським вузам.

«Академічна автономія» дала українським викладачам та студентам широке поле для експерименту. На сьогоднішній день свої власні підходи до дистанційного навчання застосовують не лише певні університети чи інститути, а й навіть окремі викладачі в межах однієї кафедри [1].

Однак є й спільні риси, Головною рисою є використання для навчання всіх можливих сучасних інформаційних засобів онлайн-комунікації:

- *Google Classroom* (classroom.google.com) – це одна з найпопулярніших освітніх платформ у світі, яка надає безкоштовний сервіс і додаток для вишів та некомерційних організацій. Дана платформа найбільш впорядкована та найкраще пристосована для навчання з дому школярів.

- *Moodle* – популярна серед викладачів та студентів багатьох країн онлайн-платформа з керуванням навчання. Велика кількість українських навчальних закладів прив'язує до даної платформи всю дистанційну систему навчання, обмін інформацією між викладачами, студентами та факультетами.

- *Zoom* – онлайн-сервіс відеозв'язку та відеоконференцій. Один із найбільш поширених інструментів для дистанційного навчання, контакту, а також підприємцям зі своїми працівниками, які виконують роботу з дому. Працює як на комп'ютерах так і на смартфонах.

Українські освітяни використовують для спілкування зі студентами всі можливі месенджери та соцмережі:

- Скайп;
- Вайбер;
- Телеграмм;
- Фейсбук;
- Інстаграм;
- Менеджер,

а також використовують усі перераховані платформи для трансляції занять.

Традиційні інструменти інформаційних технологій:

- сайт навчального закладу,
- електронна пошта,
- смартфон.
- ноутбук

Вони залишаються основними каналами для навчання і вирішення організаційних питань між викладачами та студентами.

На мою думку дистанційне навчання відіграє все більшу і більшу роль у модернізації освіти. Дистанційне навчання, що здійснюється за допомогою комп'ютерних телекомунікацій, має наступні форми занять.

– Чат-Заняття – навчальні заняття, які здійснюються з використанням інформаційних технологій. Чат-заняття проводяться одночасно, тобто всі учасники мають одночасний доступ до чату. У рамках багатьох дистанційних навчальних закладів діє чат-школа, у якій за допомогою чат-кабінетів організовується діяльність дистанційних викладачів і студентів.

– Веб-Заняття – дистанційні пари, конференції, семінари, ділові ігри, лабораторні роботи, практикуми й інші форми навчальних занять, проведених за допомогою засобів телекомунікацій і інших можливостей інтернету.

– За використанням електронної пошти проводяться телеконференції. Існують системи дистанційного навчання, під час якого навчальні матеріали висилаються електронною поштою.

В основі даної системи закладений метод засвоєння, який назвали: «Природний процес навчання» (Natural Learning Manner). Отже дистанційне навчання – це доступна, проста й вільна система навчання.

Дистанційне навчання було винайдене у Великобританії. На сьогодні жителі Європи активно використовують дистанційну освіту для отримання додаткової освіти. Виконуючи практичні завдання, студент постійно здобуває стійкі автоматизовані навички. Теоретичні знання засвоюються без додаткових зусиль, органічно вплітаючись у тренувальні вправи. В процесі систематичного вивчення матеріалів досягається формування теоретичних і практичних навичок, використанням практичного і теоретичного матеріалу [1].

Технології, які використовуються в дистанційному навчанні можна поділити на три види:

Перша технологія – дистанційне навчання, яке проходить на основі паперових і аудіо носіях. Сюди входять аудіо- та відеодиски, навчально-методичні посібники та рекомендації, підручники та інше. В основному, в даній формі навчання зі студентом працює викладач, який і перевіряє роботи, які були надіслані поштою, а також проводить консультації і відповідає на питання по телефону, або у вайбері. Крім того, іноді проводяться заняття в спеціальних навчальних центрах.

Друга технологія – це дистанційне навчання за екрана. Так звана, телевізійного-супутникова технологія. Вона користується малим попитом, оскільки є дорогою і складною.

I, нарешті, третя технологія – це дистанційне навчання за допомогою інтернет-технологій. Інтернет-навчання користується найбільшим попитом і на даний момент є найбільш актуальним. Дана технологія включає в себе всі вище перераховані форми в різних пропорціях.

Наведемо приклади переваг дистанційного навчання за допомогою інтернет-технологій:

1. Можливість підлаштувати темпи навчання під свій графік. Найчастіше вдома панує передбачувана та спокійна атмосфера. Студент працює у власному ритмі і дотримується його без додаткових переживань. Хтось отримав більше часу на вирішення рівнянь з математики, хтось швидше пише завдання з англійської та отримує додатковий час на поглиблене вивчення іншої теми чи фізичну активність.

2. Repetitio est mater studiorum / Повторення – мати навчання. В онлайні повторення – це не проблема. Якщо щось незрозуміло: студент може прослухати, або переглянути лекцію, або її частину стільки раз, скільки буде необхідно, щоб закріпити знання. Тести, які можна проходити кілька разів, чудово працюють на закріплення вивченого. А ще до матеріалу, викладеного в онлайн-форматі, студент може повернутись у будь-який час, щоб освіжити в пам'яті конкретні формули, факти, визначення. Особливо зручно це робити, якщо ці матеріали у вигляді слайдів, презентацій чи аудіоформаті, коли можна повернутися до будь-якої секунди лекції.

3. Знижується психологічне та фізичне навантаження. Не потрібно підніматися з ліжка як найшвидше. Студент і викладач отримує можливість прокинутись о 8-й та вливатись у навчання бадьорим, без хронічних синців під очима. А саме важливіше, що під час домаш-

нього навчання менша захворюваність: зменшується кількість контактів у навчальному закладі й транспорті.

4. Навичка самоосвіти / Long Life Learning. Навчатися вчитися – це одне із гасл сьогодення. Міжнародні освітні експерти впевнені, що у 2030 році процес навчання стане безперервним. Тож у нинішнього покоління є нагода відчувати цей процес зараз, навчаючись більше самостійно за умов правильно організованої «дистанційки».

А ще дистанційне навчання дає змогу звернути увагу на предмети, які є найбільш цікавими студентам.

5. Об'єктивне оцінювання. Перевірка знань стала автоматизованою, студент виконує тести, або певне завдання і одразу бачить оцінку. Є ще формат перевірки завдань з викладацькими коментарями – це теж дає об'єктивне розуміння, чому поставлено саме такі бали.

6. Навчання без відриву від основної діяльності. Дистанційно можна навчатися на декількох факультетах одночасно, отримувати чергову вищу освіту. Для цього зовсім не обов'язково брати відпустку за основним місцем роботи, виїжджати у відрядження. Існують освітні організації, які організовують корпоративне навчання (підвищення кваліфікації) для співробітників фірм і держслужбовців. У цьому випадку навчання не перериває трудового стажу, а вивчені питання можна відразу застосувати в трудовій діяльності.

7. Індивідуальний підхід. При традиційному навчанні викладачеві досить не просто приділити необхідну кількість уваги всім студентам групи, підлаштуватися під темп роботи кожного. Використання дистанційних технологій підходить для організації індивідуального підходу. Студент сам вибирає собі темп навчання, він може оперативно отримати відповіді на всі запитання.

Але поряд із перевагами є також і недоліки дистанційного навчання:

Однією з найголовніших негативних сторін дистанційного навчання є відсутність особистісного спілкування з викладачем, а також спілкування з іншими студентами. Але в наш час це вирішується досить просто – електронна пошта, смартфон, програми відео-конференцій. Можна спілкуватися особисто не перебуваючи поряд один біля одного.

Наступний фактор, як правило, показує, хто навчається сильної мотивації, щоб навчатися продуктивно і плідно без нагляду викладача. І з цим неможливо сперечатися. Але, в той же час, дистанційне навчання – це найчастіше обдуманий і зважений крок, на який йде доросла людина. І це вже 80% необхідної мотивації.

А також одним із найважливіших недоліків дистанційного навчання є відсутність практики. Кожна людина сприймає та засвоює інформацію по-різному. Є люди які сприймають інформацію на слух, є такі які сприймають візуально, є ті хто сприймає інформацію уривками, є ті хто сприймає інформацію через дотик. Спостереження доводять, що більшість людей – кінестетики – це ті хто сприймає інформацію на дотик, які пізнають світ через практичний досвід. В онлайні здебільшого не існує практики – самі лише дані, які потрібно якось переробити та засвоїти. Коли щось не зрозуміло і перепитати у викладача немає можливості, не кожен студент буде сам досліджувати тему. Звідси прогалини в освіті.

Ну і зрозуміло, технічний аспект – студенти не завжди можуть мати необхідне технічне обладнання: комп'ютер або доступ до Інтернету.

Дистанційне навчання як прогресивна інформаційна технологія є центральною ланкою сучасної української освіти. Основою дистанційного навчання є якісне та контрольоване забезпечення: нормативне, дидактичне, методичне та самостійна робота студентів під керівництвом керівника. Ця технологія передбачає широке застосування в навчанні сучасних носіїв інформації, інформаційно-комунікаційних технологій, телекомунікаційних мереж, програмного забезпечення, мультимедійних технологій у тому числі й Інтернету.

Можна зробити висновок, що дистанційне навчання – це вже наше сьогодення, тому що воно виправдовує себе і є дійсно зручним. У студентів різних країн дане навчання користується великим попитом. У випадку, коли дістатися до місця навчання важко – надається можливість навчатися дистанційно. Це також зручно в період лікування, коли вихід з дому скрутний. Дана форма навчання є новітня, але вже зараз дистанційне навчання набуває своїх послідовників.

І хоча дистанційне навчання не є заміною офлайн навчання та ніколи не планувалось на довготермінову перспективу, воно може стати одним із найсприятливішим інструментом не тільки під час карантину, а і під час отриманні другої освіти та інше. Система дистанційного навчання побудована із врахуванням всіх тонкощів і нюансів, щоб забезпечити максимальну ефективність і користь навчання і в той же час, забезпечити зручність і доступність її застосування. Але є спеціальності, опанування яких у дистанційній формі складно уявити. Тому, я вважаю, що майбутнє освіти – за поєднанням традиційних форм навчання з новими дистанційними формами навчання.

Список використаної літератури:

1. Корбут, О. Дистанційне навчання: моделі, технології, перспективи / О. Корбут. Науково-практична конференція «Новітні освітні технології». 2013 р. Вилучено із <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1123>.
2. В. М. Кухаренко. Дистанційне навчання [текст] / В. М. Кухаренко, О. В. Рибалко, Т. О. Олійник, М. В. Савченко. – Х.: ХДПУ, 1999. – 216 с
3. Швадчак, Н. 35 інструментів для дистанційного навчання. «Нова українська школа». 2020. Вилучено із <https://nus.org.ua/articles/30-instrumentv-dlya-dystantsijnogo-navchannya-dobirka-nush/>.
4. Наказ 25.04.2013 № 466. Про затвердження Положення про дистанційне навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703> – 13 Наказ 25.04.2013 № 466. Про затвердження Положення про дистанційне навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>.
5. Карпенко М. М. Розвиток дистанційного навчання як відповідь на сучасні виклики для України [Електронний ресурс] / М. М. Карпенко // Стратегічні пріоритети. – № 4(33). – 2014. – Режим доступу: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/18-1435918091.pdf>.

Семчишин Л. М.

кандидат фізико-математичних наук, доцент
*Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва і бізнесу*

Західноукраїнського національного університету

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Математичне моделювання в наукових експериментах разом із застосуванням на практиці є головним чинником прогнозування економічного процесу. Його продуктивність визначається можливостями ЕОМ та якістю обчислювальної послідовності дій і програм, що застосовуються. Сучасне наукове вивчення включає у себе необхідні засоби інструментів, математичні моделі і методи за допомогою яких можна здійснювати найбільш важливі зв'язки економічних змінних і об'єктів, оцінювати форму і параметри залежностей їх змінних, отримувати нові знання про об'єкти, визначати оптимальний розв'язок, охарактеризувати висновки, що відповідають вивченому об'єкту, стисло подати основний теоретичний матеріал. Найбільшою інтенсивністю економічних вивчень стає для математичних спеціалістів розвиток майбутнього математичного інструментарію. У теперішній час в економічній галузі науки на перше місце ставиться математична модель як основний інструмент вивчення та прогнозування розвитку економічних процесів і явищ.

Вивчення будь-якого явища та моделювання економічних об'єктів завжди об'єднує теорію (модель математичну) із практикою (даними і їх дослідженнями). Розг-

лянемо приклади моделей економіки: економічного росту, рівноваги на товарних і фінансових ринках, ціноутворення і конкурентна рівновага...

Економіко-математичні вивчення охоплюють важливі аспекти на різних рівнях планування та управління. Ефективне розв'язання великої кількості економіко-математичних задач стало можливим лише завдяки використанню комп'ютерних технологій, математичних моделей та обчислювальних методів. Поєднання математики в економіці дозволяє окреслити й описати головні зв'язки між економічними показниками та об'єктами їх дослідження, для того, щоб одержати нові знання про об'єкт, зробити необхідні висновки і виділити правильні економічні судження. Першістю переважає у поєднання математики з економікою наукове розуміння і вміння застосувати необхідні об'єкти при побудові моделей.

Використання методів математики в економічних відкриттях надає можливість застосувати математичні пріоритети як основного способу вивчення економічних закономірностей і одержання теоретичних та практичних економічних узагальнень. Задачі де поєднується економіка з математикою належать до числа найскладніших задач. Найхарактернішими для таких задач є випадковість, невизначеність і динамічність економічних показників.

Моделювання для цих задач є основним методом дослідження. Такий метод ґрунтується на принципі порівняння, тобто можливості вивчення досліджуваного об'єкта через розгляд схожого йому і більш доступного об'єкта, його моделі.

Застосування математичного моделювання в економіці дозволяє глибше вивчити економічний аналіз, роз-

ширити область економічної інформації, активізувати економічні розрахунки.

Економіко-математичне моделювання є одним із найкращих методів опису виконання певної функції зі складними економічними показниками у вигляді математичних моделей. Тому проходить об'єднання економіки і математики.

Різні методи розв'язування задач лінійного програмування найкраще розроблені, легко реалізуються на обчислювальних машинах і тому широко застосовують в багатьох галузях економіки. Тільки лінійні моделі висвітлюють лише певну частину сукупності дослідження. Тому соціально-економічні процеси у більшій мірі не є лінійними. За умов невизначеності розвиваються та продовжують існувати галузі, об'єднання та окремі підприємства і тому їх можна описати нелінійними, стохастичними, динамічними моделями. Отже, для правильного управління окремими об'єктами потрібно застосовувати економіко-математичних моделі та методи. Тому кваліфікований спеціаліст, який використовує методи математичного моделювання у повсякденній практиці, певною мірою повинен бути [4]:

а) економістом – щоб використовувати економічну теорію для аналізу емпіричних даних;

б) математиком – щоб формулювати економічну теорію засобами математичної мови, зробивши її придатною для побудови формалізованих схем та перевірки їх коректності;

в) спеціалістом у економічній статистиці – щоб володіти процесами формування інформаційної бази даних і вміти порівнювати у відповідності до змінних економічної

теорії реально виміряні макро- та мікроекономічні емпіричні показники;

г) спеціалістом в математичній статистиці – щоб використовувати для аналізу емпіричних даних кількісні методи.

До цього переліку слід додати необхідність обов'язкового знання та володіння комп'ютерною технікою, освоєння необхідних програмних продуктів, без використання яких сьогодні немислимий системний аналіз.

Застосування сукупності математичних знань в економіці ґрунтується на засвоєнні необхідних навиків обчислення. Економіко-математичні методи – інструмент у професійній діяльності економістів, з допомогою якого можна вирішити два основні задачі: перша – визначити, чому у виробничо-економічній системі склалася поточна кризова ситуація, тобто провести комплексний економічний аналіз стану фінансово-господарської діяльності та виробити прогностичну стратегію наслідків прийнятих управлінських рішень на перспективу. Друга задача полягає в кількісному обґрунтуванні деяких дій «що буде, якщо» для кожного з можливих сценаріїв розвитку, обираючи при цьому найбільш вигідний за заданим критерієм або множиною критеріїв.

Удосконалення аналізу різних сфер економіки, широкое використання математичних методів є важливим напрямком, який підвищує ефективність діяльності процесів в суспільстві. Обґрунтуємо поняття моделі та моделювання. Модель – це такий матеріально або розумово зображуваний об'єкт, який у процесі дослідження замінює об'єкт-оригінал таким чином, що його безпосереднє вивчення дає нові знання про цей об'єкт. Іншими словами, модель – умовне зображення об'єкта, що певною мірою

адекватно описує його функціональні характеристики, які істотно важливі для поставленої мети дослідження. Разом із тим, можна сказати, що модель – це інструмент кількісного аналізу певних явищ, крім того, вони розвивають інтелект і дають багато корисного для прийняття рішень [1]. Моделювання – це наукова теорія побудови і реалізації моделей, за допомогою яких досліджуються явища, процеси в природі і суспільному житті [4].

Дослідження властивостей, відношень об'єктів, які вивчаються використовуючи математичні методи забезпечують перехід до математичних моделей. Серед них виділяють відповідні і розрахункові. Розрахункові моделі виражають властивості і відношення оригіналу за допомогою формул, рівнянь, графіків, таблиць, алгоритмів і т. д. Відповідні моделі – змінні величини пов'язані з відповідними змінними величинами оригіналу з певними математичними залежностями.

Побудова економіко-математичних моделей – складний процес, який вимагає глибоких знань з економічної теорії, предмета дослідження і математичного інструментарію [2].

Оперування математичними методами та інструментами в наукових дослідженнях дає можливість майбутньому фахівцеві сформулювати необхідні компоненти мислення: компетентність, світогляд і культуру, які будуть потрібні як у теоретичному плані, так і в практичній діяльності. Основне місце займають математичні методи в економіці. Це підтверджується вагомістю обчислень обсягів випуску продукції, попиту, цін, термінів і т. д., тобто обчислень змінних. Звідси впливає задача пошуку оптимальних обсягів виробництва, яка ґрунтується на допущеннях про лінійність зв'язку між витратами ресурсів і обсягами

виготовленої продукції; між ціною, рекламою та попитом тощо. Але такі зв'язки насправді є нелінійними, тому точніші математичні моделі доцільно формувати в термінах нелінійного програмування [3].

Нехай для деякої виробничої системи необхідно визначити план випуску продукції за умови найкращого способу використання її ресурсів. Відомі загальні запаси кожного ресурсу, норми витрат кожного ресурсу на одиницю продукції та ціни реалізації одиниці виготовленої продукції. Критерії оптимальності можуть бути різними, наприклад, максимізація виручки від реалізації продукції. Така умова подається лінійною залежністю загальної виручки від обсягів проданого товару та цін на одиницю продукції.

Однак, загальновідомим є факт, що за умов ринкової конкуренції питання реалізації продукції є досить складним. Обсяг збуту продукції визначається передусім її ціною, отже, як цільову функцію доцільно брати максимізацію не всієї виготовленої, а лише реалізованої продукції. Необхідно визначати також і оптимальний рівень ціни на одиницю продукції, за якої обсяг збуту був би максимальним. Для цього її потрібно ввести в задачу як невідому величину, а обмеження задачі мають враховувати зв'язки між ціною, рекламою та обсягами збуту продукції. Цільова функція в такому разі буде виражена добутком двох невідомих величин: оптимальної ціни одиниці продукції на оптимальний обсяг відповідного виду продукції, тобто буде нелінійною. Отже, маємо задачу нелінійного програмування.

Також добре відома транспортна задача стає нелінійною, якщо вартість перевезення одиниці товару залежить від загального обсягу перевезеного за маршрутом товару.

Тобто коефіцієнти при невідомих у цільовій функції, що в лінійній моделі були сталими величинами, залежатимуть від значень невідомих (отже, самі стають невідомими), що знову приводить до нелінійності у функціоналі.

У випадку коли в математичній моделі необхідно враховувати умови невизначеності та ризик, то задача стає нелінійною. Для вимірювання показника ризику часто використовують дисперсію, а для врахування обмеженості ризику вводять нелінійну функцію в систему обмежень, а мінімізація ризику будь-якого процесу досягається дослідженням математичної моделі з нелінійною цільовою функцією [5].

Розглянемо утворення найхарактерніших нелінійних моделей.

Сформулюємо задачу математичного програмування так: знайти такі значення змінних x_j ($j = \overline{1, n}$), щоб цільова функція набувала екстремального (максимального чи мінімального) значення:

$$\max(\min) F = f(x_1, x_2, \dots, x_n) \quad (1)$$

за умов:

$$g_i(x_1, x_2, \dots, x_n) \{ \leq, =, \geq \} b_i \quad (i = \overline{1, m}); \quad (2)$$

$$x_j \geq 0 \quad (j = \overline{1, n}). \quad (3)$$

Якщо всі функції $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ та $g_i(x_1, x_2, \dots, x_n)$, $i = \overline{1, m}$ є лінійними, то це називається задачею лінійного програмування, в протилежному випадку (якщо хоча б одна з функцій є нелінійною) то називається *задачею нелінійного програмування*.

При зведенні задачі нелінійного програмування до лінійного вигляду, призводить до значних похибок.

Застосовуючи симплексний метод можна звести нелінійну задачу до лінійної і отримати розв'язок, наближений до розв'язку початкової нелінійної задачі. З прикладу переконуємось, що при побудові наближених лінійних задач можна отримати неточний розв'язок, який непридатний для використання. Питання щодо існування розв'язку задачі нелінійного програмування потребує окремого дослідження [6].

Розглянемо основні труднощі розв'язування нелінійних задач [6].

1. Для лінійних задач можна завжди знайти оптимальний розв'язок симплексним методом. В результаті застосування алгоритму симплексного методу завжди отримують один з таких варіантів відповіді:

- а) отримали оптимальний розв'язок;
- б) умови задачі суперечливі, тобто розв'язку не існує;
- в) цільова функція необмежена, тобто розв'язку також не існує.

Для задач нелінійного програмування не існує універсального методу розв'язання, що зумовило розроблення значної кількості різних методів розв'язування окремих типів задач нелінійного програмування.

Відомі точні методи розв'язування нелінійних задач, але в такому випадку існують труднощі обчислювального характеру, тобто навіть для сучасних обчислювальних систем такі алгоритми є досить трудомісткими, тому для розв'язування нелінійних задач потрібно застосовувати наближені методи.

2. Для задач лінійного програмування доведено наявність єдиного екстремуму, що досягається в одній (або кількох одночасно) з вершин багатогранника допустимих розв'язків задачі.

3. Класичний метод оптимізації. Метод множників Лагранжа. Як зазначалось вище для розв'язування задач нелінійного програмування не існує універсального методу, тобто до них необхідно застосовувати широке коло різних методів і обчислювальних алгоритмів. Застосування диференційного числення і залежать від конкретної постановки задачі та форми економіко-математичної моделі.

Ідея методу множників Лагранжа полягає в заміні початкової задачі більш простішою [6]. Для цього цільову функцію заміняють іншою, з більшою кількістю змінних, тобто такою, яка включає в себе умови, що подані як обмеження. Виконавши певні перетворення розв'язування задачі полягає в знаходженні екстремуму нової функції, на змінні якої не накладено ніяких обмежень. Тобто від початкової задачі пошуку умовного екстремуму переходимо до задачі відшукування безумовного екстремального значення іншої функції. Отже, завдяки такому перетворенню можливе застосування методів класичного знаходження екстремуму функції кількох змінних.

Розглянемо метод множників Лагранжа для розв'язування задачі нелінійного програмування, що має вигляд:

$$\max(\min) Z = f(x_1, x_2, \dots, x_n) \quad (4)$$

за умов:

$$q_i(x_1, x_2, \dots, x_n) = b_i \quad (i = \overline{1, m}), \quad (5)$$

де функції $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ і $q_i(x_1, x_2, \dots, x_n)$ мають бути диференційовними.

Задача (4)–(5) полягає в знаходженні екстремуму функції $f(x)$ за умов виконання обмежень $q_i, (i = \overline{1, m})$.

Переходимо до задачі пошуку безумовного екстремуму. Теоретично доведено, що постановки та розв'язання таких задач еквівалентні.

Замінюємо цільову функцію (4) на складнішу. Це є функція Лагранжа і має такий вигляд:

$$L(x_1, x_2, \dots, x_n; \lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_m) = f(x_1, x_2, \dots, x_n) + \sum_{i=1}^m \lambda_i (b_i - q_i(x_1, x_2, \dots, x_n)), \quad (6)$$

де λ_i – деякі невідомі величини, множники Лагранжа.

Обчисливши частинні похідні, прирівнявши їх до нуля, отримаємо розв'язки $X^* = (x_1^*, x_2^*, \dots, x_n^*)$ і $\lambda^* = (\lambda_1^*, \lambda_2^*, \dots, \lambda_m^*)$ – стаціонарні точки. Оскільки, ці розв'язки отримані з необхідної умови екстремуму, то вони визначають максимум, мінімум задачі (6).

Ефективність розв'язку нелінійних задач у великій мірі залежить від рівня раціонального розподілу ресурсів, в основі яких лежать оптимізаційні моделі.

Одним із найефективніших методів розв'язування економіко-математичних моделей є оптимізаційні задачі з лінійною формою взаємозв'язків. Вони мають задовольняти наступні вимоги:

- будь-яка задача повинна бути представлена в математичній формі за допомогою систем нерівностей або рівнянь;
- будь-який отриманий розв'язок не повинен суперечити економічному змісту задачі;
- система лінійних рівнянь повинна бути невизначеною;

- для знаходження оптимального розв'язку необхідно сформулювати критерій оптимальності і виразити його у формі цільової функції, яка в процесі розв'язку набуде екстремального значення.

Використання методів економіко-математичного моделювання дає змогу аналізувати якісно і кількісно складні економічні процеси. Нові методи моделювання, засновані на строгих математичних розв'язаннях економічних завдань із застосуванням виявлених законів економіки виробництва, у поєднанні із сучасною обчислювальною технікою сприяють створення високоефективних систем для аналізу стану і науково обґрунтованого прогнозування розвитку економіки підприємств, галузей і країни загалом, дають можливість усвідомлено управляти економічними процесами виробництва.

Спираючись на результати проведених досліджень, можемо сказати що існує достатня кількість методів та моделей, які можна застосовувати в економічних дослідженнях на макро- та мікрорівні.

Одержані результати збагачують теорію математичних методів і розширюють область застосування математичних моделей в економіці.

Отже, прогнозування та моделювання дає змогу здобути навички використання математичного апарату у дослідженні економічних процесів і розв'язанні економіко-математичних задач, як на мікрорівні так і на макрорівнях.

Список використаної літератури:

1. Грабовецький Б. Є. Економічне прогнозування і планування: навч. посібник. Київ, 2003. 188 с.
2. Григорків В. С. Моделювання економіки. Ч. 2: Навч. посібник. Чернівці: Рута, 2006. 100 с.

3. Жуков С. А. Математичні методи та моделі в економіці: Навч. посібник. К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2002. 231 с.
4. Економіко-математичне моделювання: Навчальний посібник / За ред. О. Т. Іващука. Тернопіль. ТНЕУ, 2008. 704 с.
5. Ляшенко І. М. Економіко-математичні методи та моделі сталого розвитку. К. : Вища школа, 1999. 236 с.
6. Недашковський М. О. Обчислення з λ -матрицями. К.: Наукова думка, 2007. 294 с.
7. Семчишин Л. М. Динамічні математичні моделі в економіці. Вісник Тернопільського національного економічного університету. Тернопіль: Економічна думка, 2008. Випуск 3. С. 123–129.

РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНО- ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ В ЕКОНОМІЦІ ТА ОСВІТІ

Сидор Г. В.

кандидат економічних наук, доцент
*Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету*

ОЦІНЮВАННЯ МІСЦЕВИХ ВИДАТКІВ ЗА РІВНЯМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Стратегічно важливою сферою розвитку будь-якої держави є галузь освіти, а одним із головних напрямів впливу на її результативне функціонування – належне фінансове забезпечення. На сьогодні в Україні відбувається трансформація чинної системи шляхом проведення освітньої реформи, що, відповідно до офіційної політики Міністерства освіти і науки України, передбачає: по-перше, створення так званої «Нової української школи», по-друге, підвищення та модернізацію якості вищої та професійно-технічної освіти, по-третє, перебудову чинної системи управління та фінансування науки й освіти.

Проблема оптимізації витратків місцевих бюджетів на регіональну освіту в умовах здійснення в Україні бюджетної реформи є надзвичайно актуальною, її вирішення

дасть змогу забезпечити результативний соціально-економічний розвиток територій, а також задовольнити суспільні потреби безпосередньо на місцевому рівні.

Вагомий внесок у дослідження використання місцевих бюджетів України в контексті освітніх послуг зробили такі науковці, як: Я. В. Мельник [2], А. О. Ярош [7] та ін. Крім вищевказаних наукових розробок, варто назвати дослідження автора роботи – Г. В. Сидор [6].

Праці вказаних науковців мають важливе значення для розвитку теорії та практики фінансування регіональної освіти, однак новітні явища та процеси у провадженні освітньої діяльності формують запит на наукове переосмислення наявних концептуальних підходів до розбудови механізму їхнього фінансового забезпечення. Зокрема, регіональна освіта потребує зміни моделі фінансування, пошуку перспективних способів формування та наповнення їхніх бюджетів. Необхідність вирішення окреслених питань зумовлює потребу в проведенні додаткових наукових пошуків.

Враховуючи вищевказане, забезпечення стабільної фінансової основи місцевого самоврядування, зокрема шляхом децентралізованого управління бюджетними коштами на освіту, є стратегічним завданням держави. З огляду на це пропонуємо проаналізувати механізм фінансового забезпечення регіональної освіти з місцевих бюджетів України з метою оцінювання його реального стану та тенденцій розвитку. Реалізація освітньої реформи та забезпечення надання якісної освіти потребує належного рівня місцевого фінансування, яке є одним із головних факторів, що зумовлює успішність реформування.

У рамках дослідження пропонуємо розглянути розподіл видатків місцевих бюджетів України за рівнями

освіти (дошкільна, загальна середня, професійно-технічна, вища, післядипломна та позашкільна) у відносному вираженні.

В Україні фундаментом становлення та розвитку суспільства висококваліфікованих спеціалістів є система дошкільної освіти, яка тільки з 2017 р. фінансується за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Відповідно до Державного бюджету та бюджетного кодексу України органи місцевого самоврядування на місцевому рівні фінансують дошкільну освіту. На етапі реформування освіти запропоновано «Концепцію розвитку освіти України на період 2015–2025 рр.» [1], в якій окреслено головні напрями реформування дошкільної освіти. Одним із таких напрямів є удосконалення механізму фінансування та управління освітньої галузі до вимог та потреб сучасної децентралізації влади, економіки та інтеграції України в європейський економічний простір.

Видатки місцевих бюджетів України на дошкільну освіту у відносному вираженні окреслені на рис. 1.

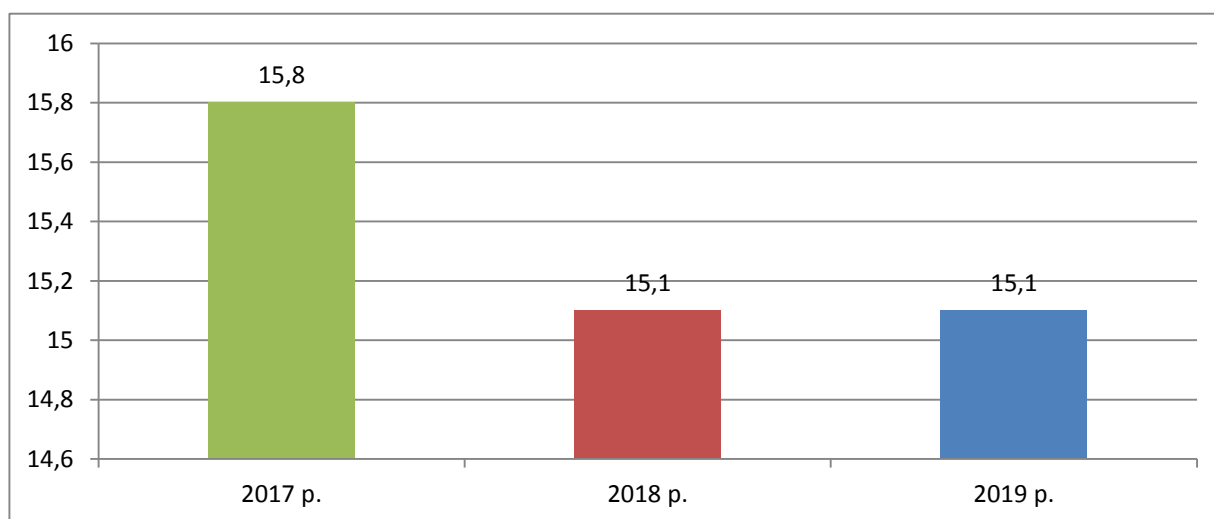

Рис. 1. Видатки місцевих бюджетів України на дошкільну освіту у 2017–2019 рр., % видатків зведеного бюджету України на освіту

Джерело: [5]

Згідно з рис. 1 впродовж аналізованого періоду частка видатків місцевих бюджетів на дошкільну освіту становила приблизно 15% від видатків зведеного бюджету на освіту.

З огляду на соціальну значимість загальна середня освіта, обсяг бюджетних коштів, які в неї вкладають, є чи не найбільш показовою для оцінювання успіху децентралізації.

Статистичні дані щодо видатків місцевих бюджетів України на загальну середню освіту у відносному вираженні опрацьовано на рис. 2.

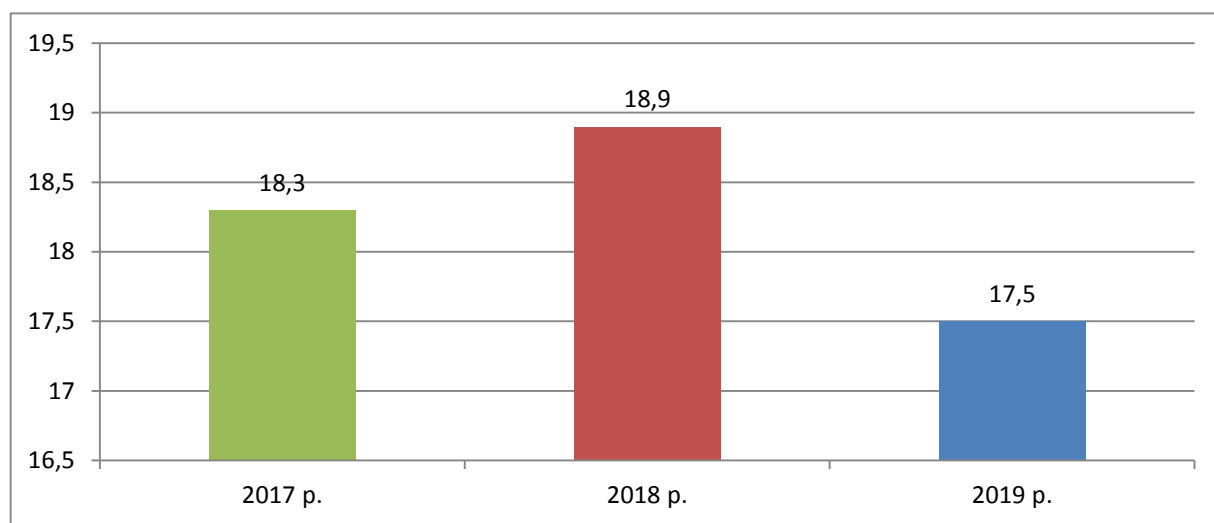

Рис. 2. Видатки місцевих бюджетів України на середню загальну освіту у 2017–2019 рр., % видатків зведеного бюджету України на освіту

Джерело: [5]

Згідно з рис. 2 впродовж аналізованого періоду частка видатків місцевих бюджетів на середню загальну освіту у 2019 р. становила 17,5% від видатків зведеного бюджету на освіту, що на 1,4% менше порівняно з відповідним періодом 2018 р.

Важливий етап оптимізації фінансування освітньої сфери – децентралізація професійно-технічної освіти. Спроба уряду в кінці 2014 р. передати понад 400 навчальних закладів I–II рівня акредитації (коледжів і технікумів) у комунальну власність та фінансувати їх з

бюджетів міст обласного значення через брак коштів на місцях не була повністю реалізована. В умовах децентралізації перекладання фінансування видатків технікумів і коледжів на місцеві бюджети, з нашої точки зору, має бути підкріплено централізованими фінансовими ресурсами (наприклад, субвенціями на розвиток).

Відповідно до бюджету України на 2016 р. видатки на професійно-технічну освіту децентралізуються і мають здійснюватися з бюджетів міст обласного значення – обласних центрів. Внаслідок катастрофічної нестачі коштів у міських бюджетах більшість профтехучилищ у регіонах опинилися на межі закриття.

Незважаючи на це, відповідальність за фінансування професійно-технічної освіти перекладено з центральних органів влади на місцеві уряди, які мають раціонально розподіляти гроші власних бюджетів.

Пропонуємо розглянути видатки місцевих бюджетів України на професійно-технічну освіту у відносному вираженні (рис. 3).

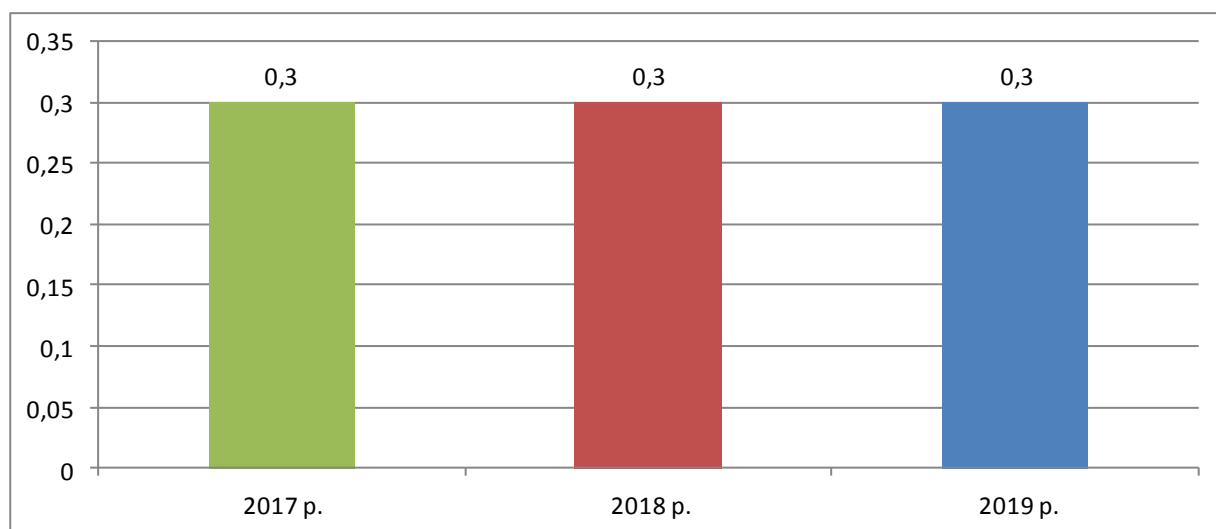

Рис. 3. Видатки місцевих бюджетів України на професійно-технічну освіту у 2017–2019 рр., % видатків зведеного бюджету України на освіту

Джерело: [5]

З рис. 3 можна побачити, що впродовж аналізованого періоду частка видатків місцевих бюджетів на професійно-технічну освіту була на одному рівні, а саме: становила 0,3% від видатків зведеного бюджету на освіту. Місцеві органи влади відчують труднощі у виконанні своїх зобов'язань щодо фінансування та управління підпорядкованими ним закладами.

Розглянемо динаміку видатків на вищу освіту з місцевих бюджетів у відносному вираженні (рис. 4).

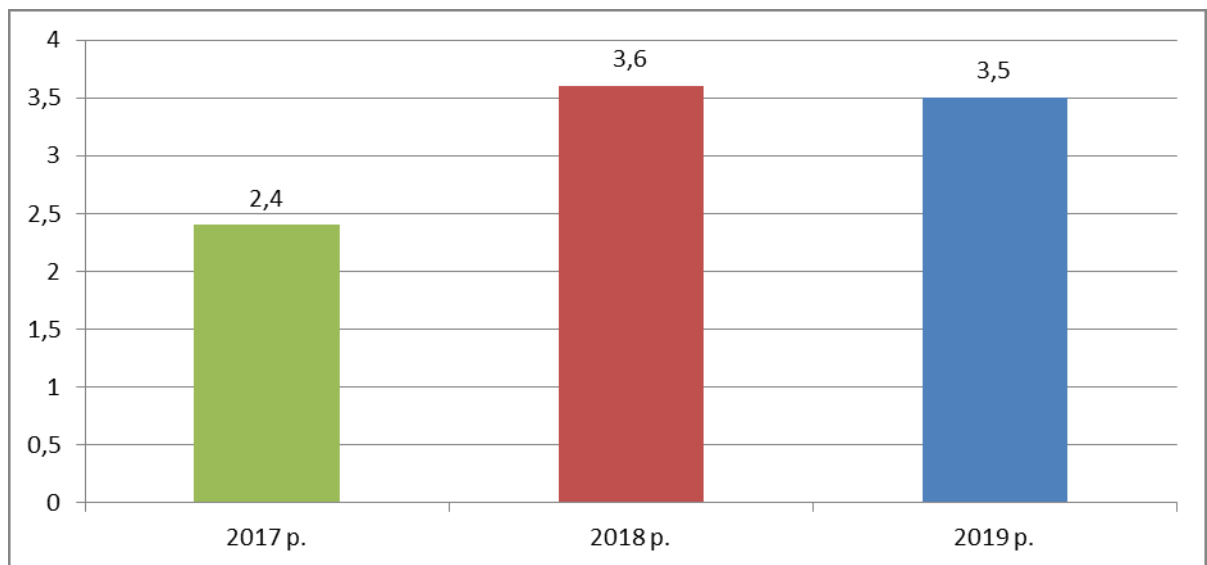

Рис. 4. Видатки місцевих бюджетів України на вищу освіту у 2017–2019 рр., % видатків зведеного бюджету України на освіту

Джерело: [5]

Згідно з рис. 4 частка видатків місцевих бюджетів на вищу освіту в 2018 р. становила 3,6% від видатків зведеного бюджету на освіту, що на 1,2% більше порівняно з відповідним періодом 2017 р. Отже, як у перспективі, так і на сучасному етапі місцеві бюджети як джерело поповнення фінансових ресурсів закладів вищої освіти не є значним. Очевидним є той факт, що органи місцевої влади не готові витрачати грошові кошти для підготовки фахівців різних спеціальностей.

Таким чином, пропонуємо закладам вищої освіти бути більш економними, тобто вони мають скоротити витрати не тільки на соціальну сферу, а й на відрядження викладачів. З огляду на це необхідно зменшити обсяги фінансування та посилити контроль над витрачанням коштів, які навчальні заклади отримують від місцевих бюджетів.

Розглянемо видатки місцевих бюджетів України на післядипломну освіту у відносному вираженні (рис. 5).

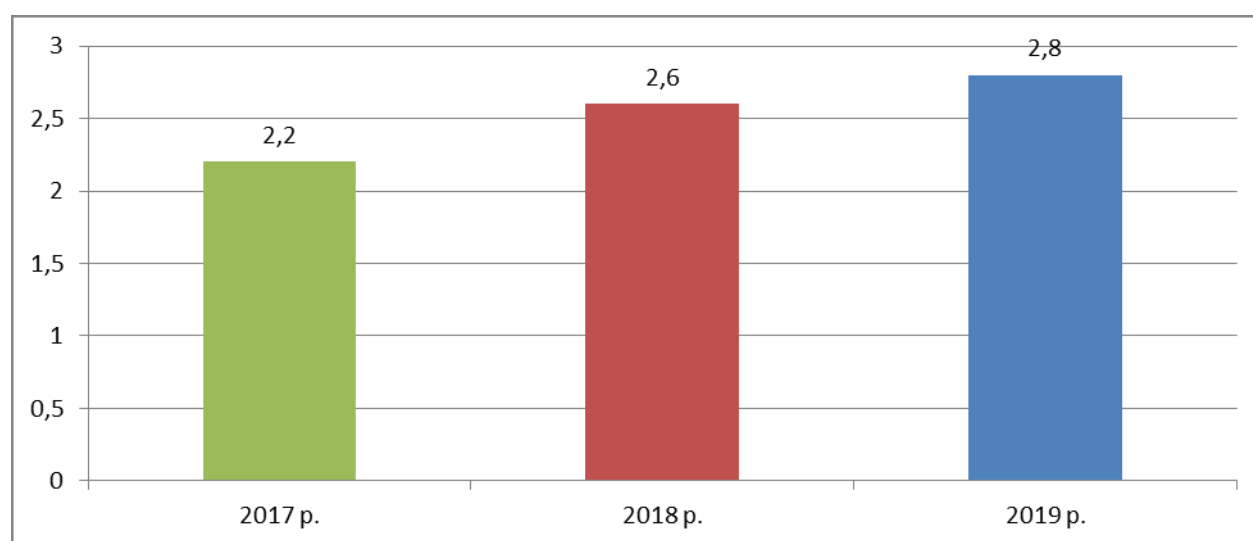

Рис. 5. Видатки місцевих бюджетів України на післядипломну освіту у 2017–2019 рр., % видатків зведеного бюджету України на освіту

Джерело: [5]

За аналізований період, як видно з рис. 5, частка видатків місцевих бюджетів на післядипломну освіту має позитивну тенденцію. Так, у 2019 р. вона становила 2,8% від видатків зведеного бюджету на освіту, що на 0,6% більше порівняно з 2017 р.

Фінансування закладів позашкільної освіти державної та комунальної форм власності може здійснюватися за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Обсяг видатків на фінансування закладів позашкільної освіти у відносному вираженні вказано на рис. 6.

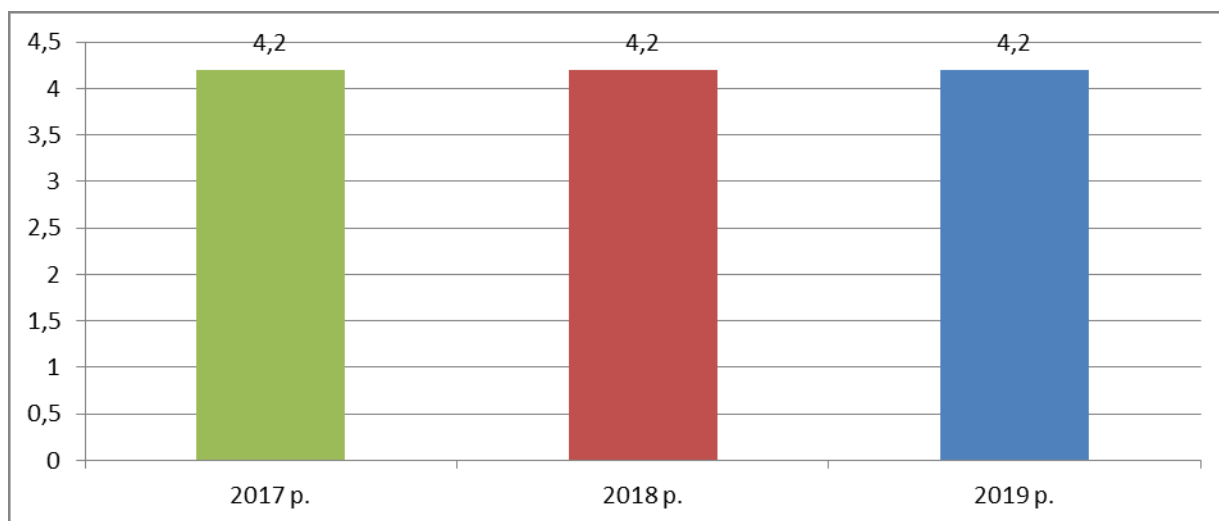

Рис. 6. Видатки місцевих бюджетів України на позашкільну освіту у 2017–2019 рр., % видатків зведеного бюджету України на освіту

Джерело: [5]

Згідно з рис. 6 частка видатків місцевих бюджетів на позашкільну освіту впродовж 2017–2019 рр. була незмінною, а саме: становила 4,2% від видатків зведеного бюджету на освіту.

Питання, яке в контексті нашого дослідження неможливо оминути увагою, а саме: динаміка зміни видатків місцевих бюджетів України різних складових системи освіти (дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної, вищої, післядипломної та позашкільної) за станом 2017–2019 рр., окреслено й відображено графічно.

У рамках дослідження встановлено, що в результаті децентралізації влади протягом останніх років місцеві органи самоврядування отримали можливість підвищити ефективність використання бюджетних коштів як на розвиток освіти, так і на її функціонування, що обумовлено низкою факторів, передусім збільшенням повнова-

жень органів місцевої влади щодо управління бюджетними надходженнями. Це дало можливість розподіляти кошти місцевого бюджету за відповідним програмним напрямком розвитку освітніх закладів, який охоплює капітальні вкладення перспективного існування, а також видатки поточного функціонування. На жаль, у зв'язку з кризовими явищами в економіці видатків коштів місцевого бюджету на розвиток системи освіти на міському рівні не вистачає.

Ситуацію щодо фінансування освіти в нашій державі можна оцінити як катастрофічну. Адже відбувається руйнація закладів освіти, а натомість немає очевидної заміни начебто вищих навчальних закладів та шкіл на ті, що реально потрібні. Крім цього, обсяг коштів, які мають спрямовуватися з місцевих бюджетів, зменшується.

З нашої точки зору, освітня галузь потребує подальшого реформування, розширення політичних, фінансових, організаційних можливостей суспільства з метою підвищення її конкурентоздатності та якості.

З огляду на це наші подальші наукові пошуки будуть спрямовані на дослідження шляхів удосконалення механізму фінансування та управління освітньої галузі відповідно до вимог та потреб сучасної децентралізації влади, економіки та інтеграції України в європейський економічний простір.

Список використаної літератури:

1. «Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 рр.». URL: http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncept.pdf.
2. Мельник Я. В. Шляхи удосконалення системи фінансування закладів освіти: регіональний аспект. Ефективність державного управління. 2012. Вип. 33. С. 202–208.

3. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова КМУ від 20 січн. 2016 р. № 79. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80-19>.

4. Про затвердження Положення про освітній округ : Постанова КМУ від 27 серп. 2010 р. № 777. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80-19>.

5. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Sydor H. V. Implementation of foreign experience of financing general secondary education. Science, research, development #35 (Bialystok, 27–30 novemb. 2020 r.). Bialystok, 2020. Str. 27–30.

7. Ярош А. О. Способи фінансування загальної середньої освіти в зарубіжних країнах. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2015. Вип. 16 (1). С. 99–101.

Чекаловська Г. З.

кандидат економічних наук, доцент

*Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва і бізнесу*

Західноукраїнського національного університету

Малюта Л. Я.

доктор економічних наук, професор

*Тернопільського національного технічного
університету ім. І. Пулюя*

НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

COVID-19 всебічно впливає на вищу освіту в усьому світі. Обмеження масових зібрань та соціальне дистанціювання створюють проблеми для закладів вищої освіти. У березні 2020 р. Генеральний директор організації ЮНЕСКО Одрі Азулай заявила, що через пандемію коронавірусу COVID-19 понад 1,5 мільярда молодих людей у 165 країнах світу не можуть відвідувати заняття через закриття закладів освіти [1].

Вся система освіти, від початкової до вищої, була зруйнована в період карантину не тільки в Україні, а й в усьому світі. Криза, спричинена коронавірусом здійснила величезний вплив як на вищу освіту, так і на економіку та життя мільйонів людей в усьому світі:

- заклади вищої освіти зачинені, а викладання здійснюється в режимі онлайн через мережу «Інтернет»;
- конференції та інші наукові заходи не проводяться або переводяться в дистанційний режим;

- абітурієнти не мають можливості скласти вчасно іспити, а зарубіжні студенти не можуть дістатися до своїх кампусів , а також повернутися додому;
- зарубіжні програми навчання скасовані;
- професорсько-викладацький склад просять не відвідувати зарубіжні країни, або повністю уникати закордонних поїздок [2].

Пандемія виявила недоліки існуючої системи вищої освіти і необхідність підвищення рівня підготовки викладачів в області цифрових технологій для адаптації до швидко мінливого клімату в сфері освіти. Після подолання кризи з пандемією дистанційне навчання і віртуальна освіта можуть стати невід’ємною частиною системи вищої освіти.

Разом з тим криза освітньої сфери, яка спричинена коронавірусом стала можливістю відпрацювати онлайн навчання. У зв’язку з епідемією COVID-19 значна частина університетів світу перейшли на дистанційне навчання. Уперше в історії традиційне навчання закладів вищої освіти на базі власного кампусу повністю перенесено в інтернет, професорсько-викладацький склад пропонує викладання матеріалу через онлайн-платформи навчання і відео-конференції, а також запроваджує найрізноманітніші технології для забезпечення взаємодії зі студентами. Уся програма викладання онлайн проходить без особливих проблем завдяки спільним зусиллям зацікавлених сторін – керівництва закладів вищої освіти, викладацького складу, співробітників та студентів.

Після кризи COVID-19 онлайн навчання стало педагогічним зрушенням від традиційних методів до сучасного підходу, до навчання від аудиторії до Zoom, від особистісного спілкування до віртуального, і від семінарів до

вебінарів. Для дистанційного навчання використовують WhatsApp, Telegram, Cisco, WebEx, Google Meet, Skype, Office 365, Google classroom і т. д. [3].

До пандемії дистанційне навчання і заочні курси розглядалися як частина неформальної освіти, але зараз же вони поступово замінили формальну систему освіти, на час карантинних заходів.

В даний момент система освіти зіткнулася з проблемою адаптації до цих змін і пошуків правильних підходів і технологій для навчання студентів.

Раптовий перехід від стаціонарного навчання до дистанційного, а також закриття університетів – це невеличкий експеримент до змін в освіті і переходу до онлайн навчання, яке буде включати в себе ефективні методи взаємодії зі студентами та технічну підготовку викладачів [4]. Пандемія виявила недоліки в системі освіти, а також вказала на необхідність розвитку цифрової грамотності, як для розвинених країн, так і для тих, що розвиваються.

Після пандемії може стати нормою те, що послуги освіти і комунікацій будуть ще більше переведені в цифровий вигляд. Нинішня ситуація ставить під питання уявлення про роль закладів вищої освіти у забезпеченні якості і способу навчання, його доступності [4].

Так, зокрема, як зазначають українські науковці Іван Прокопенко і Світлана Бережна у своїх публікаціях: «COVID-19 заохочує заклади вищої освіти в Україні здійснювати інноваційні рішення за відносно короткий відрізок часу та запроваджувати дистанційне навчання із використанням різних веб-серверів, платформ, ресурсів та соціальних мереж» [5].

Державною службою якості освіти України впродовж 23.04.2020 – 05.05.2020 проведено анонімне опитування

науково-педагогічних працівників та студентів закладів вищої освіти всіх типів та форм власності, з метою з'ясування ситуації, яка пов'язана із використанням технологій дистанційного навчання в умовах запровадженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року № 211 «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» загальнонаціонального карантину [6].

Результати цього опитування дали можливість ідентифікувати переваги та недоліки впровадженого дистанційного навчання. Фактори, що негативно впливають на якість впровадження технологій дистанційного навчання, на думку здобувачів вищої освіти та професорсько-викладацького складу подано на рис. 1, 2.

Рис. 1. Фактори, які негативно впливають на якість впровадження технологій дистанційного навчання, на думку студентів [6]

Аналіз показав, зокрема, що найчастіше опитані студенти стикаються з проблемою відсутності доступу до

Інтернет-мережі (39%), кожний четвертий говорить, що вдома не має необхідної техніки, у 16% студентів відсутні потрібні навички роботи з технікою, а 27% вказує на недостатню самоорганізацію. Ці та інші причини можуть ускладнювати своєчасність долучення до навчання онлайн під час карантину.

З такими оцінками ризиків погоджуються і науково-педагогічні працівники: біля 40% опитаних вказує на ризик погіршення якості навчання внаслідок недостатнього оволодіння усіма учасниками освітнього процесу технологіями дистанційного навчання та його недосконале технічне забезпечення.

Студенти також звертають увагу ще на низку факторів, які ускладнюють навчання за дистанційними технологіями: відсутність живого контакту, неможливість повторного складання пропущеного матеріалу, значне збільшення завдань, обмаль часу на виконання завдань, зобов'язання виконувати свої сімейні обов'язки тощо. У віртуальному класі відсутній дух суперництва і товариства, особистісна підтримка викладачем слабших студентів і заохочення сильних [7].

Викладачі оцінюючи фактори, які заважають їм надати якісну освітню послугу студентам в режимі онлайн, відзначають відсутність живого спілкування між викладачами та студентами (64%), занепокоєність тим, що на момент початку повномасштабного використання дистанційних технологій були відсутні розроблені досконалі онлайн курси (26%), неможливість надання індивідуальних консультацій студентам збільшення часу на листування з ними, оскільки онлайн-курси передбачають більш детальний опис домашнього завдання, ніж зазвичай в аудиторії.

Рис. 2. Фактори, що негативно впливають на якість впровадження технологій дистанційного навчання, на думку науково-педагогічних працівників [6]

Водночас, серед позитивних аспектів використання дистанційних технологій навчання українські науково-педагогічні працівники та здобувачі вищої освіти (за результатами опитування) відмічають, що якість дистанційної освіти не поступається якості навчання віч-на-віч. Студенти вказують розвиток дисципліни та самоорганізації, що дає можливість здобувати освіту в зручний час і у зручному місці та доступ до освіти, незалежно від місця перебування, стану здоров'я чи соціального статусу.

Оцінка результативності освітнього процесу в умовах дистанційного навчання у закладах вищої освіти здійснювалась за п'ятьма рівнями (низька, нижче середнього, середня, вище середнього, висока).

З'ясовано, що студенти менш оптимістично (більш критично) оцінюють результативність освітнього процесу в умовах дистанційного навчання (рис. 3).

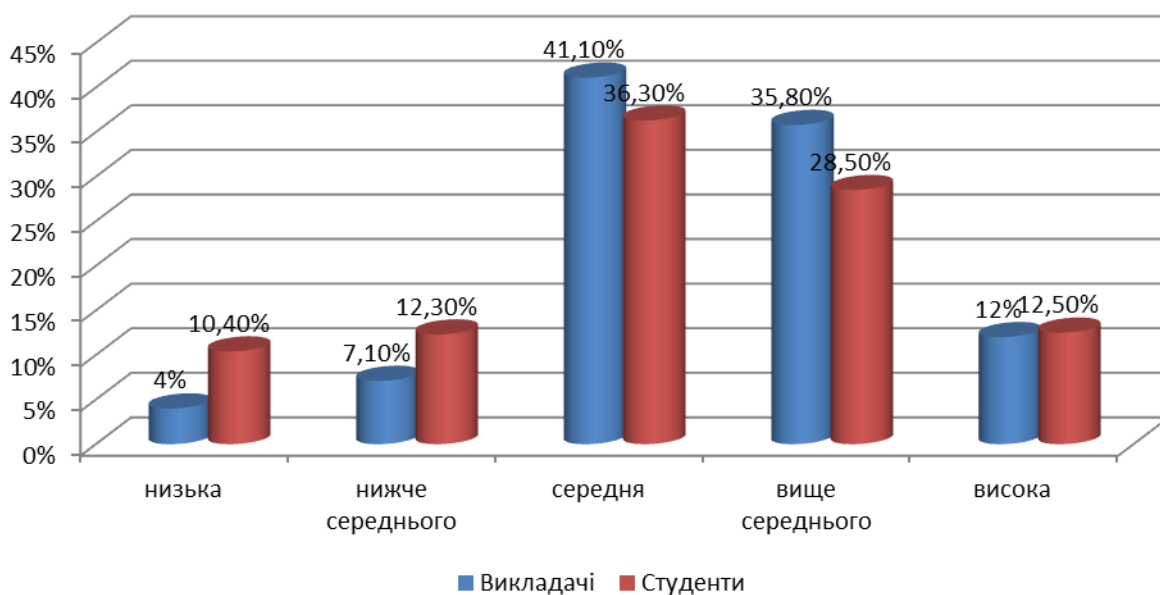

Рис. 3. Думка респондентів щодо результативності освітнього процесу в умовах дистанційного навчання [6]

При цьому більша частина як викладацького складу, так і здобувачів вищої освіти визнали результативність середньою або вище середньої. Середньою результативність вважають 36% опитаних з числа здобувачів вищої освіти і 41% – з числа науково-педагогічних працівників; вище середньої 28,5% та 35,8% відповідно.

Вдвічі більша частка респондентів з числа здобувачів вищої освіти оцінює результативність освітнього процесу як низьку і нижче середнього. Низькою вважає результативність кожний десятий студент (10%) та кожний 25-й науково-педагогічний працівник (4%); нижче середнього – відповідно 12% і 7,1%).

Думка обох груп опитаних щодо високої результативності освітнього процесу в умовах дистанційної роботи співпадає, однак, складає тільки 12%.

Пандемія коронавірусу змусила заклади вищої освіти адаптуватися до швидко мінливої ситуації, що було неможливо представити кілька місяців тому. Установи, які

займаються дослідницькою діяльністю стикаються з величезними проблемами в управлінні дослідницькими операціями. Обов'язкові вимоги соціальної дистанції важко здійснити в дослідних установах, особливо в галузях, що вимагають лабораторної роботи і людей.

В основному це торкнулося вчених, викладачів, дослідників та аспірантів. Кар'єрні плани багатьох студентів-дослідників і докторантів знаходяться під загрозою через раптове переривання їх дослідного плану пандемією.

Сучасні умови вимагають, на нашу думку, використання змішаного навчання, яке реалізовується під керівництвом викладача в умовах, коли навчальна діяльність студентів поєднує безпосереднє спілкування в аудиторії з самостійним опрацюванням матеріалів, зокрема, в опосередкованому онлайн-середовищі. При цьому застосування електронного навчання не замінює повністю аудиторних занять з викладачем, а тільки розширює їх можливості шляхом упровадження сучасних засобів та технологій [3].

Змішане навчання сприяє розвитку у студентів навичок самостійного планування й організації діяльності, відповідальності та самостійності, поглибленню умінь, активному залученню в освітній процес. Серед переваг самостійної роботи з онлайн-матеріалами можна відзначити: зручність доступу до матеріалів, можливість самостійно планувати час, можливість неодноразово звертатися до одного й того ж матеріалу для кращого засвоєння, комфортність навчання в спокійних умовах, зручність для навчання за індивідуальним планом, можливість опрацювання додаткового матеріалу з певної тематики, розкриття потенціалу кожного студента відповідно до його індивідуальних особливостей, можливість особистого росту.

В сучасних умовах вагомою перевагою онлайн-освіти може бути усунення кордонів між елітними університетами та суспільством. Університет Сінхуа , наприклад, запропонував окремі свої курси для Університету науки і техніки Хуачжун (HUST) в Ухані [8]. Більш якісні освітні ресурси стануть доступнішими, що полегшить отримання громадянами освіти протягом життя. Однак хороша модель інтернет-навчання є надзвичайно дорогою, коли справа стосується встановлення онлайн-систем та залученої роботи викладачів.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що дистанційне навчання має великий невикористаний потенціал, що спроможний запропонувати нові шляхи комунікації викладача та студента.

Саме тому, від підвищення гнучкості до нових стилів викладання майбутнє навчання має бути таким же різноманітним за часом, місцем, як і за засобами, що воно використовує. Тільки поєднання класичних методів викладання із створенням новітніх, залученням сучасних інформаційних технологій дозволять ефективно та належним чином впровадити дистанційну освіту у формі змішаного навчання й тим самим підняти ефективність навчального процесу в цілому.

Список використаної літератури:

1. Критична ситуація в освіті: 24 мільйони учнів ризикують покинути навчання. URL: <https://pon.org.ua/novyny/8114-kritichna-situacya-v-osvt-24-mlyoni-uchnv-rizikuyut-pokinuti-navchannya.html>.

2. COVID-19: The internationalisation revolution that isn't . URL: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20200312143728370>.

3. Coronavirus: online learning resources. Discover a selection of online resources and tools for learners, teachers and educators during

the outbreak of COVID-19. URL: https://ec.europa.eu/education/resources-and-tools/coronavirusonline-learning-resources_en.

4. Mishra L, Gupta T, Shree A. Online Teaching-Learning in Higher Education during Lockdown Period of COVID-19 Pandemic. International Journal of Educational Research Open .(10 September 2020). URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666374020300121>.

5. Berezhna S., Prokopenko I. Higher Education Institutions in Ukraine during the Coronavirus, or COVID-19, Outbreak: New Challenges vs New Opportunities. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2020. Vol. 12, Is. 1 Sup. 2. P. 130–135.

6. Інформаційно-аналітична довідка про результати опитування щодо стану використання технологій дистанційного навчання у закладах вищої освіти України. URL: <https://www.sqe.gov.ua/images/materials/%>.

7. Smalley A. Higher Education Responses to Coronavirus (COVID19). July 27, 2020. URL: <https://www.ncsl.org/research/education/higher-educationresponses-to-coronavirus-covid-19.aspx>.

8. Інформаційний бюлетень № 19 з питань зовнішньоекономічної діяльності: вплив COVID-19 на діяльність ЗВО. URL: <http://forea.kpi.ua/wp-content/uploads/2020/05/daydzhest-ostannih-novin---VPLIV-COVID-19-NA-DIYAL%60NIST%60-ZVO--1-1.pdf>.

Юркевич Г. Й.

кандидат психологічних наук, доцент

Чортківський навчально-науковий інститут

підприємництва і бізнесу

Західноукраїнського національного університету

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МЕНЕДЖЕРА

Вплив передових технологій, злиття корпорацій, зміна демографічної ситуації, викликали занепокоєння щодо якості життя та підвищення економічної конкурентоспроможності в глобальному масштабі та змусили переглянути роль людських ресурсів в організації. Отже, працівників все частіше розглядають як людський капітал що вимагає профілактичного обслуговування через освіту, навчання та консультування.

Багато психологів, соціологів та економістів називають цю зміну переходом від фінансового капіталу індустріального суспільства до людського капіталу в межах інформаційного суспільства. Х. Герр також стверджує, що це стало надзвичайно очевидним в індустріальних країнах, де існує прямий зв'язок між економічним розвитком та суспільним розвитком. Цей підхід у свою чергу, призвів до переходу від акценту на персонал управління до акценту на управління розвитком персоналу. Один із способів, коли організації почали наголошувати на розвитку власного персоналу, це використання організаційних служб розвитку кар'єри. Організаційні послуги з розвитку кар'єри покликані допомогти працівникам заповнити прогалини між тим що на даний момент вони знають і те,

що їм потрібно знати, щоб організація залишилася конкурентоспроможною на світовому ринку. Загальна якість управління, побудова команди, реструктуризація, скорочення та збільшення розмірів організаційної структури також налаштовані допомагати організації підтримувати свою конкурентоспроможність.

Комплексний план розвитку кар'єри організації змушує організацію визначити її потреби та одночасно планувати свої кадрові ресурси та вимоги до навчання власних працівників. Модель організаційного розвитку кар'єри була побудована для сприяння реалізації потреб як співробітників так і організації.

Кар'єра співробітників, врахування їх потенційних можливостей значною мірою визначається структурою управління на підприємстві, соціальними ієрархіями, організаційними формами використання персоналу, морально-етичними нормами тощо.

Процес формування трудової кар'єри здійснюється з урахуванням таких основних її етапів протягом трудового життя людини:

1. Підготовчий етап (до 25 років). Цей етап передбачає отримання людиною середньої чи вищої освіти, професії. В цей період відбувається пошук такого виду діяльності, який би задовольняв потреби людини та відповідав її можливостям. Якщо така діяльність знайдена, то починається процес самоствердження працівника як особистості та реалізація професійних та особистих планів.

2. Етап становлення (25–30 років). На цьому етапі працівник освоює обрану професію, набуває необхідних навичок, досвіду, формується кваліфікація, виникає потреба у незалежності, турбота про добробут. У цьому віці

створюються сім'ї, тому виникає необхідність отримувати вищі доходи.

3. Етап просування (30–45 років). Цей етап характеризується процесом росту кваліфікації, просуванням по службі, зростанням потреби в самоствердженні, досягненні вищого статусу та більшої незалежності. Все більше проявляється потреба у зростанні заробітної плати та турбота про добробут.

4. Етап збереження (45–60 років). Для цього етапу характерне закріплення здобутих результатів, досягнення найвищого рівня кваліфікації, знань, умінь, досвіду, майстерності, можливість підйому на нові службові сходинки та найповнішого творчого самовираження. На цьому етапі працівник зацікавлений у задоволенні таких своїх потреб, як підвищення рівня доходів, причому з урізноманітненням джерел їх отримання (участь у прибутку, в капіталі, купівля цінних паперів тощо).

5. Завершальний етап (60–65 років). На цьому етапі відбувається пошук заміни, передача знань, умінь молоді, підготовка до виходу на пенсію. Працівник зацікавлений у збереженні високого рівня оплати праці та прагне збільшити інші джерела доходів, які б замінили заробітну плату з виходом на пенсію.

6. Пенсійний етап (після 65 років). Кар'єра працівника в цій організації завершена, однак з'являються можливості для самореалізації в інших сферах людського життя.

На кожному із зазначених вище етапів трудової кар'єри людина задовільняє різні потреби та керується різними мотивами, врахування яких важливе для процесу управління персоналом підприємства, зокрема кар'єрою співробітників.

Для концептуалізації організаційної кар'єри було запропоновано різноманітні способи дослідження та визначення розвитку особистої кар'єри. Лейбовіц і Леа описують системи розвитку кар'єри як інтегровані послуги та процедури, які відповідають потребам як окремих людей, так і організації. Послуги, що задовільняють індивідуальні потреби, називаються плануванням кар'єри (наприклад, семінари з планування кар'єри, викладання стратегій прогресу), а ті, що пов'язані з організаційними потребами називаються управлінням кар'єрою (наприклад, оцінка діяльності, планування правонаступництва та заміни).

Варто додати до вищевказаного визначення третій компонент розвитку організаційної кар'єри, який називається «планування життя».

Включення послуг з планування життя (наприклад, сімейне/подружнє консультування, алкогольне/наркотичне консультування) як компонент організаційного розвитку кар'єри відображає думку про те, що професія є важливою у житті більшості людей і що організації несуть відповідальність за мінімізацію особистих проблем що можуть вплинути на якість виконання своїх професійних обов'язків.

Хоча Д. Гріффіт вважає, що послуги з планування життя повинні бути складовою організаційної кар'єри К. Бернес та К. Магнуссон не погоджуються з цією думкою, оскільки дані послуги пов'язані з розвитком кар'єри і відносяться до запланованих цілей організаційної кар'єрита ініціативи розвитку.

Надання послуг з розвитку кар'єри – це один із способів підготовки організацій для все більш конкурентоспроможного майбутнього. Naisbitt та Aburdene передбачають що конкуренція буде все більше обертатися навколо

глобальної економіки. Отже, організації повинні зосередитись на довгострокових цілях, щоб забезпечити збереження власної конкурентоспроможності.

Більше того, Bridges зазначає, що організації більше не можуть продовжувати скорочуватись без урахування довгострокових наслідків їх дій. Оскільки наша глобальна економіка стає все більш конкурентоспроможною компанії будуть змушені приймати ще комплексніші, орієнтовані на майбутнє та інтегровані на підхід до управління своїми людськими ресурсами. Безперервність та успіх організації значною мірою залежить від її здатності залучати, оцінювати, розвивати, використовувати, та утримувати кваліфікованих працівників.

Послуги щодо забезпечення організованих та добре керованих етапів розвитку кар'єри стали дедалі складнішим видом діяльності. Економічна та конкурентоспроможна реальність вимагають низки організаційних змін, таких як зменшення чисельності, альтернативні схеми роботи та реструктуризація. Ці зміни що відбулися згодом вплинуть на кар'єру працівників. Наприклад, кілька письменників (Артур, Кламен та Де Філіппі, 1995; Axmith, 1994; Мости, 1994; Давенпорт, 1994; Кантер, 1989; Міні і Сміт, 1994) прокоментували перехід від довгострокових робочих механізмів до тимчасової підрядної роботи. Вони підраховали, що понад 50% працюючих найближчим часом будуть оформлені на контрактній основі. Компанії дедалі частіше наймають на короткий термін, за контрактом працівників від проекту до проекту, тому кар'єрні ієрархії минулого вже не матимуть однакових типів кар'єрного розвитку.

Зменшити кількість завдань для працівників, при цьому працювати безперебійно та навіть зекономити. Все

це можна втілити, якщо залучити послуги компанії з аутсорсингу.

Аутсорсинг – це передача компанією частини її завдань або процесів стороннім виконавцям на умовах субпідряду. Це угода, за якою робота виконується людьми з зовнішньої компанії, які зазвичай є також експертами у цьому виді робіт. Поняття аутсорсингу прийшло до нас із Заходу, де компаній, які на цьому спеціалізуються, більше. Світові тенденції приходять і в Україну, тому аутсорсинг стає все більш популярним у бізнес-середовищі. У чому суть? Завдяки аутсорсингу компанія може зосередитися на виготовленні чи створенні свого ключового продукту. І не розпорошуватись на процеси, які є додатковими для неї.

Зокрема, збільшення аутсорсингу несуттєвих завдань призвело до зменшення постійних посад та зменшення можливостей для просування.

Швидке залучення працівників до проектів також створило проблеми для формування ініціативи з розвитку кар'єри і суворо датував корисність існуючих моделей розвитку організаційної кар'єри, що значною мірою покладається на такі поняття, як просування всередині, чіткі структури кар'єрного шляху, ієрархічний кар'єрний розвиток і відносно статичний опис та обов'язки. Раніше ці концепції мали сенс, як і технологія просування всередині компанії а загроза глобальної конкуренції була мінімальною. Прихильники моделі організаційного розвитку кар'єри 1970-х та 1980-х схильні вважати, що кар'єрний розвиток є синонімом ієрархічного просування по чіткому шляху кар'єри. Це узгоджується із статичними характеристиками організації.

Статичні організації досягають успіху, встановлюючи ієрархічну форму зверху вниз, що забезпечує відповід-

ність і повторення основних базових цілей працівника. Динамічні організації, однак, змушені постійно шукати нові шляхи до успіху, але вони не заглиблені в негнучкі, неефективні ієрархічні структури зверху вниз. Щоб конкурувати у світовій економіці, організації змушені ставати мобільними та динамічними.

Вищезазначені зміни та проблема застарілої організаційної моделі кар'єри розвитку можуть пояснити, чому К. Бернес і К. Магнуссон у своєму дослідженні 30 найбільших організацій в Калгарі, знайшли дуже мало спільного між намірами організаційних служб розвитку кар'єри та фактичними послугами, що надаються.

Наприклад, Бернес і Магнуссон виявили, що найпоширеніший аналіз кар'єри служби розвитку надавав інформацію про кар'єрний шлях працівникам, але це була найменш доступна послуга розвитку кар'єри. Сучасні моделі організаційної кар'єри розвитку підкреслюють важливість такої інформації. Невідповідність між намірами розвитку організаційної кар'єри та наданням послуг потребує обговорення та аналізу сучасних моделей розвитку організаційної кар'єри.

Використання численних стандартизованих інструментів оцінки вимірювання ступеня відповідності між трудовою діяльністю особистості та її робочим середовищем як підхід до ознак та факторів кар'єри, страждає від багатьох тих самих проблем, що і структурні теорії індивідуального розвитку кар'єри .

Не враховуються можливості індивідуального розвитку працівників і зміни що відбуваються в організації з часом. Натомість для аналізу кар'єрного росту працівника використовується багато тестів та не проводиться оцінка ресурсів особи. Хоча аналіз послідовних змін у кар'єрі

може допомогти створити картину еволюції професійного розвитку особистості, проте цей процес трудомісткий і дуже дорогий.

Інша модель організаційного розвитку кар'єри була запропонована Едгаром Шейном. Його модель базується на припущенні про довічну зайнятість. Насправді, Е. Шейн стверджує, "... кожна людина в організації пройде етапи кар'єри, починаючи від того, щоб бути завербованим до остаточного звільнення" [5].

Модель Е. Шейна перераховує конкретні ранні, середні та пізні питання кар'єри. Подібним чином він перераховує організаційні потреби, які також відображають це поняття зайнятості протягом усього життя (наприклад, планування кадрового забезпечення, планування зростання, планування вирівнювання та роз'єднання та планування заміни та повторне складання).

Модель Едгара Шейна пропонує лінійну послідовність втручань на основі припущення, що проблеми на початку, в середині та в кінці кар'єри йдуть одна за одною. Це припущення здається дієвим протягом певного періоду часу і в контексті статичної організації, метою яких є відтворення минулих успіхів.

У пізніх роботах він зосереджує увагу на формуванні переконання працівників у тому щоб вони розуміли основи кар'єри (що для них справді важливо). Е. Шейн закликає допомогти їм пережити шторми, створені постійними змінами у професійному світі. Однак він не врахував зміни що відбуваються у сучасній економіці.

Третім великим теоретиком розвитку організаційної кар'єри є Роберт Холл. Він представляє шестиступеневу модель, яка залучає працівників до збору інформації про себе та організації, в яких вони працюють. Ця інформація

використовується для встановлення цілей та конкретно приурочена планам просування вгору по організаційній ієрархії. Є декілька основних проблем із застосуванням моделі Р. Холла. По-перше, він наголошує на необхідності організації мати чітко визначену структуру кар'єрного шляху.

Модель Р. Холла передбачає, що люди прагнуть піднятися в організаційній ієрархії але тим самим зовсім не враховує інші шляхи отримання особистого задоволення.

Нарешті, завдяки універсальному застосуванню моделі Р. Холла може ризикувати втручанням на основі інструментів або технік, які можуть не відповідати потребам працівників та організації, що обслуговується.

Робота в усіх організаціях, принаймні приречена розглядатися як неактуальна хоча б у деяких організаціях.

Аналіз організаційних моделей розвитку кар'єри дає змогу зробити наступне припущення: коли наша глобальна економіка ставатиме все більш конкурентоспроможною, організації будуть змушені прийняти комплексний, орієнтований на майбутнє підхід до управління своїми людськими ресурсами.

Інші зміни у світі кадрів (наприклад, перехід від довгострокових механізмів роботи до тимчасової підрядної роботи; рідше використання таких понять, як кар'єрні шляхи, кар'єра ієрархії та просування зсередини; збільшення аутсорсингу несуттєвих завдань; і сплюснені ієрархії) колективно чинили тиск на існуючі моделі розвитку організаційної кар'єри. Після критики сучасних моделей організаційного кар'єрного розвитку, припускається, що існуючі моделі почали втрачати свою корисність та

виникає необхідність створення нової моделі розвитку організаційної кар'єри.

По суті, стверджується, що у сучасних моделях кар'єрного розвитку існують дві основні проблеми розвитку організаційної кар'єри.

По-перше, бракує акценту на тому, наскільки особисте бачення та організаційні бачення можуть бути використані для полегшення реалізації як індивідуальних, так і організаційних цілей.

По-друге, існуючим моделям не вистачає інтерактивності та збалансованості процесів для вирівнювання мінливих індивідуальних та суспільних змін. Балансуючі / інтерактивні процеси використовуються для залучення працівника та організації до більш тісного узгодження, тим самим уникаючи ситуації детального аналізу кар'єрного розвитку та організаційного розвитку як окремої сутності.

Різні точки зору на розвиток особистої кар'єри дають корисну інформацію щодо професійного розвитку співробітників.

Насправді теорії розвитку кар'єри традиційно намагаються пояснити вибір професії одним із чотирьох способів.

Структурні теорії описують кар'єрний процес як складний та відповідний щодо інтересів та потреб особистості чи навичок у відповідному занятті.

Еклектичні теорії підкреслюють важливість економічних, політичних, гендерних, соціальних, культурних та етнічних детермінант щодо вибору та розвитку кар'єри.

Теорії процесів зосереджуються на стадіях розвитку, поточній меті та вдосконаленні кар'єрних можливостей з часом.

Теорії прийняття рішень свідчать про те, що значущі напрямки кар'єри є результатом навчання та процесом прийняття рішень.

Ми застерігаємо уникати вибору однієї теорії, оскільки кожна теорія має здатність відповідати різним цілям. Обговорюючи та залишаючись відкритими для аналізу та виділення сильних сторін кожної теорії, ми можемо колективно синтезувати ідеї для включення в нову модель розвитку організаційної кар'єри.

Отже, сильні сторони вищезазначених чотирьох теорій потребують подальшого дослідження та обговорення, щоб їх сильні сторони могли бути висвітлені та включені до запропонованої моделі розвитку організаційної кар'єри.

Ми розглянули конкретні питання щодо планування кар'єри, діяльності яка відіграє все більш репрезентативну роль в управлінні людськими ресурсами. Люди завжди були стурбовані вибором та побудовою кар'єри для задоволення своїх потреб і прагнень. Процес планування кар'єри передбачає як індивідуальну, так і організаційну відповідальність.

У сучасному діловому середовищі, яке є дуже конкурентоспроможним, ми вважаємо, що відповідальність та управління кар'єрою все більше покладається на самих працівників.

У спеціалізованій літературі можна знайти рекомендації щодо проведення кар'єрних консультацій.

Вони повинні бути запровадженими для всіх працівників як діяльність що дозволяє формувати кадровий потенціал організації. Створення спеціальної служби для профорієнтації яка б складалася з фахівців що досконало володіють психосоціальним та управлінським тренінгом, які б знали як людей, так і потреби організації, призвело

б до кращого узгодження роботи працівників так для реалізації організаційних цілей.

Традиційний кар'єрний шлях передбачав висхідну мобільність, надаючи працівникам впевненість у чітко визначених шляхах кар'єрного просування. В даний час акцент робиться на ротації роботи, множинних навичках, розвиток та бокове просування.

Розробка та впровадження системи планування кар'єри є корисним для організації щодо виявлення потреб у розвитку співробітників та їх відповідності потребам бізнесу.

Система планування кар'єри сприяє підвищенню професійному задоволенню працівників, оскільки це допомагає їм визначитись і зайняти позиції, що відповідають їхнім цілям та планам. З точки зору компанії, система планування кар'єри скорочує необхідний час на заміщення вакансій, допомагає планувати наступність (підготовка працівників на заміщення посад, які стали вакантними внаслідок плину кадрів або виходу на пенсію), виявляти працівників з управлінським потенціалом та забезпечити всіх працівників можливістю визначити цілі кар'єри та розробити плани їх досягнення.

Список використаної літератури:

1. Барко В. І. Психологія управління. К.; Ніка Центр, 2003. 399 с.
2. Дороніна М. С. Культура спілкування ділових людей: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: Академія, 1997. 191 с.
3. Карамушка Л. М. Психологія управління: Навч. посіб. К.: Міленіум, 2003. 344 с.
4. Кулініч І. О. Психологія управління : навчальний посібник. Кулініч І. О. К. : Знання, 2008. 292 с.
5. Ходаківський Є. І. Психологія управління. К.: Центр учбової літератури, 2008. 605 с.

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ФІНАНСОВО- КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Бугель Ю. В.

кандидат економічних наук, доцент,
*Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету*

РОЛЬ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ФОРМУВАННІ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ МИТНОГО ОПОДАТКУВАННЯ

У центрі уваги керівників держави перебувають проблеми національної конкурентоспроможності України, адже в умовах включення України у світові господарські процеси особливого значення набуває регуляторна функція держави для вирішення завдань, пов'язаних з формуванням нового конкурентного середовища, структурною перебудовою, створенням умов для економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки, тому розглянемо вплив митно-тарифного регулювання на економічну конкуренцію.

Сучасний розвиток конкуренції характеризується її глобалізацією та інтернаціоналізацією, що пояснюється інтенсифікацією діяльності глобальних конкурентів та інвестиційних процесів, лібералізацією фінансового ринку, глобальною концентрацією та спеціалізацією виробництва, збільшенням привабливості зарубіжних ринків для національних виробників, отриманням доступу до ресурсів, реалізацією стратегії скорочення витрат виробництва тощо. Конкурентні переваги на сучасному етапі набувають глобального характеру, а тому успіх будь-якої компанії країни в цілому залежить від здатності їх здобувати та підтримувати, ефективно координувати дії в глобальному масштабі, а також змінювати умови глобальної конкуренції, встановлюючи власні правила гри, змінюючи характеристики галузі.

В умовах стрімких змін ринкового середовища природа економічної конкуренції також зазнає змін, які узагальнюються науковцями. Насамперед, зазначають, що зміна ролі споживачів, які залучаються до процесу створення інновацій та впливають на товарну політику підприємства й ціну товару. По-друге, виділяють глобалізацію ринків і ресурсів, індивідуалізацію виробництва, створення унікальної цінності для кожного споживача. Наступним є вихід конкурентних переваг за межі традиційних галузей та формування нетрадиційних конкурентних груп, а також залучення інтелектуального капіталу до виробництва продукції та зростання попиту на інновації, що дає можливість здобуття якісно нових конкурентних переваг [5, с. 110].

Ефективність суспільно-економічної системи є одним із найважливіших чинників конкурентоспроможності, яка пов'язана з економічною політикою, що проводиться уря-

дом, а також можливостями останнього впливати на міжнародне конкурентне оточення, саме тому проблема підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції пов'язана насамперед із розробкою системи управління конкурентоспроможністю на державному рівні. Держава виконує ряд функцій в економіці. За Портером, її основна роль полягає у забезпеченні макроекономічної і політичної стабільності. Це досягається за рахунок створення стійких урядових інститутів, стійкої структури економіки та проведення зваженої макроекономічної політики.

На другому місці перебуває функція уряду з підвищення загальної продуктивності на рівні макроекономіки шляхом забезпечення сприятливих умов для факторів виробництва, достатнього внутрішнього попиту, точності і своєчасності в отриманні економічної інформації тощо.

Третя функція уряду полягає у встановленні загальнодіючих на рівні економіки правил і спонукальних мотивів, які управляють конкурентною боротьбою таким чином, щоб вона сприяла зростанню продуктивності.

Уряд провадить політику щодо конкуренції, що приводить до посилення суперництва, створюючи таку систему оподаткування та законодавство в галузі інтелектуальної власності, які сприяють зростанню інвестицій, забезпечують захист прав споживачів, відповідальність у сфері корпоративного управління та ефективний законодавчий процес.

У кінцевому підсумку роль уряду в економіці полягає у розробці та впровадженні позитивної, чіткої та довгострокової економічної програми або процесу змін, що мобілізує уряд, бізнес, організації та громадян на вдосконалення як загальної економічної ситуації, так і

становища окремих галузей економіки і підприємств [1, с. 84].

Уряд може не втручатися в економіку та пропагувати політику лібералізації, якщо національна індустрія є вже досить конкурентоспроможною та перебуває на високому рівні економічного розвитку. Лише високорозвинутим країнам вигідна політика і внутрішньої, і світової лібералізації, від якої вони отримують подвійну вигоду: від власних успіхів і від чужих невдач, при цьому дотримуючись подвійних стандартів: нав'язуючи слабким країнам свої підходи, натомість самим реалізовувати інші.

На формування конкурентного середовища в середині країни уряд впливає і шляхом регулювання зовнішньої торгівлі, яка належить до однієї з найбільш регульованих сфер господарського життя, а головними засобами її регулювання є тарифні та нетарифні методи, що використовуються в межах митної політики держави.

Митні тарифи за своїм економічним змістом і характером дії належать до ринкових регуляторів зовнішньоторговельного обороту. Оскільки мито належить до непрямих податків, які стягуються при переміщенні товарів через митний кордон, то воно, будучи включеним до ціни товару, підвищує її та знижує його конкурентоспроможність. Однак за начебто простою дією мита на зовнішню торгівлю приховані складні та суперечливі процеси, які воно зумовлює та відображає, торкаючись найважливіших сфер суспільного виробництва.

Як відомо, митний тариф як важливий інструмент зовнішньоекономічної політики держави виконує ряд функцій в економіці, а саме: фіскальну, захисну, контрольну, регуляторну та стимуляційну. Фіскальна функція виявляється через надходження коштів від сплати мита

до бюджету, при чому роль мита у наповненні державного бюджету тим більша, чим менш розвинута економіка. Механізм дії захисної функції полягає у подорожчанні імпортного товару, який обкладається митом, порівняно з вітчизняними товарами і забезпеченні таким способом вигіднішого становища на ринку національних товаровиробників. Мито, встановлене з метою захисту національного товаровиробника, має ставку, що перевищує різницю між національними і світовими цінами. Оскільки на світовому ринку існує велика кількість постачальників аналогічних товарів, які за своїми якісними параметрами переважають виготовлені національними виробниками, то існує високий рівень конкуренції та «ножиці цін» на світовому і внутрішньому ринках [1, с. 84]. Для нівелювання їх рівнів та регулювання можливостей доступу імпортних товарів на внутрішній ринок і застосовуються митні тарифи. При цьому слід підкреслити необхідність виваженого підходу до використання цієї функції тарифу, адже для нормального розвитку ринкової економіки важливим є саме нівелювання, а не вжиття радикальних, заборонних заходів. Як одна крайність – повна відсутність імпорту – призводить до підвищення цін на внутрішньому ринку, так і інша – надмірний імпорт – завдає шкоди національним виробникам та призводить до порушення зовнішньоторговельного балансу.

Контрольна функція спрямована на контроль за правильністю нарахування митних платежів, захист споживачів від недоброякісних імпортних товарів та на зниження загального рівня корумпованості в цілому. Регуляторну (стабілізуючу) функцію мито виконує за рахунок компенсації різниці між світовими та національними цінами та формування таким чином умов для розвитку конкурентного середовища на ринку. Тим самим воно сприяє

прогресивним структурним зрушенням в економіці країни, регулює структуру виробництва та споживання товарів в Україні, вирівнює диспропорції торговельного та платіжного балансу.

Якщо ж мито встановлене нижче за різницю між національними та світовими цінами, то, створюючи сприятливі умови для проникнення імпорتنих товарів на внутрішній ринок, воно виконує стимуляційну функцію, стимулює ввезення товарів, у яких відчуває потребу національна економіка.

Зауважимо, що всі функції є однаково важливими для економіки. Однак, на сьогодні на практиці перевага віддається лише функції наповнення державного бюджету, а митно-тарифне регулювання розглядається як фінансовий інструмент. При цьому митна політика будується на посиленні жорсткості митного контролю та ускладненні митних процедур. Такий односторонній підхід викликає стурбованість у торговельних партнерів України, на думку яких, економічна політика може стати на заваді нормальним економічним процесам. Тому слід змістити пріоритети у бік регулювання зовнішньої торгівлі інструментами та методами митної політики. Митно-тарифне регулювання впливає на ціни товарів, на попит та пропозицію, насичення ринку імпортованими товарами та конкурентоспроможність експорту. Митне регулювання – це також і засіб захисту вітчизняного товаровиробника, воно допомагає протидіяти торговельним війнам та створювати умови для просування товарів на іноземні ринки.

Варто відмітити, що стратегічним напрямом розвитку митної політики є регулятивна функція, тобто створення конкурентного середовища як важеля ринкового механізму регулювання економіки.

Шляхом використання засобів митно-тарифного регулювання держава може впливати на конкурентне середовище на внутрішньому ринку. Встановлюючи ліберальний режим для певних видів імпортованих товарів, створюються однакові умови як для вітчизняних, так і для зарубіжних виробників, і навпаки, вводячи імпорвне мито на певний перелік товарів, держава робить подібні вітчизняні товари більш конкурентоспроможними порівняно з ввезеними на митну територію України. Рівень митного обкладення сировини також істотно впливає на конкурентоспроможність відповідного напівфабрикату і кінцевого готового виробу. Зниження мита на менш оброблені товари більшою мірою, ніж на оброблені, веде до посилення тарифного захисту відповідних ринків готових виробів. Іншими словами, щоб збільшити митно-тарифний бар'єр, не обов'язково підвищувати ставку мита на цю оброблену продукцію – цього можна досягти і шляхом зниження мита на відповідні напівфабрикати або сировину [4, с. 110].

Однією з цілей застосування імпортного мита є регулювання конкурентного впливу іноземних товарів на ринок України з метою встановлення добросовісної конкуренції. За економічним змістом і характером дії імпорвне мито належить до вартісних ринкових регуляторів зовнішньоторговельного обороту, тобто аналогічно до інших податків підвищує ціну товару та знижує його конкурентоспроможність.

Так, з метою вдосконалення регуляторної політики держави, зменшення податкового навантаження, встановлення прозорих умов здійснення зовнішньоекономічної діяльності, забезпечення стабільності на споживчому ринку, а також на виконання міжнародних зобов'язань у рамках переговорного процесу щодо вступу України до

Світової організації торгівлі, зафіксованих Консолідованою тарифною пропозицією, Урядом (згідно Закону України «Про внесення змін до Податкового та Митного кодексів України щодо узгодження їх окремих норм» від 07.06.2012 р.) внесено зміни до Митного тарифу України, якими зменшено розмір ставки ввізного мита на 317 товарних підкатегорій, у тому числі до 0% на такі товари: обладнання холодильне та морозильне для цивільної авіації, мобільні телефони; передбачено зменшення та усунення надмірної диференціації ставок ввізного мита на товари 25–96 груп УКТЗЕД (продукція хімічної, легкої, металургійної, машинобудівної промисловості тощо) та на 2640 товарних підкатегорій встановлено нульові ставки ввізного мита; передбачено зменшення ставок ввізного мита на товари 1–23 груп УКТЗЕД (сільськогосподарську та продовольчу продукцію). На 430 товарних підкатегорій встановлено нульові ставки ввізного мита (в основному риба та рибопродукти) [2].

Ще одним прикладом застосування заходів митно-тарифного регулювання з метою регулювання конкурентного середовища є зміни ставок мита, запроваджені даним Законом, відповідно до якого:

- створено рівні умови оподаткування цукрової продукції українського походження та походження з інших країн й урегульовано питання оподаткування вітчизняних товарів за пільговими ставками ввізного мита;

- запроваджено оподаткування цукру та цукровмісних товарів українського походження, що ввозяться на митну територію України;

- створено рівні умови оподаткування для товарів, що вироблені з давальницької сировини іноземного замовника та реалізуються на митній території України без виве-

зення за кордон, і товарів, що вироблені з давальницької сировини іноземного замовника і ввозяться на митну територію України.

Роль митного тарифу виконується за рахунок диференціації його ставок залежно від чутливості різних товарних груп до імпорту. За цією ознакою виділяють:

- вискоеластичні, «надчутливі» до імпорту товари – ті товари, які пов'язані з національною безпекою країни, субсидуються з державного бюджету та швидко реагують на потреби ринку. Імпортне мито до таких товарів повинно мати найбільші значення та забезпечувати захист національного товаровиробника до того часу, доки він не зможе скласти гідну конкуренцію імпортерам;

- еластичні, «чутливі» до імпорту товари – це високотехнологічні товари, з великою часткою доданої вартості, які активно реагують на динаміку імпорту, такі товари, виробництво яких є економічно ефективним та сприятиме включенню України до світового поділу праці;

- малоеластичні, «нечутливі» до імпорту товари, якість яких відповідає високим стандартам і які можуть конкурувати з відповідними товарами, виробленими за кордоном. До таких товарів слід встановити нижчі ставки імпортного тарифу [3, с. 210].

Митний тариф забезпечує економічну конкуренцію також і за допомогою надзвичайних тарифних заходів, що класифікуються за принципом обмеження і поділяються на три види: антидемпінгове, спеціальне та компенсаційне. Вони застосовуються з метою захисту від недобросовісної конкуренції з боку торговельних партнерів країни або як захід у відповідь на дискримінаційні дії інших держав, що порушують конкурентне середовище на внутрішньому ринку країни.

Як правило, особливі види мита є тимчасовими заходами та мають точковий характер, тобто використовуються проти певних товарів або іноземних виробників, які застосовують демпінг або субсидії при експорті або виробництві продукції.

Подібні тарифні заходи є надзвичайним заходом, їх впровадженню передуює розслідування та спроба вирішити суперечності, що виникли, іншим шляхом – шляхом двосторонніх переговорів та пошуку компромісів.

Так, антидемпінгове мито нараховується в разі ввезення на митну територію країни товару за ціною, меншою за нормальну ціну, яка діє у країні експорту, що завдає шкоди національному виробництву, та сплачується у розмірі різниці між демпінговою ціною товару і ціною на аналогічний товар на світовому ринку. Спеціальне мито є захисним заходом, який вводиться у тому разі, коли ввезення товарів відбувається у таких кількостях чи на таких умовах, що загрожує завдати шкоди вітчизняним виробникам товарів, що конкурують, тобто спричинює недобросовісну конкуренцію на внутрішньому ринку. Метою введення компенсаційного мита є нейтралізація дії субсидій або пільг, які використовувались при виробництві імпортного товару і зробили його більш конкурентоспроможним порівняно з аналогічним вітчизняним продуктом.

Особливі види мита мають ускладнений процес введення та використання, адже можуть бути застосовані лише після проведення розслідування й отримання об'єктивних доказів того, що дії імпортерів завдають шкоди чи загрожують збитками певній галузі національної економіки. Крім того, вони мають точковий характер впливу, тобто застосовуються або до окремих груп товарів, або до окремих іноземних товаровиробників [3, с. 210].

Для того, щоб використання надзвичайних тарифних заходів не переросло у дискримінаційну торговельну політику, процедура нарахування антидемпінгового, спеціального та компенсаційного мита, а також механізм проведення розслідувань у цих справах чітко регламентуються рядом законів та інших нормативних документів.

Вцілому, у якості висновків, необхідно зазначити, що для створення конкурентного середовища слід встановити митні тарифи на такому рівні, щоб, з одного боку, наситити внутрішній споживчий ринок достатньою кількістю необхідних товарів, а з іншого – створити умови для можливого співіснування національного та імпортного товаровиробника, тобто одночасно вирішити два завдання, що виключають одне одного, з максимальною вигодою для всіх сторін – виробників, споживачів та держави. Багатоплановість і специфіка впливу митного тарифу на розвиток зовнішньоторговельних відносин та економіки країни вцілому вимагають виваженого підходу до визначення рівня ставок митного тарифу та врахування при цьому всієї сукупності можливих економічних, політичних та соціальних наслідків.

Список використаної літератури:

1. Дудчак В. І., О. В. Мартинюк. Митна справа: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2002. 310 с.
2. Закон України «Про внесення змін до Податкового та Митного кодексів України щодо узгодження їх окремих норм» від 07.06.2012 р. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Сіденко В. Р. Зовнішньоекономічна діяльність: проблеми системної трансформації при переході до ринку. К.: [АО "ОКО"], 2008. 305 с.
4. Фомичев В. И. Международная торговля. М.: ИНФРА-М. 2008. 496 с.
5. Musgrave, Richard A., The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy (New York: McGraw-Hill, 1999), 311 p.

Вербіцька І. І.

кандидат економічних наук, доцент
*Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету*

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ БЮДЖЕТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Якісне та ефективне управління бюджетним процесом має вагоме політичне, соціальне та економічне значення, оскільки відносини, що виникають у процесі формування та виконання бюджету, торкаються не лише інтересів усіх прошарків суспільства, а й держави загалом.

Бюджетний менеджмент відображає основні цілі та орієнтири бюджетної політики, окреслює інвестиційну привабливість держави і значною мірою впливає на якість життя населення.

Так, бюджетний менеджмент – це механізм, за допомогою якого здійснюється вплив на:

- економічний розвиток країни. За допомогою побудови та реалізації результативного бюджетного менеджменту держава може здійснювати перерозподіл національного доходу, впливати на соціальні процеси у суспільстві та змінювати загальну структуру суспільного виробництва;

- соціальний розвиток держави, що досягається шляхом удосконалення системи бюджетного фінансування соціальної сфери країни (охорона здоров'я, освіта, житлове будівництво тощо). Тенденції у вітчизняному суспільстві свідчать про поглиблення ролі Державного бюджету в соціальній сфері. Це зумовлено тим, що за допомогою позабюджетних фондів та бюджетних коштів

створюється фінансова основа для проведення соціальних заходів та подальшим покращенням соціального забезпечення населення. Крім цього, Державний бюджет може нівелювати соціальні наслідки розмежування населення за рівнем матеріального забезпечення;

- згладжування економічного циклу. У процесі планування бюджетних доходів і видатків держава концентрує певний обсяг грошових коштів для здійснення своєї політики або з метою подолання наслідків економічних криз;

- процеси вирівнювання розвитку окремих територій країни. За допомогою інструментів бюджетного фінансування як на безповоротній, так і на поворотній основах у системі управління Державним бюджетом здійснюється вирівнювання економічного розвитку окремих територій країни;

- фінансування потреб вітчизняної економіки, адже забезпечується проведення фінансових наукових досліджень загальнодержавного значення, культурних заходів та виконання державних програм;

- процеси концентрації та мобілізації грошових ресурсів фізичних і юридичних осіб у формі централізованого державного фонду. За допомогою конкретних інструментів щорічно акумульовані грошові ресурси у формі централізованого державного фонду використовуються для фінансування потреб вітчизняної економіки, соціальної сфери тощо.

У сучасній економічній літературі теоретико-методологічні основи бюджетного менеджменту все ще мало розроблені та в науковому плані не розкриті, адже бюджетний менеджмент – це складна, багаторівнева система.

Як показує аналіз останніх досліджень та публікацій, питання сучасної теорії бюджетного менеджменту вивчали

такі науковці, як: Ю. Ф. Абрамов [1], А. Ю. Баскаков [2], С. М. Чистова [6] та ін. Незважаючи на наявність наукових здобутків у сфері вивчення окресленої проблематики, все ж таки є потреба в подальших наукових пошуках щодо розкриття цієї теми.

У підручнику «Бюджетний менеджмент» за редакцією проф. В. М. Федосова вказано, що предмет бюджетного менеджменту – це бюджетний процес та управління ним [5, с. 25], а об'єкт бюджетного менеджменту – основний централізований державний фонд грошових коштів – бюджет держави [5, с. 24]. Взаємодія суб'єкта й об'єкта бюджетного менеджменту, з нашої точки зору, реалізується через визначення його мети, постановку тактичних і стратегічних цілей, оскільки вони є елементами системи управління, від яких залежить вибір інструментів менеджменту.

Пропонуємо сформулювати концептуальні основи бюджетного менеджменту. На нашу думку, бюджетний менеджмент можна визначити як систему функцій, принципів, які спрямовані на розробку та реалізацію управлінських рішень у процесі складання, затвердження й виконання бюджету держави та її територіально-адміністративних одиниць.

Бюджетний менеджмент є багаторівневою системою управління бюджетним процесом, яка охоплює різні рівні бюджетів: міста, району, регіону, держави. Цей процес вимагає цілеспрямованого і координуючого управління, яке забезпечується завдяки діяльності інституту бюджетного менеджменту, що забезпечує синергічність системи управління фінансовими потоками. Система бюджетного менеджменту, як кожна система, визначається сукупністю взаємопов'язаних елементів: суб'єкт, об'єкт, предмет, функції, принципи (табл. 1).

Таблиця 1

**Складові елементи системи бюджетного менеджменту
та їх характеристика**

Елемент	Характеристика елементів
Об'єкт	бюджет адміністративно-територіальних одиниць
Суб'єкти	сукупність органів, які реалізують управлінські дії в процесі формування та використання централізованих грошових коштів адміністративно-територіальних одиниць
Предмет	бюджетний процес та управління ним
Функції	способи прояву процедур і прийомів управління в бюджетному процесі
Принципи	основні правила, якими слід керуватися в процесі управління

Джерело: Складено автором на основі систематизації літературних джерел

Суть бюджетного менеджменту як економічної категорії ґрунтується та виявляється в його функціях. У філософському словнику поняття «функція» трактується, як: «спосіб діяння речі або елемента системи, спрямований на досягнення певного ефекту» [9, с. 748].

Ми погоджуємося з думкою Е. Е. Румянцевої, що окремі проблеми бюджетного менеджменту в науковому плані все ще мало розроблені, майже немає праць, в яких аналізуються функції бюджетного менеджменту та специфічні особливості їхнього вияву в сучасних реаліях [8].

З огляду на це виникає необхідність у проведенні теоретико-методологічних досліджень питань бюджетного менеджменту, в тому числі формування чіткого переліку його функцій.

В сучасній економічній теорії немає єдиного підходу до визначення сутності та кількості функцій бюджетного менеджменту. Однак бюджетний менеджмент, як і будь-який інший вид менеджменту, виконує певні функції, зокрема такі:

- планування;
- організація виконання прийнятих рішень;
- мотивація;
- контроль.

Функція планування у системі бюджетного менеджменту – це складання планів та прогнозів дохідної та видаткової частин бюджету на основі аналізу сподіваних тенденцій соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Функція виконання прийнятих рішень у системі бюджетного менеджменту виражається у формі вжиття конкретних практичних дій, спрямованих на одержання бюджетних доходів та асигнування бюджетних видатків. Як правило, ця функція реалізується в тому періоді (або в тому році), на який складено бюджет. Переважно її виконують казначейські та фіскальні органи.

Функція контролю у системі бюджетного менеджменту розкривається у формі здійснення особливих аналітично-моніторингових й контрольно-ревізійних процедур за станом реалізації бюджетного законодавства учасниками бюджетних відносин.

Функція мотивації у системі бюджетного менеджменту виражається у формі ухвалення управлінських рішень, спрямованих на підвищення результативності бюджетного процесу. Як на етапі формування бюджетних доходів, так і в процесі здійснення бюджетних видатків можлива мотивація. У першому випадку відповідні управлінські зусилля будуть спрямовані на повноту та своєчасність надходження бюджетних ресурсів, у другому – на обґрунтованість, цільову спрямованість і правомірність бюджетних видатків.

Зазначені вище функції бюджетного менеджменту є загальновідомими і щодо них немає дискусій серед науковців. Однак в економічній літературі простежується неоднозначний спектр думок щодо функцій бюджетного менеджменту.

Деякі вчені, зокрема О. А. Цуруль, виокремлюють такі його функції: координація, організація, планування,

контроль, мотивація [1, с. 16]. С. М. Чистов і А. Є. Никифоров притримуються позиції, що основними функціями бюджетного менеджменту є організація, планування, регулювання, кадрове забезпечення, контроль [6, с. 14]. У підручнику «Бюджетний менеджмент» під редакцією проф. В. М. Федосова визначено такі функції бюджетного менеджменту: стратегічне планування, планування реалізації стратегії, організація виконання розроблених планів, облік і контроль [5, с. 29].

Незважаючи на те, що науковці по-різному називають і виокремлюють функції бюджетного менеджменту, все ж таки спільними є чотири, які ми визначили вище.

Підхід до розуміння сутності бюджетного менеджменту через функції є не зовсім вдалим, а також обмеженим у своїх можливостях через відсутність єдиних поглядів щодо трактування цих функцій у сучасних умовах.

В економіці бюджетний менеджмент базується на певній методологічній основі, де одним із найважливіших елементів методологічного забезпечення управління є саме принципи, яких необхідно дотримуватися.

Визначення терміна «принцип» подається в «Новому тлумачному словнику української мови», як: «основне вихідне положення, засада, особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь; правило, покладене в основу» [7, с. 714].

На сучасному етапі розвитку принципи бюджетного менеджменту трактуються доволі широко, проте найбільш знайомими вважають такі принципи: системності, єдності цілей, пропорційності, плановості, поєднання прав, обов'язків та відповідальності, економічності й ефективності, оптимального поєднання централізації й децентралізації, самостійності, ієрархічності, стійкості [3, с. 75–82; 2, с. 170–173].

У літературних джерелах натрапляємо на різні підходи як щодо сутнісних характеристик, так і до переліку принципів бюджетного менеджменту. Щодо принципів організації бюджетної системи, то вони детально визначені в Бюджетному кодексі України [4]: повнота, єдність, збалансованість, самостійність, обґрунтованість, ефективність, субсидіарність, цільове використання бюджетних коштів, справедливість і неупередженість, публічність та прозорість, відповідальність.

Так, В. М. Федосов, М. А. Зварич [5], визначаючи принципи бюджетного менеджменту, ототожнюють їх з принципами бюджетної системи. На нашу думку, це не є виправданим і правомірним, оскільки бюджетна система є одним з об'єктів бюджетного менеджменту. Таким чином, принципи бюджетного менеджменту не мають обмежуватися лише принципами бюджетної системи.

Ще одним із вагомих аспектів, необхідних для результативного функціонування економіки України загалом, є утвердження на рівні законодавства принципу справедливості щодо майбутніх поколінь. До цього часу окреслена проблематика не була оприлюднена та відображена на законодавчому рівні. Тракткування цього принципу має бути чітким та не суперечити головним орієнтирам розвитку нашої держави.

З огляду на те, що вказані принципи є одночасно принципами організації бюджетної системи і принципами управління, пропонуємо сформулювати основоположні принципи бюджетного менеджменту (табл. 2).

На практиці обов'язково потрібно дотримуватися усіх принципів бюджетного менеджменту для здійснення результативного управління бюджетними коштами.

Таблиця 2

Принципи бюджетного менеджменту

Принципи	Визначення
Наукової обґрунтованості	полягає в тому, що процес реалізації механізму бюджетного менеджменту ґрунтується на сучасних науково-методологічних положеннях, з застосуванням сучасного інструментарію, у тому числі щодо планування, виконання, контролю, формування звітів та інших процедур
Системності	означає, що бюджетний менеджмент охоплює всю бюджетну систему з обліком внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків і відкритості власної системи в цілому
Єдності	означає, що управління бюджетним процесом на всіх рівнях бюджетної системи здійснюється за однаковими процедурами та правилами на засадах єдиної правової бази
Економічності та ефективності	передбачає, що при складанні та реалізації бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення запланованих цілей при економічному використанні визначеного бюджетом обсягу коштів
Цільового використання бюджетних коштів	передбачає, що в процесі управління виконанням бюджету бюджетні кошти мають бути використані тільки за цільовим призначенням на підставі затвердженого бюджету, причому на задалегідь обумовлені цілі
Публічності та прозорості	означає таку реалізацію управління бюджетним процесом, що забезпечує доведення до суспільства та зацікавлених осіб (державних органів, посадових осіб, міжнародних організацій, наукових установ та ін.) інформації про стан бюджетного процесу на всіх етапах, а також публічності різних процедур бюджетного менеджменту, включаючи можливість зацікавлених осіб (у тому числі громадян) вплинути на процес вироблення та прийняття бюджетних рішень

Джерело: Складено автором на основі систематизації літературних джерел

Отже, бюджетний менеджмент – це динамічна науково-практична система, багатогранна за змістом та умовами організації, оскільки охоплює сукупність функцій, принципів управління бюджетними ресурсами, яка трансформується під впливом зміни економічних умов й орієнтується на забезпечення підвищення результативності управління і прозорості використання місцевих коштів.

На нашу думку, визначені вище суб'єкти, об'єкт, предмет, функції, принципи бюджетного менеджменту становлять систему бюджетного менеджменту. Однак у сучасній економічній науці теоретико-методологічні питання бюджетного менеджменту як науки повною мірою ще не досліджені.

З огляду на це від ефективності бюджетного менеджменту залежать фінансові можливості держави, рівень соціально-економічного розвитку тощо. Таким чином, концептуальні та функціональні положення бюджетного менеджменту потрібно формувати і реалізовувати на наукових засадах системи, яка спрямована на забезпечення управління бюджетами для досягнення соціального та економічного ефектів в умовах соціальних, економічних, політичних та інших викликів, що постали перед незалежною Україною.

Враховуючи теоретичну спрямованість дослідження, подальші наукові розробки зосередимо на оцінюванні ефективності функціонування системи бюджетного менеджменту в сучасних умовах.

Список використаної літератури:

1. Абрамов Ю. Ф. Региональные образовательные системы как социальный институт: организация, управление развитием. Социолого-экономический аспект. Иркутск : Иркутский университет. 2002. 104 с.
2. Баскаков А. Ю. Наукові підходи до визначення економічного змісту поняття «бюджетний менеджмент». Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : «Економіка» : науковий журнал. Острог : Вид-во НУ«ОА». груд. 2016. № 3 (31). С. 92–95.
3. Благун И. Г. Аналитические основы бюджетного менеджмента. Прозекономика. 2008. № 23. С. 14–18.
4. Бюджетний кодекс України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T102456.html.
5. Бюджетний менеджмент : підруч. / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; за заг. ред. В. Федосова. К. : КНЕУ. 2004. 864 с.
6. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. К. : КНЕУ. 2000. 316 с.
7. Новий тлумачний словник української мови : В 4 Т. К. : Вид. «Аконіт». 1999. Т. 3. 875 с.
8. Румянцева Е. Е. Новая экономическая энциклопедия. 3-е изд. М. : Инфра-М. 2008. 826 с.
9. Філософський словник. За ред. В. І. Шинкарука. К. : Голов. ред. УРЕ. 1986. 800 с.

Гончар Г. П.

кандидат економічних наук, доцент

Чортківський навчально-науковий інститут

підприємництва і бізнесу,

Західноукраїнського національного університету

СУЧАСНА ПОЛІТИКА ПЕНСІНОГО РЕФОРМУВАННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Однією з найактуальніших соціально-економічних проблем сучасності є питання пенсійного забезпечення. Будучи складовою частиною соціального захисту пенсійне забезпечення повсякчас пов'язане з політичними та економічними процесами. В умовах сьогодення глобального старіння населення пенсійні системи, в принципі засновані на засадах солідарності поколінь, не здатні забезпечити гідний рівень життя непрацездатним та особам похилого віку.

Якщо розглядати в цілому генезис пенсійного забезпечення, то перші згадки були у I столітті до н. е., Юлій Цезар запровадив державне забезпечення військових після завершення служби. Із розвитком держав змінювалася й ідеологія пенсії: у минулому вона була символом привілеїв та обраності, пізніше набула ширшого соціального значення [5]. Починаючи з XIX століття, утворювались певні пенсійні страхові фонди, які утворювались в основному навколо галузей в Німеччині. Система, що заснована на перевірці рівня забезпеченості похилих осіб, вперше була запроваджена в Данії у 1891р. у подальшому така система була запроваджена в Австралії, Франції, Ісландії, Новій Зеландії, Великій Британії.

У повоєнні роки кількість населення зростала і відповідно зростав економічний добробут населення, зростала реальна зарплата з якої відбувались відрахування в пенсійні фонди на солідарній основі.

В Україні перші зародки пенсійної системи можна спостерігати у на початку ХХ століття у Львові, створювались прототипи галузевих пенсійних фондів. Загальний пенсійний закон на території України почав діяти за часів СРСР у 1967 році. У законі були певні розмежування між галузями. Так передбачалось, що містяни робочих спеціальностей мали право виходити на пенсію після досягнення певного віку: для чоловіків – 60 років, для жінок – 55 років, а працівники колгоспів: чоловіки – 65 років, а жінки у віці 60 років. Несправедливість того часу полягала не лише у галузевому розмежуванні, а й у виплатах, які здійснювала для містян – держава, а для колгоспників – сам колгосп.

Слід зазначити, що термін “пенсійна система” широко вживається, проте законодавчих визначень немає. У спеціальному базовому Законі України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” [8] та інших профільних законах немає визначення терміну “пенсійна система”, лише зазначається склад із трьох рівнів [4].

У Соціологічних енциклопедіях пенсійна система трактується як сукупність створюваних державою правових, економічних та адміністративних норм та інститутів, які передбачають надання непрацездатним громадянам через вік або стан здоров’я матеріального забезпечення у вигляді пенсії [12, с. 15], [11, с. 15; 10].

С. М. Прилипко [7, с. 46], О. В. Петрушка [10, с. 29] цілком слушно розглядають пенсійну систему як сукупність певних відносин.

Вчений М. Б. Ріппа [9, с. 7] розглядає пенсійну систему держави як економічний механізм (багатокомпонентну, економічну систему та специфічний комплекс економічних відносин та фінансових механізмів відповідно).

Окремої уваги заслуговує позиція О. П. Ковалю, який визначає пенсійну систему як сукупність правових, фінансово-економічних і організаційних відносин та інститутів, що реалізують пенсійні схеми для надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсійних виплат [2, с. 10].

Науковці І. В. Жмурко [1, с. 305] та О. А. Линдюк [3, с. 297] дійшли висновку, що пенсійна система – це інститут, який об'єднує економічні, соціальні та правові інститути.

Враховуючи цілісний підхід до пенсійної системи, здатної впливати на її структурні елементи та взаємодіяти з суспільством та іншими системами, найбільш повне визначення повинно включати і елементи, і зв'язки, і властивості, і ціль цієї системи. Переважна більшість науковців вважає пенсійну систему сукупністю певних стосунків, механізмів, інститутів, які виникають між відповідними суб'єктами й чітко регламентуються встановленими нормами.

Пенсійна система є відкритою системою, яка постійно перебуває у взаємодії із зовнішнім середовищем. На неї постійно впливають різні чинники, зокрема економічні (рівень економічного розвитку), фінансові (інфляція в країні; дефіцит бюджету), політичні (політична ситуація в країні; законодавство), демографічні (зниження народжуваності, старіння населення, тривалість життя та вікова структура населення), макро- та мікроекономічні, соціальні, трудові (ринок праці, рівень зарплати і зайнятість),

пенсійні (обрана модель пенсійної системи, страховий тариф, пенсійний вік). Пенсійна система здебільшого залежить від стану, спрямованості і динаміки змін економіки загалом і ринку праці зокрема.

Тобто основними складовими, чи елементами функціонування пенсійної системи є пенсії, пенсійне забезпечення, пенсійне страхування.

Якщо розглянути пенсійні системи зарубіжних країн, то кожна держава вибудовує власну модель пенсійної системи з урахуванням своїх національних особливостей. Хоча в основі своєї побудови закладено рекомендації Світового банку. Світовий банк відіграє головну роль у вирішенні проблеми розуміння важливості пенсійних систем та протегує проведення пенсійних реформ у багатьох країнах світу.

Завдання підвищення ефективності пенсійного забезпечення в умовах старіння населення та сприяння економічного зростання, може бути вирішено шляхом запровадження трирівневої моделі захисту людей похилого віку, що передбачає існування накопичувального компонента (рис. 1).

Відповідно до пропозицій Світового банку організація пенсійного забезпечення на першому рівні може мати різні форми. Це може бути загальна базова пенсія; пенсія, що фінансується за рахунок поточних внесків; пенсія в межах адресної соціальної допомоги, що надається після перевірки нужденності. Виплата здійснюється шляхом акумулювання податків.

Другий рівень пропонується або як обов'язкова професійна система, або як система обов'язкових індивідуальних накопичувальних рахунків. Пенсії другого рівня фінансуються на основі накопичення коштів.

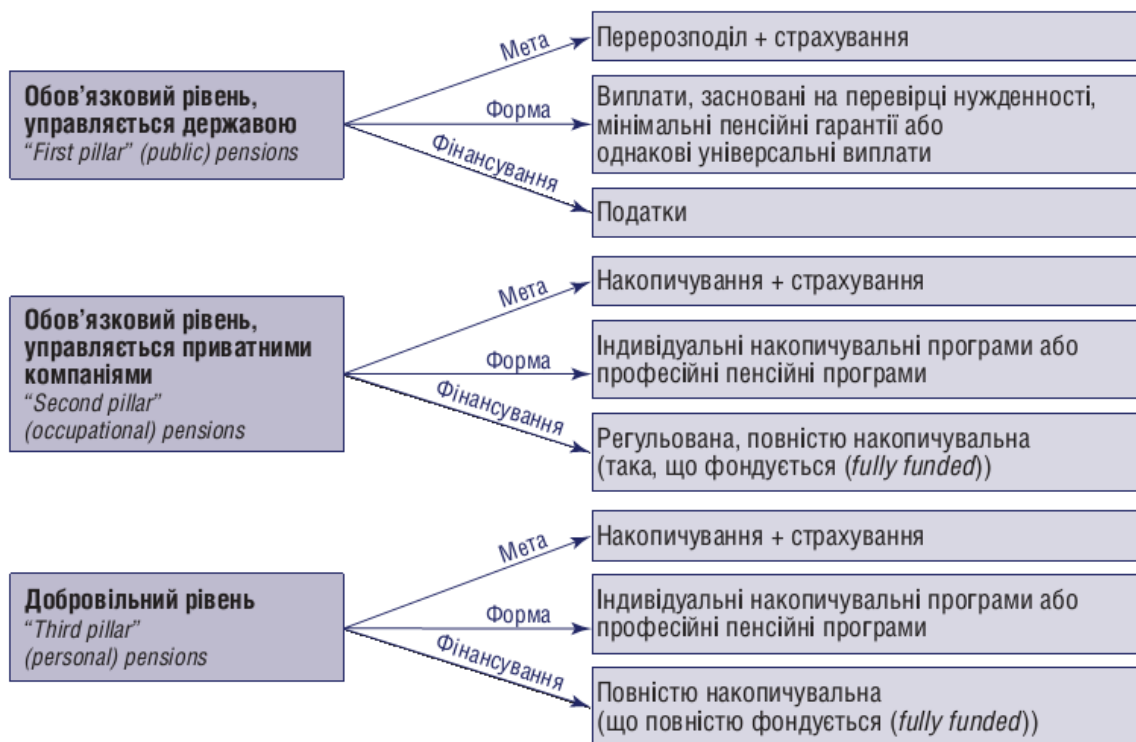

Рис. 1 Трикомпонентна модель пенсійної системи за типологією Світового банку [6].

Третій рівень може мати багато варіантів розвитку, зокрема передбачати додаткові професійні пенсії, добровільні індивідуальні рахунки та приватне страхування. Залучення громадян до добровільного пенсійного страхування пропонується здійснювати шляхом отримання податкових пільг.

Відповідно кожен рівень спрямований на різні верстви населення. Перший рівень – для бідних, другий та третій – для більш заможних, містять як пенсійні внески, сплачені за весь трудовий період, так і інвестиційний прибуток. Участь у другому рівні є обов'язковою, у третьому – добровільною.

На сучасному етапі економічного розвитку всі розвинуті країни знайшли консенсус у вигляді збалансованої трирівневої пенсійної системи. Якщо розглянути країни-члени Організації економічного співробітництва та роз-

витку (ОЕСР)¹, які виокремлюють три рівні пенсійної системи та різні види пенсійних програм, які є об'єднаними незалежно від правових форм, то в них також існує поділ подібний до рекомендацій Світового банку.

Режими виходу на пенсію різноманітні і часто передбачають низку різних програм. Класифікація пенсій, що використовуються, складається з двох обов'язкових «рівнів»; перший приносить пенсійний дохід незалежно від рівня заробітку, а другий охоплює компоненти, пов'язані з доходами. Добровільне забезпечення, будь то особисте або від роботодавців, становить третій рівень (Рис. 2).

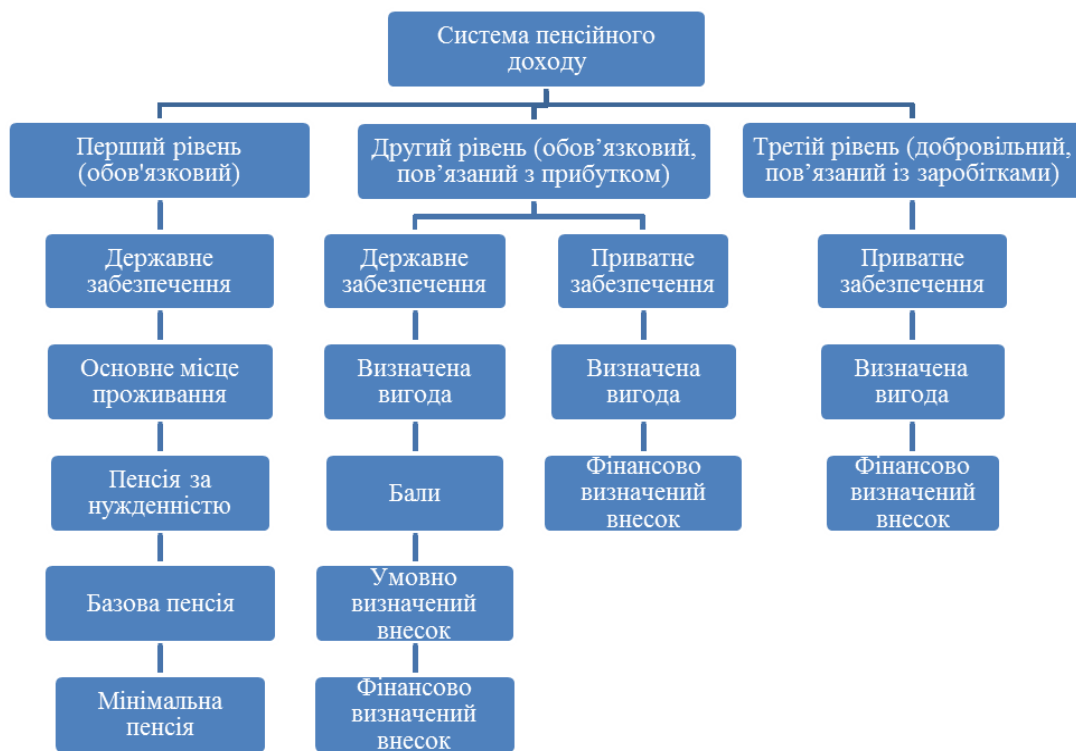

Рис. 2. Класифікація пенсійного забезпечення у країнах ОЕСР [14]

¹ Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), (англ. *Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)*) – міжнародна організація, що об'єднує 37 країн світу, більшість з яких є країнами з високим доходом громадян та високим ІРЛП і розглядаються як розвинені. Договір про ОЕСР був підписаний 14 грудня 1960 в Парижі, але вступив у дію 30 вересня 1961 на базі Європейської організації економічного співробітництва з метою координації економічної політики країн-членів ОЕСР і погодженням програми допомоги країнам, що розвиваються [13].

На думку експертів ОЕСР, метою державної пенсійної політики має бути розподіл фінансового тягаря між поколіннями та надання людям можливості отримувати доходи у старості із різних джерел. Такий підхід повністю збігається з рекомендаціями Світового банку, хоча на відміну від Світового банку, ОЕСР не підтримує ту чи іншу модель розподільчої пенсійної складової, а просто відзначає вагомість використання різних джерел доходу.

Таблиця 1

Структура забезпечення пенсійним доходом через обов'язкові виплати [14]

	Перший рівень				Другий рівень	
	За місцем проживання		На основі внеску			
	основний	цільовий	основний	мінімальний	державний	приватний
Панель А. Останні законодавства (застосовуються до майбутніх пенсіонерів, які вийшли на ринок праці у 2018 році у віці 22 років)						
Австралія		✓				ФВВ
Австрія				✓	ВВ	
Бельгія				✓	ВВ	
Канада	✓	✓			ВВ	
Чілі		✓				ФВВ
Чеська Республіка			✓	✓	ВВ	
Данія	✓	✓			ФВВ	ФВВ (к)
Естонія			✓		Бали	ФВВ
Фінляндія		✓			ВВ	
Франція				✓	ВВ + Бали	
Німеччина		✓			Бали	
Греція	✓				ВВ	
Угорщина				✓	ВВ	
Ісландія	✓	✓				ВВ(к)
Ірландія			✓			
Ізраїль	✓		✓			ФВВ
Італія					УНС	
Японія			✓		ВВ	
Корея			✓		ВВ	
Латвія				✓	УНС+ФВВ	
Литва			✓		Бали	

Продовження табл. 1

Люксембург			✓	✓	ВВ	
Мексика				✓		ФВВ
Нідерланди	✓					ВВ (к)
Нова Зеландія	✓					
Норвегія		✓			УНС	ФВВ
Польща				✓	УНС	
Португалія				✓	ВВ	
Словацька Республіка				✓	Бали	
Словенія				✓	ВВ	
Іспанія				✓	ВВ	
Швеція		✓			УНС+ФВВ	ФВВ(к)
Швейцарія				✓	ВВ	ВВ
Туреччина				✓	ВВ	
Велика Британія			✓			
США					ВВ	
Панель В. Чинне законодавство, де воно відрізняється від Панелі А (застосовується до нових пенсіонерів з 2018 року)						
Чілі		✓		✓	ВВ	ФВВ
Естонія			✓		ВВ/Бали	ФВВ
Італія				✓	ВВ+УНС	
Латвія				✓	ВВ/УНС+ФВВ	
Литва			✓		ВВ/Бали	
Мексика				✓	ВВ	
Норвегія	✓	✓			ВВ	ФВВ
Польща				✓	ВВ/УНС	
Швеція	✓	✓			ВВ/УНС+ФВВ	ФВВ(к)
Велика Британія			✓		ВВ	

У табл. 1 продемонстровано склад пенсійних систем у країнах ОЕСР, які засновані на правилах, що визначають право і рівень виплат, одночасно класифікуючи обов'язкові пенсії, пов'язані з доходами, як державні або приватні відповідно до національних рахунків. Панель А описує останні законодавчі акти, що застосовуються до майбутніх пенсіонерів, тоді як панель В показує, де ці правила змінилися порівняно з нинішніми пенсіонерами.

Основні пенсії можуть мати дві різні форми: допомогу за місцем проживання або допомогу, яка доступна лише тим, хто зробив внесок протягом своєї кар'єри. Рівень допомоги може змінюватись залежно від кількості років

проживання або сплати внесків, але не залежить від рівня заробітку протягом кар'єри. Сім країн ОЕСР мають основну пенсію за місцем проживання для майбутніх пенсіонерів, тоді як Норвегія та Швеція замінюють їх на цільові пенсії, що передбачають перевірку по нужденності. Дев'ять країн ОЕСР нараховують пенсію на основі сплати внесків.

Право на цільові виплати вимагає дотримання певних критеріїв проживання. Ці виплати залежать від доходу з інших джерел і, можливо, також від активів. Отже, бідніші пенсіонери отримують вищі виплати, ніж забезпечені пенсіонери. У всіх країнах є загальні захисні фонди такого типу, але лише ті країни позначені, у яких мають право отримувати працівники з дуже низьким заробітком (30% від середнього). Це стосується дев'яти країн ОЕСР, як в даний час, так і в майбутньому.

Мінімальні пенсії можуть мати або найнижчу виплату внесків, або всіх внесків, разом взятих, і в даний час вони знаходяться в 17 країнах ОЕСР, при цьому Чилі та Італія поступово припиняють ці виплати. У більшості країн сума виплат враховує лише пенсії, а не отримання інших доходів. Мінімальні пенсії або визначають мінімум для загальних довічних виплат, які можуть призвести до збільшення рівня після того, як тривалість періоду вкладу перевищує певний поріг, або вони засновані на мінімумі пенсійних виплат, які вираховують з року в рік як пільги, що надаються малозабезпеченим на основі вищого рівня заробітку.

Лише Ірландія та Нова Зеландія в ОЕСР не мають пенсій другого рівня, Великобританія також поступово їх припиняє. В інших країнах існує чотири типи виплат.

Державні схеми оплати праці будуть слідувати визначеним встановленим виплатам (ВВ) для майбутніх пенсіо-

нерів у 17 країнах ОЕСР. В інших 10 країнах вони застосовуються до нинішніх пенсіонерів, але їх замінили через проблеми з фінансовою стійкістю. Приватні професійні схеми встановлених виплат є обов'язковими або квазіобов'язковими в трьох країнах ОЕСР (Ісландія, Нідерланди та Швеція). Пенсійний дохід залежить від кількості років здійснення внесків, ставок нарахування та індивідуальних заробітків на пенсію [14].

Виплати за балами є у п'яти країнах ОЕСР: французькі професійні фонди, якими керують соціальні партнери під громадським наглядом, та естонські, німецькі, литовські і словацькі державні схеми. Працівники заробляють пенсійні бали виходячи зі свого заробітку. Після виходу на пенсію сума пенсійних балів множиться на величину пенсійного балу, щоб перетворити їх у звичайну пенсійну виплату.

Пенсії за схемами фінансово-встановленого внеску (ФВВ) є обов'язковими для майбутніх пенсіонерів у дев'яти країнах ОЕСР. Виплата цих внесків надходить на індивідуальний рахунок. Накопичення внесків та прибуток від інвестицій зазвичай трансформуються у щомісячну пенсію при виході на пенсію. У Данії та Швеції існують квазіобов'язкові професійні виплати ФВВ, як додаток до мінімальних обов'язкових державних пенсій.

У п'яти країнах ОЕСР (Італія, Латвія, Норвегія, Польща та Швеція) використовується умовно-накопичувальна схема (УНС). Це накопичення, які здійснюються з заробітної плати на індивідуальні рахунки, в яких застосовується умовна норма прибутку внеску, що схожі на схеми фінансово-встановленого внеску. Рахунки є "умовними", оскільки обліковуються лише в певних фондах. Накопичувальний капітал трансформуються на щомісячну

пенсію на основі формули, що базується на тривалості життя. Пенсії на основі умовно-накопичувальна схем є порівняно новим розвитком у сучасних пенсійних системах членів-країн ОЕСР [14].

Основні пенсії за місцем проживання існують у дев'яти країнах ОЕСР і складають у середньому 17% від загального середнього показника заробітної плати. Майже всі країни ОЕСР надають цільові виплати, такі як гарантовані пенсії та соціальна допомога для своїх громадян. В середньому в країнах ОЕСР люди, які не мають внесків, можуть отримувати цільову пенсію (пенсію по нужденності), у розмірі 16% від середньої зарплати, при цьому вони підлягають перевірці, і 20% основної пенсії, якщо є резидентом країни. Дев'ять ОЕСР країн надають основні пенсії на основі пенсійних внесків, при цьому повна виплата дорівнює 14% від середньої заробітної плати в цих країнах. Майже половина країн ОЕСР надає мінімальну пенсійну допомогу в межах своїх пенсійних внесків, найчастіше вище основного рівня або рівня соціальної допомоги, і, в середньому, становить 25% від середнього заробітку.

Таким чином, загально визначеної єдиної класифікації пенсійних систем немає, у зв'язку з чим, кожна держава вибудовує власну модель пенсійної системи з урахуванням своїх національних особливостей, а також на основі соціальних, економічних та політичних процесів, що відбуваються в країні.

Не стала і винятком Україна, з метою посилення соціального захисту громадян визначено принципи реалізації процесу реформування; розроблено алгоритм побудови трирівневої моделі пенсійної системи України; обґрунтовано механізми державного регулювання пенсійного

забезпечення на підставі балансу інтересів держави, застрахованих осіб, страхувальників і одержувачів пенсій. Пенсійна система України в сучасному вигляді діє з 2004 року та формально складається з трьох рівнів пенсійного забезпечення. Передбачається, що пенсійні виплати майбутнім пенсіонерам будуть формуватися з трьох незалежних джерел, що дозволить збалансувати пенсійну систему та підвищити рівень життя українців у похилому віці (табл. 2).

Таблиця 2

Трирівнева модель пенсійної системи України

Державне забезпечення		Недержавне забезпечення
I рівень Солідарна	II рівень Обов'язкова накопичувальна	III рівень Добровільна накопичувальна
Принцип дії		
Всі працюючі люди фінансують пенсії поточним пенсіонерам, жодного накопичення коштів не відбувається	Роботодавці перераховуватимуть кошти із зарплат працівників на індивідуальні пенсійні рахунки. Ці кошти зростатимуть завдяки інвестиційному прибутку	Приватні особи та/чи компанії роблять добровільні внески на індивідуальні пенсійні рахунки учасника в НПФ. Кошти учасника зростатимуть завдяки інвестиційному прибутку

Параметричні реформи пенсійного забезпечення, які були проведені в 2011р. (підвищення пенсійного віку для жінок; збільшення тривалості страхового стажу, необхідного для призначення пенсії тощо), не вирішили системних проблем пенсійної системи, зокрема, низького рівня пенсійного забезпечення, поглиблення дефіциту бюджету Пенсійного фонду України, недостатньої диференціації розмірів пенсій, залежно від трудового вкладу, диспропорції у розмірах пенсій, призначених у різні роки. Комплекс заходів з пенсійного реформування, зокрема підвищення пенсійного віку для жінок та збільшення страхового стажу, не вплинув на збалансування пенсійної системи, проте призвів до поглиблення зuboжіння пенсіонерів і масових невдоволень рівнем пенсійного забезпечення.

Однією з головних вад вітчизняної пенсійної системи є відсутність в її складі загальнообов'язкової накопичувальної складової. Хоча відповідно до найкращої світової практики така складова має бути. Без неї солідарна пенсійна система України, навіть реформована, не спроможна забезпечити рівень пенсій, що відповідає європейським стандартам. Разом із тим три накопичувальні складові – добровільна (функціонуюча) й загальнообов'язкова та професійна (потенційні) – у нинішній інституційній конфігурації не стануть надійним доповненням до солідарної системи.

Україна має потребу в надійному накопичувальному пенсійному інституті, який не дозволить перервати процес накопичення пенсійних внесків під тиском життєвих обставин. Таким накопичувальним інструментом для України може стати інститут індивідуальних пенсійних рахунків, призначених для відокремленого обліку пенсійних внесків на рахунок фізичної особи. Подібну концепцію реалізовували на початку 90-х років декілька країн, зокрема Австралія та США.

Концепція функціонування індивідуальних пенсійних рахунків має базуватись на таких засадах:

1. Протягом трудового життя працівника на його індивідуальний пенсійний рахунок відраховується визначений відсоток коштів з заробітної плати, що формує фонд, який залишається його власністю. Кошти з нього можуть бути отримані працівником при настанні пенсійного віку або подій з вичерпного переліку, визначеного на законодавчому рівні.

2. Індивідуальний пенсійний рахунок відкривається в банку, 100% прав власності на який знаходяться у володінні держави. Держава несе відповідальність за стан індивідуального пенсійного рахунку. Тим самим забезпечуватимуться гарантії збереження пенсійних накопичень.

3. Банк здійснює одноосібне довірче управління коштами, що знаходяться та надходять на індивідуальний пенсійний рахунок. Тим самим забезпечується простота функціонування інституту індивідуальних пенсійних рахунків.

4. Банк здійснює таке управління за незначну комісійну винагороду в 1%. Тим самим забезпечується дешевизна функціонування інституту.

5. Банк інвестує кошти індивідуальних пенсійних рахунків в спеціальні боргові інструменти, емітентом яких є Міністерство фінансів України. Дохід по цих інструментах має дорівнювати сумі величини індексу споживчих цін і комісії банку, або й перевищувати ці показники на 1% – 2%. Як альтернативу чи доповнення можна розглядати банківський депозит з правом поповнення. Тим самим забезпечуватиметься захист пенсійних накопичень від інфляції.

Пошуки ефективних моделей пенсійної системи здійснюється усіма цивілізованими країнами, де склалися традиції соціальної відповідальності держави перед особами похилого віку. Досвід реформування пенсійних систем упродовж останніх десятиліть показав, що успіх реформ потребує не тільки застосування найліпших проектних рішень, але й врахування політики-економічних аспектів реформ, а також готовності та існування необхідного потенціалу для реформ. Цей досвід однозначно свідчить про те, що уряди мають постійно поглиблювати знання та здійснювати пошуки ефективних шляхів в галузі процесів пенсійного реформування.

Узагальненні міжнародні практики створення та застосування нових пенсійних систем, які формуються на не бюджетній основі, а на основі індивідуальних пенсійних рахунків в Україні, дозволило б знизити рівень соціальної

напруги в суспільстві та підвищити рівень життя осіб пенсійного віку, сприяло б підвищенню мотивації робітників до праці та більш дбайливому ставленню працеводців до людського капіталу.

Список використаної літератури:

1. Жмурко І. В. Сутність пенсійної системи та її місце в системі соціального захисту населення. *Бізнес Інформ*, 2014. № 12. С. 303–306.
2. Коваль О. П. Перспективи впровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи в Україні: вплив на економічну безпеку: монографія. Київ : НІСД, 2012. 240 с.
3. Линдюк О. А. Сутність пенсійної системи та її місце в забезпеченні соціальної безпеки суспільства. *Вісн. НАДУ*, 2009. № 4. С. 290–298.
4. Мартиненко Н. В. Пенсійна система як об'єкт державного управління. *Державне управління: Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. № 4 (26), 2 т., 2017. С. 15.
5. Пенсійна система України. URL: https://knpf.bank.gov.ua/uchasnykam/baza_znan/pensiina_systema_ukrainy.html.
6. Пищуліна О. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії. URL: <http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>.
7. Прилипко С. М. Право на пенсійне забезпечення та його реалізація в умовах ринкової економіки. *Право України*, 2003. №2. (19). С. 45–48.
8. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
9. Ріппа М. Б. Державне пенсійне забезпечення в Україні та шляхи його розвитку: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Київ, 2007. 21 с.
10. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монограф. [О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк, О. В. Петрушка та ін.]; за ред. О. П. Кириленко, Б. С. Малиняка. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 350 с. 22., С. 406–410.
11. Социологическая энциклопедия: В 2 т. Т. 2 / Национальный общественно-научный фонд В. Н. Иванов. М: Мысль, 2003. 863 с.
12. Соціологічна енциклопедія, уклад.: В. Г. Городяненко. Київ: Академвидав, 2008. 456 с.
13. ОЕСР URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
14. OECD (2019), Pensions at a Glance 2019: OECD and G20 Indicators, OECD Publishing, Paris URL: <https://doi.org/10.1787/b6d3dcfc-en>.

Ковальчук Ю. П.
викладач
*Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету*

АНАЛІЗ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ У НАПРЯМІ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В ПУНКТАХ ПРОПУСКУ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Під дією процесів глобалізації теперішня світова економіка, розвивається досить динамічно. Не врахування сучасних тенденцій глобалізації веде до збільшення ризиків, погіршення конкурентних позицій формує чимало викликів для національної економіки. Найбільш гостро ця проблема виникає в час економічних криз. Зовнішньоекономічна діяльність сьогодні характеризується існуванням значних ризиків.

Одним із інструментів управління ризиками, в якому описуються індикатори ризику і алгоритм автоматизованого відбору ризикових переміщень, а також заходи з виявлення і мінімізації ризику, вважається профіль ризику.

Запровадження процедур на підставі оцінювання ризиків включає такі заходи, як завчасне і точне отримання інформації для визначення ризиків, втручання на ранньому етапі в ланцюг поставок в разі угод, що представляють високий ступінь ризику, самооцінка і перевірка після ввезення за угодами низького ступеня ризику, а також можливість проведення розслідування у разі виявлення

недотримання вимог митного законодавства. Важливе значення у процесі контролю за товарами, що переміщуються через митний кордон приділяється наповненню інформаційних ресурсів і актуалізації баз даних відносно таких товарів і транспортних засобів, а також формування позитивної і негативної історії суб'єкта ЗЕД, наявність якої суттєво впливає на формування комплексу контрольно-перевірочних заходів і застосування форм митного контролю.

Формування сукупності відомостей про сферу ризику відбувається шляхом збору інформації про події, які можуть спричинити його появу. Такі відомості групуються у паспортах профілів ризику, що виступають основою їх ідентифікації. Загалом, профіль ризику складається з наступних елементів: 1) відомості про сферу ризику; 2) індикатори ризику; 3) вказівки із застосування необхідних заходів запобігання або мінімізації ризику [1Помилка! Джерело посилання не знайдено.].

Тому профілі ризиків, потрібно розглядати такими які виконують не менше 5 функцій [2]:

1) є джерелом інформації про конкретний товар або конкретного учасника ЗЕД;

3) використовуються при оцінці ступеня ризику, які задіяні в даних областях ризику в світлі прийнятих індикаторів ризику;

2) використовується при визначенні області ризику;

5) використовується при визначенні дієвості перевірок;

4) використовується при визначенні типів перевірок і складанні плану дій, які мають бути проведені.

Схема оцінки ступеня ризику за кожним профілем ризику складається з таких елементів, як ступінь ризику

за результатами перевірки декларації за допомогою індикаторів ризику, позитивна та негативна історії (рис. 1).

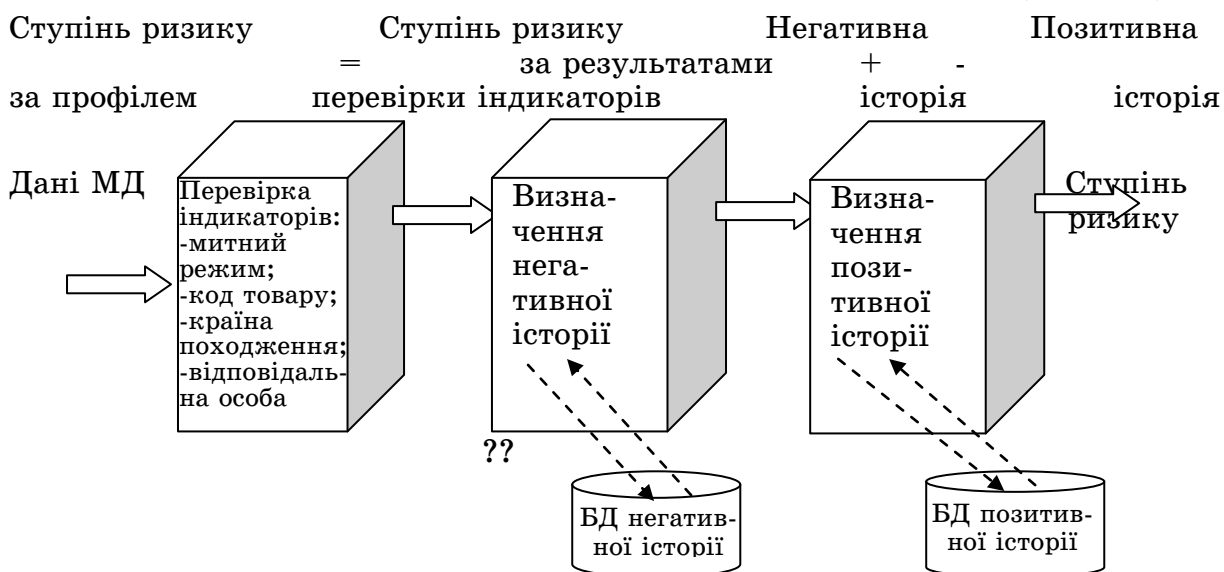

Рис. 1. Схема оцінки ризику за кожним профілем ризику [3]

Показники АСАУР стосовно форм митного контролю вказують на збільшення митних формальностей, які пов'язані з перевіркою документів та скороченню митних формальностей, це є результатом програми зовнішньої допомоги Європейського Союзу, а саме Україна зобов'язана скорочувати кількість митних оглядів. Митним кодексом України затверджено проведення огляду товарів за результатами застосування СУР. Стосовно ефективності використання СУР під час митного оформлення та контролю, то вона прямо залежить від наповнення профілями ризику.

Держмитслужба України забезпечила наповнення АСАУР профілями ризику, які націлені на посилення контролю за сплатою митних платежів під час переміщення товарів через митний кордон України, за правильністю декларування товарів тощо. Впродовж 2020 р. органами Держмитслужби оновлено Реєстр ризиків, введено в дію 11 нових профілів ризику, а також внесено зміни до 24 профілів ризику.

В 2020 оновлено Перелік індикаторів ризику, які можуть використовуватися посадовими особами митних

органів для обрання форм та обсягів митного контролю на підставі результатів застосування системи управління ризиками.

У рамках виконання заходу, передбаченого Планом заходів з реалізації Стратегії розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 978-р, Держмитслужбою здійснюється координація процесу створення баз даних з ключовими для проведення оцінки ризиків відомостями. Зокрема компетентними підрозділами здійснюється робота у напрямі створення баз даних з інформацією про результати лабораторних досліджень та митних експертиз, а також окреме інформаційне середовище з результатами митного аудиту. Крім того, доопрацьовано технічне завдання для розробки програмного забезпечення «Реєстр запитів до митних адміністрацій іноземних держав щодо митної вартості товарів, експортованих на територію України» [4].

Держмитслужба розробляє нову автоматизовану системи управління ризиками АСУР 2.0, яка буде реалізовувати питання аналізу, оцінки та управління ризиками «Нової комп'ютеризованої транзитної системи (КСТ8)».

У 2020 році здійснювався онлайн-моніторинг ризикових зовнішньоекономічних операцій. Ініційовано застосування методів посиленого контролю до 186 зовнішньоекономічних операцій, у тому числі із застосуванням систем віддаленого відеоспостереження [5].

Результати застосування профілів ризику щодо ввезених на митну територію України товарів подано в таблиці 1.

Таблиця 1

**Аналіз застосування профілів ризику за митними
деклараціями, оформленими у митному режимі «імпорт»
протягом 2018–2020 рр.**

Період	Кількість МД	Кількість МД, відносно яких було застосовано	Кількість МД, відносно яких було застосовано профілі ризику, % до
--------	-----------------	---	--

		профілі ризику, шт	загальної кількості
2018	1196031	694116	58,03
2019	1206017	881253	73,07
2020	933946	592953	63,49

Примітка. Розраховано на основі [5].

Як видно з поданих даних спостерігається високий рівень спрацювань та формування вказівок відносно застосування заходів документального і фактичного контролю. Інформація щодо спрацювання профілів ризику за напрямком переміщення товарів у режимі експорт подана в таблиці 2.

Дані, подані в таблиці 1 і 2 свідчать, що протягом 2018–2020 рр. діючі профілі ризику за напрямком переміщення «імпорт» займають найбільшу частку в загальній сукупності та мають тенденцію до зростання, а у напрямку переміщення «експорт» їх кількість є значно меншою.

Таблиця 2

Аналіз застосування профілів ризику за митними деклараціями, оформленими у митному режимі «експорт» протягом 2018–2020 рр.

Період	Кількість МД	Кількість МД, відносно яких було застосовано профілі ризику, шт	Кількість МД, відносно яких було застосовано профілі ризику, % до загальної кількості
2018	853900	19306	2,26
2019	869837	10866	1,25
2020	780589	22842	2,93

Примітка. Розраховано на основі [5].

Переважає більшість профілів ризику стосуються напрямку переміщення «імпорт», що пояснюється пріоритетністю митного контролю, коли найбільше уваги акцентується на товарах, що ввозяться у країну. Оскільки один профіль ризику може охоплювати декілька напрямків переміщення, то виокремлення профілів ризику в окремі групи за напрямками переміщення (імпорт, експорт) є умовним.

Використання СУР у процесі здійснення митного контролю дозволяє виявляти порушення податкового і

митного законодавства шляхом встановлення можливих неузгодженостей даних митних декларацій з інформацією сформованою у паспортах профілів ризику. За допомогою інформаційного комплексу, а також за результатами спрацювання профілів ризику контролюючі органи, застосовуючи форми документального і фактичного контролю, виявляють можливі порушення заниження митної вартості, недостовірного коду товару або декларування країни походження товарів. Такі заходи дозволяють на етапі випуску товарів у вільний обіг на митну територію України забезпечувати додаткові надходження митних платежів.

Таблиця 3

Суми додаткових надходжень до бюджету

Показники	2018 рік	2019 рік	2020 рік
Суми додаткових надходжень до державного бюджету в розрізі: від коригування митної вартості; (млн. грн.)	4737,5	4074,5	5830
Від контролю країни походження; (млн. грн.)	70,1	84,0	81,5
Від класифікаційної роботи (млн. грн.)	290,7	241,1	219,2
Сума донарахованих платежів за результатами документальних перевірок (млн. грн.)	289,76	84,67	29,3

Примітка. Складено автором за даними [5; 6].

Кошти які надійшли від корегованої митної вартості у 2020 році склали 5,8 млрд. грн., це на 1,8 млрд. грн. більше за 2019 рік.

Додаткові надходження які надійшли від контролю правильності декларування країни походження склали 81,5 млн. грн., це на 11,3 млн. грн. більше ніж за 2019 рік.

Суми додаткових надходжень до бюджету за результатами класифікаційної роботи, у 2020 році зменшився на 9,3%

Стосовно суми донарахованих платежів можна сказати, що їхня динаміка доволі нерівномірною, однак в загальному можна визначити спад цього показника.

Імплементація інструментів СУР у митну практику, їх використання для виявлення порушень митного і податкового законодавства України зумовили спрощення процедури митного оформлення товарів та перехід на сучасні технології електронного документообігу, що суттєво позначилось на процедурі адміністрування митних платежів. Однак, не завжди у повному обсязі, із використанням інструментів СУР, можливо виявити порушення пов'язані з визначенням бази оподаткування митом, достовірністю декларування коду і країни походження товару. Також, небезпеку становлять дії суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності стосовно цільового використання ввезених товарів, що можливо виявити лише на етапі після випуску товарів на митну територію України.

Таким чином, запровадження системи аналізу та управління ризиками у вітчизняне законодавство дозволить разом з іншими перевагами оптимізувати транспортно-митні технології та процедури забезпечення перевезень вантажів, що може полягати в обранні товарів і транспортних засобів із високим ступенем ризику для контролю, у виборі найбільш доцільних форм митного контролю для підтвердження або спростування відомостей щодо потенційних ризиків.

Список використаної літератури:

1. Про затвердження Порядку розроблення профілів ризику : наказ Держмитслужби України від 22.12.2010 р. № 1514. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1514342-10#Text>.
2. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика : монографія; за заг. ред. І. Г. Бережнюка. Хмельницький. : ПП. Мельник А.А., 2014. – 288 с.
3. Фабіянська В. Ю. Український митний пост-аудит: наближення до європейських стандартів. *Ефективна економіка*. 2015. № 4. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3988>.
4. Про розвиток системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року. Розпорядження КМУ

від 27 грудня 2017 р. № 978-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80#Text>.

5. Звіт про виконання Плану роботи Державної митної служби України на 2020 рік. URL : <https://customs.gov.ua/plani-ta-zviti-roboti>.

6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).

РОЗДІЛ 5. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ: НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Балазюк О. Ю.

кандидат економічних наук

Сисоєва І. М.

кандидат економічних наук

Пилявець В. М.

кандидат економічних наук

*Вінницький навчально-науковий інститут
економіки*

Західноукраїнського національного університету

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНОГО АУДИТУ

На даному етапі розвитку українського суспільства важливе місце займає функція контролю громадськості над процесами, що відбуваються у державі. Одним з важливих видів контролю є комплекс заходів, що спрямовується на зміну та покращення процесу реалізації соціальної політики, як держави так і окремих організацій, такий вид діяльності дістав назву соціальний аудит. Тому, дослідження цього поняття є досить актуальним сьогодні.

Соціальний аудит розвивався поступово з 50-х років минулого століття у Сполучених Штатах Америки, а згодом він набрав обертів у Великобританії, Японії та ще кількох західних країнах. Незважаючи на такий тривалий часовий відрізок розвитку, у багатьох країнах, до цих пір, він ще не досяг статусу науки. Сьогодні, з огляду на аналіз наукових праць в провідних світових професійних виданнях соціальний аудит знаходить місце в законодавстві багатьох країн.

Суспільство потребує фахівців, які мають певну кваліфікацію для підтвердження якості реалізації соціальної політики, як з боку держави, так і з боку підприємств і організацій, що мають соціальне чи індивідуальне значення. Такі фахівці здобувають довіру суспільства, якому служать, завдяки знанням, а також встановленню достовірності реалізації соціальної політики професійно та ефективно.

Питанням теорії, методології, організації і методики аудиту присвячено багато ґрунтовних досліджень провідних науковців України, зокрема, Білухи М. Т., Бондаря В. П., Бондаря М. І., Бутинця Ф. Ф., Валуєва Б. І., Герасимовича А. М., Голова С. Ф., Гуцайлюка З. В., Давидова Г. М., Дорош Н. І., Дрозд І. К., Завгороднього С. Я., Зубілевич С. Я., Івахненко С. В., Калюги Є. В., Кіндрацької Л. М., Крупки Я. Д., Кужельного М. В., Кузьмінського А. М., Максимової В. Ф., Малюги Н. М., Мниха Є. В., Петрик О. А., Правдюк Н. Л., Пушкаря М. С., Редченка К. І., Редька О. Ю., Рудницького В. С., Савченка В. Я., Сопка В. В., Стефанюка І. Б., Сухаревої Л. О., Усача Б. Ф., Шевчука В. О. та ін.

Попри значний внесок указаних вчених у розвиток теоретичних, методологічних, організаційних та методич-

них положень аудиту, варто відмітити, що в сучасній економічній науці поки що відсутнє цілісне уявлення про інформаційне забезпечення соціального аудиту та його місце в системі соціально-економічних відносин.

Рис. 1. Зона формування соціальної цінності.

Орієнтуючись на потреби суспільства та виклики сучасності з боку навколишнього середовища зона соціальної відповідальності формується саме у площині де перетинається економіка, екологічна політика та інтереси суспільства.

Реалізація концепції соціального аудиту, який і досліджує зону формування соціальної відповідальності, в довгостроковій перспективі дозволить оптимізувати процеси управління, прийняття управлінських рішень, як на мікро-, так і на макрорівнях [2].

Інформаційне забезпечення, в широкому розумінні, – це сукупність форм документів, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів, розміщення та форм існування інформації, яка використовується у певній системі та характеризує її.

Інформаційне забезпечення повинно відповідати наступним вимогам:

1. цілісність;
2. вірогідність;
3. контроль;
4. захист від несанкціонованого доступу;
5. гнучкість;
6. стандартизація та уніфікація;
7. адаптивність;
8. мінімізація введення та виведення інформації.

Забезпечення інформацією зовнішніх користувачів є прерогативою системи обліку. Вона охоплює фіксацію і накопичення інформації синтетичного та аналітичного обліку про діяльність суб'єкта господарювання за певний період, що містить відомості про активи організації, про стан майна, джерела його утворення, про зобов'язання, відносини з контрагентами, про формування фінансових результатів, про прибуток та його використання тощо. Бухгалтерська облікова інформація формується за такими стадіями: виявлення, вимірювання, реєстрація, накопичення, узагальнення.

З метою належного інформаційного забезпечення системи управління будь-якого об'єкта слід забезпечити її ефективність шляхом:

- забезпечення її достовірності;
- контроль за стадіями формування інформації;
- оцінки релевантності інформації на різних етапах діяльності.

Під поняттям обліково-аналітичної інформації слід розуміти сукупність достовірних даних отриманих шляхом взаємодії системи обліку та економічного аналізу. Однак, при виборі методології формування інформацій-

ного забезпечення соціального аудиту, необхідно враховувати аспекти, що чинять безпосередній вплив на нього (рис.2).

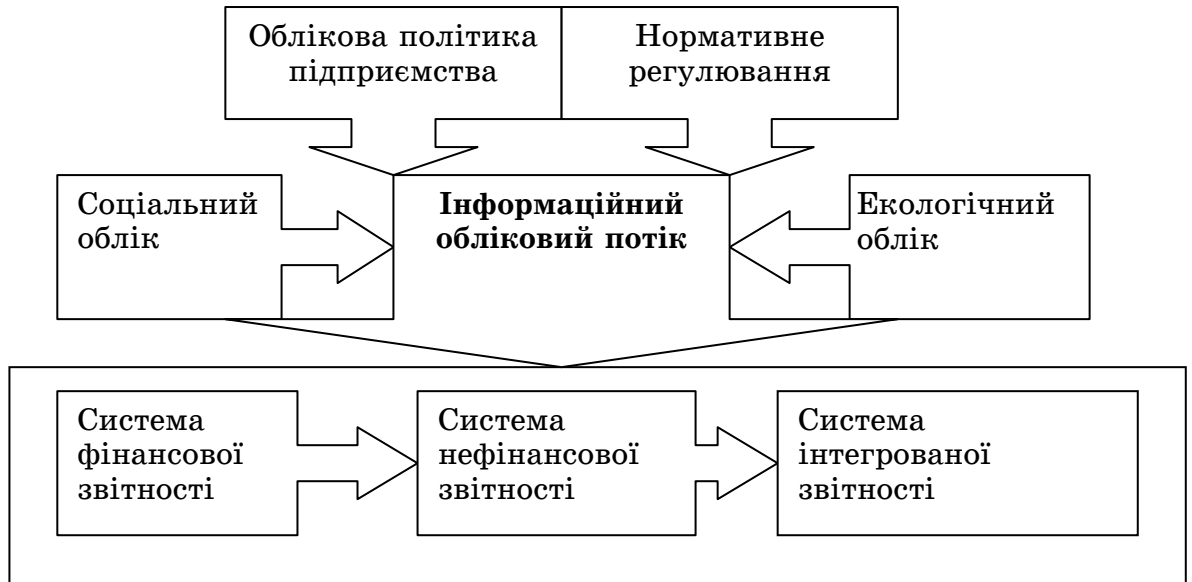

Рис. 2. Схема формування потоку обліково-аналітичної інформації, для складання звітності.

Однак, у процесі формування інформаційного забезпечення соціального аудиту мова йде про звітність про корпоративну соціальну відповідальність (КСВ). Дослідження, пов'язані з формуванням показників звітності з КСВ, формують міжнародні інститути та організації, які диктують основні вимоги у сфері відображення результатів сталого розвитку. Основні стандарти, які використовуються під час складання звітності з КСВ, є:

1) стандарт соціальної звітності компаній AA1000 AS, розроблений британським Інститутом соціальної та етичної звітності (Institute of Social and Ethical Accountability) та призначений для вимірювання результатів діяльності компаній з погляду етичних позицій, який відображає процедуру та набір критеріїв, які дають змогу проведення соціального та етичного аудиту їх діяльності [3];

2) керівництво з соціальної відповідальності ISO 26000 Міжнародної організації зі стандартизації (ICO), який роз-

криває підходи щодо реалізації соціально відповідальної поведінки підприємства [4];

3) стандарт корпоративної соціальної відповідальності Social Accountability 8000, розроблений Social Accountability International, визначає спрямованість на дотримання компаніями прав людини та вдосконалення умов праці найманих працівників [5];

4) керівництво GRI (Global Reporting Initiative), вони включають такі важливі поняття як матеріальність (суттєвість), тобто максимально допустимий розмір помилкової суми, яка може бути показана у звітності і розглядатися як несуттєва, а також ураховують інтереси не лише акціонерів, а й усіх заінтересованих сторін [6].

Необхідно наголосити, що не існує однозначної думки щодо загальної назви звітів про різні аспекти соціальної відповідальності бізнесу. У світовій та вітчизняній практиці використовуються такі дефініції, як «соціальний звіт» (Social reporting), «звіт із корпоративної соціальної відповідальності» (Corporate Social Responsibility Reporting), «звіт із корпоративної відповідальності» (Corporate Responsibility Report), «звіт із прогресу» (Progress Report), «звіт зі сталого розвитку» (Sustainable Development Reporting) та ін. Названі форми звітів характеризуються: спільною метою – надати інформацію про результати діяльності підприємства у соціальній сфері, вплив на навколишнє середовище та ін.; наявністю, переважно, не фінансової інформації, а даних про якісні та кількісні аспекти соціально-економічної діяльності; певними відмінностями, які пов'язані з висвітленням тих чи інших сфер соціальної діяльності підприємств, організацій та установ. [7, с. 102–104].

Близько 80% публічних нефінансових звітів у світі складаються з використанням саме Керівництва GRI. Така

звітність використовується як загальноприйнята система звітності відносно економічних, екологічних і соціальних результатів діяльності широким колом організацій – від малих підприємств до багатогалузових компаній, що діють в глобальному масштабі, при цьому вона враховує особливості їхньої діяльності.

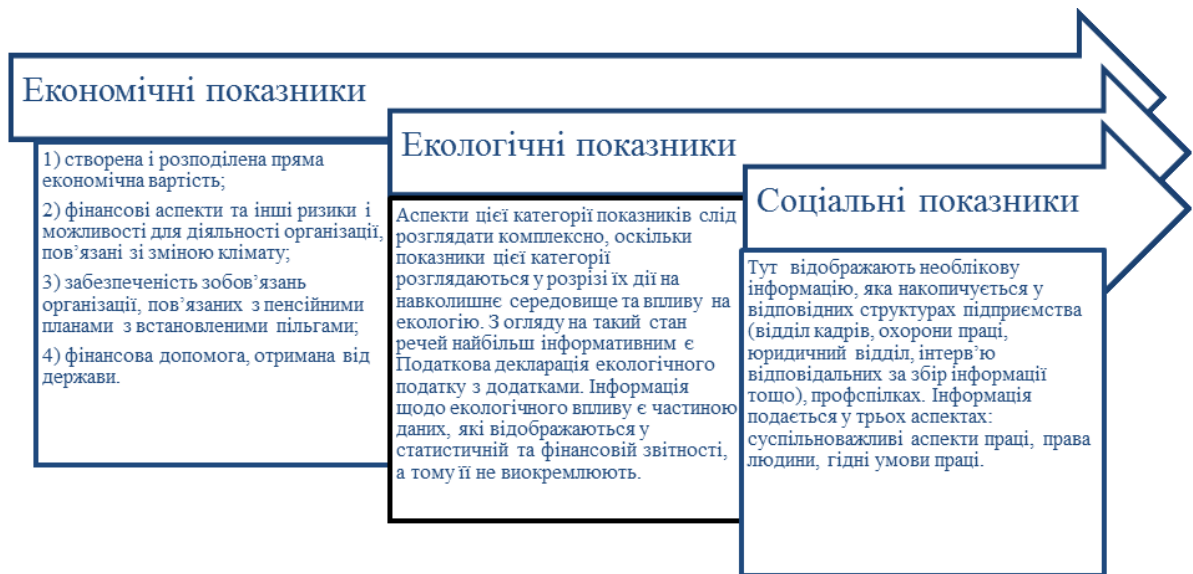

Рис. 3. Формування показників у звітності зі сталого розвитку згідно з Керівництвом GRI.

Складено авторами на основі даних [6]

У звітності зі сталого розвитку є три групи показників, які характеризують його корпоративну стійкість (рис 3). Значний інтерес до корпоративної стійкості посилюється останнім часом. Підприємства повинні інтегрувати принципи сталості в корпоративну стратегію та бізнес-процеси. Обґрунтуванням такої інтеграції є те, що стійкість впливає на довгостроковий результат діяльності та на рентабельність бізнесу, і тому її варто розглядати, як стратегічний актив. Окрім того, саме аспекти діяльності, що розкриваються у нефінансовій звітності і є одним із інформаційних джерел для соціального аудиту.

Безумовним є факт, що досягти сталого розвитку вдається лише за допомогою злагодженої взаємодії бага-

тьох зацікавлених в цій діяльності сторін. Зацікавлених сторін або стейкхолдерів визначають, як будь-яка група осіб або особу, яка може вплинути або впливає на досягнення цілей організації, тобто певною мірою залежать від неї або може впливати на її діяльність. Тобто, двосторонність відносини між організацією та її зацікавленими сторонами, зумовлює “взаємозалежність” суб’єкта господарювання та зацікавлених сторін, та обґрунтовує необхідність залучення зацікавлених сторін до прийняття рішень та самого факту необхідності проведення соціального аудиту.

Можна виділити чотири групи зацікавлених сторін:

- зацікавлені сторони-регулятори (урядові організації, торгові асоціації, неформальні мережі, конкуренти);
- зацікавлені сторони, які перебувають у безпосередній господарській взаємодії (клієнти, постачальники, працівники та акціонери);
- зацікавлені сторони зі сторони громадськості (громадські організації, екологічні організації, та інші потенційні зацікавлені сторони у діяльності);
- засоби масової інформації.

У ході дослідження, ми дійшли висновку, що соціальний аудит – це динамічний процес, у ході якого організація отримує можливість покращити свою ефективність. Цей процес складається з планування, безпосередньо аудиту системи бухгалтерського обліку та звітності, а також залучення зацікавлених сторін до цього процесу. Він забезпечує механізм оцінки екологічних, етичних та соціальних норм та сприяє залученню стейкхолдерів до процесу прийняття рішень в організації. Отже, його можна розглядати як спосіб управління. І помилкою було б стверджувати, що соціальний аудит – це лише розк-

риття та дослідження соціальних аспектів діяльності організації, скоріше це процес спілкування між організацією та всіма, хто зацікавлений у її діяльності. Звітність – це тільки спосіб, за допомогою якого зацікавлені сторони можуть відслідковувати, чи дослухаються до висловлюваних ними пропозицій та чи відповідає діяльність організації декларованим принципам. Отже, і звітність і сам процес соціального аудиту, є частиною інтегрованого спілкування, діалогу між зацікавленими сторонами та організацією і не є кінцевою точкою ретроспективного процесу.

На рис. 4 наведено взаємозв'язок корпоративної стійкості та процесу здійснення соціального аудиту. Основним елементом відносин у процесі здійснення соціального аудиту є діалог організації із зацікавленими сторонами. Процес соціального аудиту на малюнку 1 показує десять розділених (але взаємопов'язаних) етапів, починаючи з діалогу із зацікавленими сторонами, метою якого є встановлення узгодження процесу та методологією соціального аудиту між зацікавленими сторонами та організацією.

Однак діалог із зацікавленими сторонами на цьому етапі не закінчується, він є невід'ємною частиною всього процесу, який може відбуватися в будь-який час на будь-якій стадії. Весь процес соціального аудиту можна розділити на десять ключових етапів, а саме: аналіз організаційної політики та стратегії, визначення меж аудиту, визначення його цілей, з врахуванням потреб стейкхолдерів, визначення показників ефективності, проектування процесу соціального аудиту на основі запитів стейкхолдерів шляхом консультування з ними, внутрішній аудит та дослідження документообігу, підготовка зовнішнього звіту на основі облікових даних, оприлюднення звітності, а також подальший діалог з зацікавленими сторонами.

Рис. 4. Взаємозв'язок формування звіту про корпоративну стійкість та процесу соціального аудиту

Чіткий діалог між державою, бізнесом та громадськістю є запорукою цілісного та ефективного розвитку демократичного громадянського суспільства, інструментом якого і є соціальний аудит.

Сьогодні в Україні немає нормативно-правової бази стосовно публікації нефінансової звітності, а також не існує мотиваційних програм, які б стимулювали підготовку подібних звітів. Тому великі компанії самостійно приймають рішення щодо публікації звітів про сталий розвиток.

За даними моніторингового центру «ЕЛ.БІ.АЙ.», загальна динаміка публікацій на тему сталого розвитку і нефінансової звітності динамічно зростає: в 2019 році моніторинг українських ЗМІ виявив 600 матеріалів, а в 2020 році опубліковано 1200 [9].

Однак, в такій ситуації варто відмітити, що важливість та необхідність нефінансової звітності, особливо важлива в контексті іноземних інвестицій, трендів і прикладів західних компаній.

Нефінансова звітність, звітність сталого розвитку чи звітність про соціальну відповідальність бізнесу є безумовним трендом сучасних міжнародних компаній. До публікації такої звітності їх стимулює завоювання певних конкурентних переваг та використання усіх аспектів своєї діяльності, як стратегічного ресурсу для формування позитивного іміджу на ринку та підтримки діалогу з зацікавленими особами у їх діяльності.

Сьогодні у ряді країн існують директиви та регуляторні акти для великих компаній з розкриття нефінансових показників в своїх щорічних звітах. І сьогодні близько 78% компаній у світі готують нефінансові звіти. І частина з них почали включати нефінансові показники в

щорічні звіти, готуючи тим самим інтегровану звітність, яка поєднує фінансову та нефінансову звітність, стратегію компанії та її досягнення, стиль управління (з економічної та соціальної точки зору), підкреслюючи зв'язок між цими аспектами в короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періоді.

У рамках гармонізації українського законодавства із європейським, у 2019 році вперше великі компанії України готували звіт про управління. Це втричі підвищило кількість звітів в Україні великих компаній, однак складання такого звіту виявилось простою формальністю, що покладена на бухгалтерську службу, яка не зовсім зацікавлена у якості такого звіту. Також варто відмітити, що звіт про управління зовсім не забезпечує ефективного діалогу між зацікавленими сторонами та організаціями, що є основоположним у процесі складання, оприлюднення та подання нефінансової звітності та процесу соціального аудиту.

Отже, для соціально відповідальних компаній нефінансові звіти мають стати вказівником того, куди вони рухаються і які цілі переслідують, а також інструментом для того, щоб:

- заявити та продемонструвати про місію своєї організації у сучасному світі;
- продемонструвати співробітникам, в якій компанії вони працюють, інвесторам – в яку компанію вони інвестують, а партнерам – з ким вони працюють та отримати відгук від них;
- налагодити чіткий діалог із громадськими організаціями та місцевими громадами запобігши тим самим претензіям з їх боку.

У ході дослідження, виявлено, що соціальний аудит відповідає запитам сучасного суспільства та економічним

інтересам суб'єктів господарювання, так як надає конкурентних переваг і є ефективним інструментом підвищення ефективності діяльності. Забезпечення діалогу з зацікавленими сторонами та складання нефінансової або інтегрованої звітності потребує чіткого організаційно-методичного та інформаційного забезпечення, що можливо досягти шляхом відображення в обліку, як соціальних показників так і показників, що характеризують екологічну діяльність.

Наявна ситуація зі складанням нефінансової звітності в Україні не забезпечує зацікавлених користувачів у необхідній інформації, так як є достатньо формальною у своєму виконанні та не містить даних, що відповідали б запитам стейкхолдерів, а відтак не може слугувати підставою для діалогу з ними. Однак, ситуація не стоїть на місці і компанії, які отримують запит від суспільства чи планують залучення інвестицій мають змогу скористатись розробленим в міжнародній практиці інструментарієм для складання нефінансової звітності та налагодженням процесу соціального аудиту.

Список використаної літератури:

1. Балазюк О. Ю., Сисоєва І. М. Звіт про фінансові результати: особливості формування та аудиту. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7659> (дата звернення: 02.03.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.2.67.

2. Сисоєва І. М., Балазюк О. Ю., Погріщук О. Б. Сутність соціального аудиту, його параметри та методи. *Економіка та держава*. 2019. № 11. С. 46–49. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.11.46 (дата звернення: 02.03.2021).

3. Стандарт соціальної звітності компаній AA1000 AS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.accountability.org/standards/aa-1000as/index.html> (дата звернення: 02.03.2021).

4. Керівництво з соціальної відповідальності ISO 26000 Міжнародної організації зі стандартизації (ICO) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=42546/. (дата звернення: 12.03.2021).

5. Стандарт корпоративної соціальної відповідальності Social Accountability 8000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sa-intl.org/index.cfm?fuseaction=Page.ViewPage&PageID=937>. (дата звернення: 12.03.2021).

6. Керівництво зі звітності у сфері сталого розвитку G4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/Russian-G4-Part-One.pdf>. (дата звернення: 12.03.2021).

7. Король С. Нефінансова звітність підприємства *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2011. № 6. С. 102–113.

8. Balaziuk, O., Sysoieva, I., & Pilyavets, V. Accounting aspects of introducing agile methodology for software development projects. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020. № 3(34). Р. 94–102.

9. Зубарева О. Нефінансова звітність. Із тренда – у класику. Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/shcho-take-nefinansova-zvitnist-prikladi-v-ukrajini-ostanni-novini-50123905.html> (дата звернення: 28.03.2021).

Довбуш А. В.
кандидат економічних наук, доцент
*Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету*

СТАНОВЛЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ОБЛІКУ

Сьогодні можна зустріти різні дефініції поняття “бухгалтерський облік”, однак майже всі визначення ідентифікують два важливі моменти бухгалтерського обліку. По-перше, “процес”, де, як кажуть, бухгалтерський облік визначає, вимірює, аналізує і повідомляє економічну інформацію. По-друге, “мета”, яка, як стверджується, допомагає користувачам цієї інформації приймати раціональні управлінські рішення. На відміну від фінансового обліку, який забезпечує економічну інформацію з точки зору багатьох зовнішніх користувачів, управлінський облік фокусується головним чином на потребах внутрішніх менеджерів організації.

У своєму огляді розвитку управлінського обліку Робертс стверджує, що практика, пов’язана із його становленням, не поєднана із функціонуванням економіки. Він далі стверджував, що сучасний управлінський облік як відокремлена наука виник з обліку витрат, який був у навчальній програмі із 40-х років минулого століття. Однак як новостворена наука “управлінський облік” обіцяла компенсувати дві важливі недоліки обліку витрат. По-перше, облік витрат повністю зосереджувався на цифрах, а по-друге, це його цікавило лише розробка повної собівартості продукції. Існуюча концепція управлінського

обліку була розроблена після Другої світової війни і незабаром вона стала настільки популярною, що стала стандартною у всіх бізнес-школах світу.

Однак, вчені почали висловлювати своє невдоволення даною дисципліною і критикували її нездатність виконувати те, що обіцяно. У основній статті Джонсон і Каплан, критикували те, що система управлінського обліку втратила актуальність, оскільки вона була неадекватною для сучасного облікового середовища, і що вона не була корисною, оскільки процес контролю, оцінки собівартості продукції та оцінки ефективності роботи менеджерів серед інформації, що встановлює можливості обробки. Вони дуже коротко підсумували неадекватність управлінського обліку, який не може впоратися з вимогами сучасного менеджменту, заявивши, що інформація, яку генерує управлінський облік: „Запізніла та занадто спотворена, щоб бути актуальним для рішень менеджерів щодо планування та контролю”.

Отже, автори виділяють три основні обмеження у своїй книзі. По-перше, отримання управлінської інформації здійснювалося з існуючих інформаційних джерел системи фінансового обліку. Як результат, акцент, як правило, залишався на річних періодичних цілях та внутрішній системі бухгалтерського обліку, таким чином не вдаючись у надання точної та цілісної інформації, яка відображає технологію, продукти та складність операційних процесів, з одного боку, а з іншого боку, не вдається інтегрувати їх для роботи в умовах високої конкуренції.

По-друге, його агрегована форма робить її менш корисною для менеджера, який хоче, щоб інформація була налаштована відповідно до конкретних управлінських потреб.

По-третє, оформлення звітності, яке застосовували бухгалтери, добре задовольняє зовнішніх користувачів, що робить його менш надійним для прийняття управлінських рішень.

Ця серйозна критика незабаром призвела до зростання невдоволення системою обліку. Наприклад, Купера і Паркера засмучує той факт, що управлінські бухгалтери мало використовують стратегічне управління в своїй роботі.

Використовуючи концепцію прогресування Альстрем та Карлссон також стверджують, що управлінський облік необхідно вдосконалити, щоб скористатися перевагами інноваційних методів у галузі управління.

Рослендер і Харт висловлюють велике занепокоєння з приводу очевидної відсутності значення, яке надається ефективному стратегічному управлінню.

Сучасне ділове середовище зазнало значних змін внаслідок глобалізації та розвитку інформаційних і виробничих технологій. Це неминуче призвело до суттєвих змін в управлінні та організації компаній. Ці опосередковані зміни мають радикально вплинути на сферу управлінського обліку, особливо на її інформаційні функції в організації.

Критики регулярно скаржаться на те, що управлінський облік занадто сильно зосереджується на внутрішніх ділових функціях бухгалтерів з метою задоволення вимог внутрішніх менеджерів. Наприклад, Чепмен стверджує, що хоча і особлива увага приділяється внутрішнім справам бізнесу, втрачається бачення зовнішніх можливостей, потенціалу та ділових загроз.

Отже, доцільним є висновок про те, що все частіше виникає дискусія через провал управлінського обліку у тому, що він може виконувати свої функції. Тому, зростає необхідність застосування стратегічного обліку. Основним

його припущенням є вдосконалення традиційного управлінського обліку шляхом розширення сфери його застосування та більш щільного узгодження з іншими складовими управління, а саме: стратегічне управління та маркетинг.

Неодноразово лунали численні заклики до вдосконалення управлінського обліку, щоб він міг відновити свою втрачену актуальність. Було розроблено та запропоновано як рецепт традиційних недоліків підручники з бухгалтерського обліку, було розпочато формування нової науки. Стверджувалося, що розвиток стратегічного обліку зосереджений не лише на внутрішніх фінансах інформації, а також щодо зовнішніх аспектів господарських операцій.

Сіммондс, констатує формулювання стратегічного обліку, що відрізняє його від управлінського обліку на основі того, що більша увага при порівнянні бізнесу з конкурентами.

Бромвіч, стверджує, що стратегічний облік дозволяє керівництву бачити процедури та ділові методи конкурентів бізнесу та приймати рішення відповідно. Таким чином, головною ознакою стратегічного обліку є включення нефінансових аспектів з метою прийняття рішень. Що ж відноситься до них:

1. збір інформації, що стосується конкурентів;
2. використання обліку для прийняття стратегічних рішень;
3. скорочення витрат на основі стратегічних рішень;
4. здобуття через це конкурентних переваг.

Тому, пріоритетним є використання засобів стратегічного управління. Наприклад, Портер, Гергерт і Морріс стверджують, що дані бухгалтерських систем на основі аналізу витрат гальмують, а не допомагають аналізу стратегічного рівня. Щоб вирішувати такі проблеми,

автори управлінського обліку виступають за використання аналітичних інструментів, які були розроблені в галузі стратегії та маркетингу. Далі подано короткий огляд тих інструментів, які зараз вважаються важливою частиною набору інструментів стратегічного обліку.

Витрати на атрибути: У цій системі калькуляції наголошено на атрибутах товару, включаючи товари функції, певні договори купівлі-продажу або сервісне обслуговування. Проте, перевірена інформація повинна відображати відносини нинішніх чи майбутніх конкурентів.

Оцінка витрат конкурента: Користуючись перевагою зростаючої тенденції легкодоступного доступу інформації, ретельно аналізуються витрати конкурентів (виробництво, робоча сила, сировина). Бромвіч наголошує на необхідності вивчення витрат конкурентів, оскільки їх розуміння допомагає управляти власним бізнесом витрати.

Оцінка конкурентів на основі фінансової звітності: Це ще одна ефективна концепція, наскільки це дозволяє порівняння та порівняльний аналіз, процес також є досить недорогим. У їх рамках Мунн і Бейтс, стверджують, що інформацію, що міститься у фінансовій звітності, можна стратегічно використовувати разом із допомогою коефіцієнтного аналізу.

Збалансована система показників: була запропонована Капланом і Нортоном, в якій фінансові та нефінансові заходи були інтегровані з метою стратегічного управління ефективністю. Вони мали на меті створити баланс, пов'язуючи бачення та стратегію бізнесу з багатовимірними перспективами споживачів, внутрішніми бізнес-процеси, навчання та зростання та фінансовий стан.

Стратегічна собівартість: Подальша концепція актуальності, оскільки витрати розбиваються, щоб виміряти їх як стратегічну ціль, наприклад, відповідність суми, яку

конкуренти витрачають на такі сфери, як маркетинг та ціноутворення.

Оцінка споживачів як активів: це концепція, яка ілюструє важливість клієнта або певної групи замовників. Гулдінг та Макманус заявляють, що це можна оцінити за допомогою методу, де присутнє значення орієнтовного прибутку дисконтуються з торгової кореляції певних клієнтів.

Витрати на ланцюжок створення вартості: Методика розроблена на основі аналізу ланцюжка доданої вартості, запропонованої Портером для отримання конкурентних переваг. У цьому аналізі вся діяльність, що створює цінність, пов'язана з розвитком виробництвом товарів або послуг пов'язаних у вигляді ланцюжка. До уваги беруться ті заходи, які є життєво важливими для додавання вартості, що має велике значення.

Бухгалтерський облік брендів: Роселенд та Харт провели дослідження щодо впровадження концепції, яка пов'язує бухгалтерську інформацію з вдосконаленням бренду та лояльністю споживачів.

Витрати на основі діяльності: Це система калькуляції витрат, при якій накладні витрати на виробництво становлять присвоєння продукції за допомогою умовного підходу, на відміну від розподілу витрат на основі заздалегідь визначеної ставки. Спочатку він призначає витрати на діяльність, яка безпосередньо пов'язана із загальновиробничими витратами і згодом призначає витрати на ту продукцію, яка потребує виробничої діяльності.

Науковці не однастайні у своєму трактуванні питання щодо того, чи зможе система стратегічного обліку здійснити невиконані обіцянки управлінського обліку. З одного боку є автори, які дуже скептично ставляться і навіть ставлять під сумнів роль бухгалтерської інформації при

прийнятті рішень. Вони стверджують, що менеджери часто спочатку приймають рішення, а потім використовують бухгалтерську інформацію для обґрунтування та раціоналізації цих рішень. З іншого боку є й інші автори, які вірять, що ажіотаж навколо стратегічного обліку не доведений емпіричними результатами. Наприклад, Лорд стверджує, що методи, які відстоює стратегічний облік, зазвичай використовуються у всіх організаціях, і що ці методи не потрібні менеджеру управлінцю.

Алкаран та ін. провели емпіричне опитування з метою виявлення використання управлінського методу оцінки стратегічних інвестицій, який включав більшість інструментів, пов'язаних із стратегічним обліком, таких як збалансована система показників та облік ланцюжка доданої вартості. Вони дійшли висновку, що не було встановлено багато доказів використання таких методів та їх широкого використання.

Однак є й інші автори, які вважають, що майбутнє управлінського обліку значною мірою залежить від майбутнього поширення у практиці системи стратегічного обліку. Стратегічний облік використовує традиційні управлінські методи бухгалтерського обліку отримання та розуміння фінансової інформації, а потім продовжує використовувати ту саму стратегію формулювання обґрунтованих бізнес-планів, сприяючи таким чином поліпшенню роботи таких підприємств на стратегічному рівні. Таким чином, він відрізняється від управлінського обліку, оскільки загалом розглядає внутрішні та зовнішні проблеми, які прямо чи опосередковано впливають на компанію чи бізнес.

Роселенд та Харт стверджують, що стратегічний облік має на меті не лише створення обліку для потреб управління, але це також приносить більше переваг організації.

Різні автори в стратегічному обліку виділяли різні визначальні характеристики. Наприклад, Сіммондс вважає, що стратегічний облік є насамперед маркетингом, Уільсон називає його орієнтованим на майбутнє, тоді як Бромвіч і Гілдінг вбачають перспективу конкуренції. Для Бейнса і Ланга Філд-Сміт визначальним є наголошення на перенаправленні енергії щодо нефінансових аспектів – головна обіцянка стратегічного обліку.

Деякі автори стверджують, що тоді як управлінський облік справедливо підтримує впровадження та управління якістю при цьому застосовуючи різні методи. Очевидно, що в цьому підході є прогалини. Стратегічний облік заповнює ці прогалини, просуваючи та підтримуючи механізми реалізації загальної суми управління якістю та його вдосконалення. Отже, це значно сприятиме вдосконаленню якості продукції, а також забезпечення існування економічної ефективності.

Новий стратегічний облік не відривається від існуючого управлінського обліку. Насправді як управлінський облік, так і стратегічний облік загалом пропонують подібні функції на оперативному рівні, однак стратегічний облік намагається розвивати ці ідеї та вдосконалювати їх в майбутньому, відповідати вимогам все більш розвиненої системи бухгалтерського обліку.

Ваівіо стверджує, що оскільки стратегічний облік дивиться на конкурентні позиції фірм на ринку, і не просто концентрується на внутрішні компетентності. Отже, це кращий інструмент для раціонального прийняття рішень. Далі стверджується, що стратегічний облік фокусується на поглибленому огляді прийняття рішень порівняно з традиційним управлінським обліком. Стратегічний облік здатний виходити далеко за межі фінансових аспектів шляхом аналізу конкурентів та аналізу ринку.

Оскільки, багато науковців наголошують на необхідності застосування в практичній діяльності стратегічного обліку, це означає визначення кола питань, а саме, що ж він буде робити? При цьому, потрібна певна обережність, оскільки підтверджуючі емпіричні докази його застосування є мало дослідженими.

Отже, ми розглянули твердження, що стратегічний облік – це майбутнє управлінського обліку. Основне припущення в цьому твердженні полягає в тому, що стратегічний облік звертається з усією критикою, яка була викладена проти традиційного управлінського обліку.

При цьому, різні науковці вказують, що система стратегічного обліку подолала розрив, який існував між стратегічним управлінням та управлінським обліком. Вважається, що стратегічний облік може допомогти управлінському обліку відійти від просто грошових проблем і наблизитися до багатовимірного ведення бізнесу.

Науковці з великою прихильністю ставляться до того, що стратегічний облік концентрує свою увагу на фінансовій інформації, структурі підприємницьких витрат, ринків товарів та конкурентів, моніторинг стратегій підприємства та конкурентів на цих ринках протягом певного періоду. Це призводить до більшого наголосу на інформації, що стосується зовнішніх факторів бізнесу, включаючи внутрішньо генеровану та нефінансову інформацію.

Ще однією перспективною особливістю стратегічного обліку є вимірювання продуктивності, що базується на заходах, пов'язаних з прибутком. Але стратегічні інструменти, такі як збалансована система показників, використовуються для стратегічної діяльності з метою управління. Тому, покладається надія на переформатуванні системи управлінського обліку. Зростає усвідомлення педагогічних змін у вивченні системи бухгалтерського обліку та збіль-

шення акценту впровадження до існуючих освітніх програм таких дисциплін як стратегічний менеджмент, маркетинг та управління людськими ресурсами. Для цього, слід більше включати тематичні дослідження, практичні проекти та групові дослідницькі проекти, які висвітлюють зовнішні проблеми, на відміну від простої оцінки внутрішнього середовища підприємства пов'язані з витратами.

Визначено, що видатні вчені з управлінського обліку висловлюють свій оптимізм щодо того факту, що концепції та процеси стратегічного обліку застосовуються в останні роки в управлінському обліку і набувають все більшої популярності через розвиток бізнесу та погляди та роботу консультантів з стратегічного управління.

Поки інтеграція стратегії стратегічного обліку – це джерело оптимізму, що потребує її обережного впровадження. Проте, дуже переконливих емпіричних доказів поки що немає, щоб констатувати, що стратегічний облік виконає все, що обіцяє сьогодні. Хоча, при цьому існує міцний взаємозв'язок між організаційними результатами та офіційним стратегічним планом. Тому, стратегічний облік може відігравати важливу роль у заповненні прогалини між управлінським обліком та стратегічним управлінням.

Констатовано, що стратегічний облік буде застосовувати засоби стратегічного управління, та він буде впливати всі види управління. Тому, з певною обережністю, можна зробити висновок, що майбутнє управлінського обліку вбачається не лише у виникненні стратегічного обліку, але інтеграція всіх областей управління підприємницької діяльності.

Отже, виникає необхідність подальших емпіричних досліджень щодо, впровадження та корисності практичного застосування стратегічного обліку. Тільки емпіричні докази можуть встановити, чи може стратегічний облік

ефективно виконувати обіцяну роль продовження управлінського обліку, чи ні.

Список використаної літератури:

1. Ehlström, P, and Karlsson, C. Change processes towards lean production. *International Journal of Operations & Production Management*. 2006. 16 (11), 42–56.
2. Baines, A. and Langfield-Smith, K. “Antecedents to management accounting change: a structural equation approach”, *Accounting Organizations and Society*, 2013. 28 (7–8), 675–98.
3. Bromwich, M. The case for strategic management accounting: The role of accounting information for strategy in competitive markets. *Accounting, Organisations and Society*. 2000 15 (1–2), 27–46.
4. Chapman, C. S. *Controlling Strategy: management, accounting, and performance measurement*, Oxford University Press, Oxford. 2005.
5. Cooper, R. “The Changing Practice of Management Accounting” , *management Accounting*, 2006. 74 (3), 26.
6. Hergert, M and Morris, D. Accounting data for value chain analysis, *Strategic Management Journal*. 2009. 10 (2) 175 – 188.
7. Johnson, H. T. and R. S. Kaplan. *Relevance Lost: The Rise and Fall of Management Accounting*. Boston: Harvard Business School Press. 2007.
8. Lord, R. Strategic Management Accounting: The Emperor’s New Clothes?, *Management Accounting Research*, 2006. 7(3), September
9. Moon, P. and Bates, K. “Core analysis in strategic performance appraisal”, *Management Accounting Research*, (2003), 4, 139–152.
10. Parker, L. D. Reinventing the Management Accountant, Transcript of CIMA address delivered at Glasgow University 15 March, http://www.cimaglobal.com/Documents/Thought_leadership_docs/VisitingProfessor/tech_presnot_reinventing_the_management_accountant_mar02.pdf (accessed on 15-01-2011).
11. Roberts, A. Reminiscences about Management Accounting, *Journal of Management Accounting Research*, fall, 2009, 1, 1–20.
12. Roslender, R and Hart, S.. Interfunctional cooperation in progressing accounting for brands. *Journal of Accounting & Organizational Change*, 2006, 2, 229–247.
13. Simmonds K, “Strategic Management Accounting” , *Management Accounting*, 2001, 59(4), 26–29.
14. Smith, M. *Performance measurement and management: a strategic approach to management accounting*, SAGE, London. 2005.

Домбровська Н. Р.,
кандидат економічних наук, доцент
*Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету*

ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОПРОДУКЦІЇ

Реорганізація управління зернопереробними підприємствами в умовах ринкових перетворень вносить свої корективи в систему внутрішньогосподарського контролю, за допомогою якого визначається дійсний стан справ на підприємстві, виявляються причини різного роду відхилень від норм виробництва, а також невикористані резерви чи втрачені ресурси. Внутрішньогосподарський контроль, як управлінська функція передбачає, передусім, забезпечення досягнення намічених цілей. У сучасному розумінні цієї управлінської функції, він вимагає, по-перше, встановлення стандартів, тобто чітко сформульованих і визначених цілей, досягнення яких заплановано підприємством. По-друге, вимірювання ступеня досягнення цілей і порівняння її з тими результатами, досягнення яких передбачалось. Це дозволить визначити проблеми, що можуть виникнути при реалізації планів суб'єкта господарювання.

Внутрішньогосподарський контроль, є невід'ємною складовою частини ринкового механізму та одним із основних прийомів перевірки виконання ухвалених рішень, дозволяє своєчасно виявити відхилення або порушення

технології виробництва, інші факти зловживань, якщо вони мали місце. Внутрішньогосподарський контроль є найбільш системним, оперативним і дієвим, забезпечує постійну функцію перевірки збереження майна та його ефективного використання. Одночасно, він виступає як самостійна функція управління всередині підприємства, відрізняється глибиною і точністю, оскільки здійснюється там, де знаходиться центр ваги управління [1].

Проведені дослідження свідчать, що у працях українських вчених-економістів, присвячених як спеціальному розгляду питань розвитку контролю, так і дослідженню загальних проблем управління, він виділяється у самостійну функцію управління, яка має власний предмет і метод. Як зазначив Б. Сівон [2, с. 25], контроль як елемент функції управління передбачає: висвітлення фактичного стану (виконання); дослідження визначеного стану (обов'язкового); порівняння виконання з визначеним станом з метою визначення ступеня відповідності; з'ясування причин визначених відхилень виконання від визначеного стану. При цьому контроль трактують і як систему, і як процес, і як функцію. Л. В. Гуцаленко, В. А. Дерій, М. М. Коцупатий зазначають [3, с. 25], що сутність контролю полягає у здійсненні цілеспрямованого впливу на об'єкти управління, який передбачає систематичний нагляд, спостереження за їх діяльністю для виявлення відхилень від встановлених норм, правил, вимог чи завдань у процесі їх виконання

Кузнецов А. А. зазначає, що в межах кожного підприємства контроль може бути у складі управлінського контролю та внутрішнього контролю. При цьому внутрішній контроль спрямований на надання впевненості користувачам фінансових звітів щодо відповідності таких

звітів встановленим нормам та правилам. Управлінський контроль є проміжною ланкою між управлінським обліком та менеджментом компанії та є дійовим інструментом менеджменту з позиції досягнення стратегічних завдань всередині компанії [4].

Проведені дослідження наукової літератури дають можливість стверджувати про самостійність контролю як функції управління. Проте, яке б місце не займав би контроль у системі господарського управління, сам по собі він не може вирішити поставлені завдання. Для цього вимагається тісний взаємозв'язок контролю з такими функціями управління як планування, організація, регулювання, стимулювання і облік.

Для визначення керунків покращення стану внутрішньогосподарського контролю витрат у зернопереробній галузі важливе значення має науково обґрунтована класифікація його видів. Узагальнюючи пропозиції вчених-економістів стосовно класифікації та враховуючи специфіку зернопереробного виробництва виділено класифікацію видів контролю витрат для зернопереробних підприємств (рис. 1).

Практика досліджень показала, що на підприємствах по заготівлі та переробці зерна, найбільш розповсюдженим є наступний контроль витрат, який ведеться після закінчення звітного періоду на основі аналізу відхилень. Ретроспективний характер цього контролю не дозволяє попереджувати незаконної та економічно недоцільні дії, адже інформація про відхилення надходить із запізненням, а враховуючи короткий цикл виробництва зернопродукції, не дає можливості ухвалювати коригуючі рішення з метою зниження непродуктивних витрат і втрат.

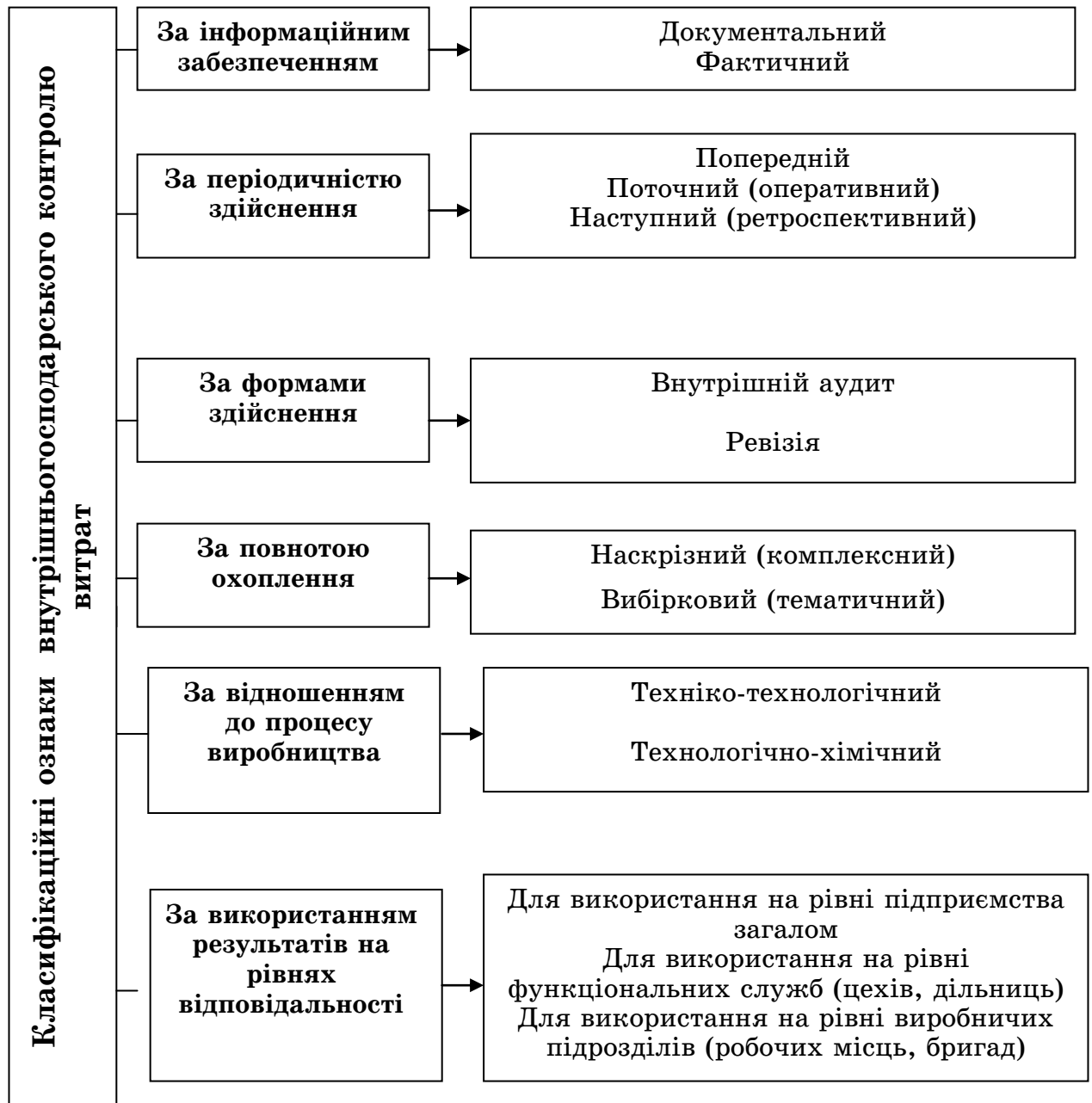

Рис. 1. Класифікація внутрішньогосподарського контролю витрат підприємств по заготівлі та переробці зерна

Джерело: сформовано автором на основі [5; 6]

Проте, позитивною стороною наступного контролю є достатній обсяг і глибина охоплення різних сторін виробничої і фінансово-господарської діяльності підприємств [6, с. 433]. При зазначених умовах, для управління вит-

ратами на зернопереробних підприємствах, важливого значення набувають попередній та поточний види контролю.

Попередній контроль найефективніше проявляється у формі маркетингу. За його допомогою вивчаються основні тенденції та перспективи попиту та пропозиції на ринках зерна та продуктів його переробки, з метою визначення структури та обсягів купівлі-продажу. На цій стадії проводиться планування собівартості продукції для забезпечення її конкурентоспроможності і достатнього рівня рентабельності та попередній аналіз беззбитковості виробництва продукції.

За допомогою попереднього контролю визначаються оптимальні розміри партій придбаних матеріальних запасів, нормується їх витрачання, а також складаються кошториси накладних витрат відповідних підрозділів із закріпленням відповідальності за їх виконання за керівництвом.

Оптимізація витрат на виготовлення продукції на стадії її технологічної підготовки в процесі виробництва і реалізації є першочерговим завданням контролю формування собівартості зернопродукції.

В умовах ринкових перетворень в Україні ці завдання контролю формування собівартості продукції зернопереробного виробництва майже не виконуються. Нормативні калькуляції, які складаються на кожен виріб продукції до запуску їх у виробництво практично не використовуються у попередньому контролі витрат, а також прогнозуванні ринкових цін конкретних видів продукції. Передусім це проявляється у відсутності належного маркетингового дослідження ринку зерна та зернопродуктів, яке має проводитись відповідними службами комбінатів хлібопродуктів.

В обліку виробництва продукції та її реалізації відсутня інформація, для якого сектору ринку вона виготовлена, за якою формою реалізована і який результат від реалізації цієї продукції фактично був отриманий. Більшість керівників комбінатів хлібопродуктів звертають увагу на виконання запланованих обсягів виробництва, ігноруючи при цьому інформацію наскільки конкурентоспроможна вироблена продукція на зовнішньому та внутрішньому ринках, яка її кінцева рентабельність і чи впливає це на кінцеві результати діяльності підприємства. Функції маркетингових відділів обмежуються заходами щодо негайної реалізації продукції, проте конкуренція виробників на товарному ринку часто не дає змогу реалізувати зернопродукцію у стислі строки і за вигідною ціною. Така ситуація призводить до того, що продукція реалізується без попередньої оплати, в борг для неплатоспроможних покупців, через посередників, які не зацікавлені купувати високоякісну продукцію, а купують дешеву і “накручують” на неї неконтрольовані націнки. Таким чином, низькосортна продукція стає дорожчою, не має попиту у покупців і підлягає уцінці за рахунок підприємств виробників. Отже, попередній контроль за формуванням собівартості продукції та її реалізації необхідно здійснювати на стадії підготовки її до виробництва з використанням економіко-математичних залежностей, сутність яких полягає в тому, що контроль витрат запланованих на випуск продукції оптимізується при застосуванні кореляційного методу. При цьому визначається залежність факторів, які зумовлюють собівартість запланованої до випуску продукції. Зокрема, використовуються показники обсягу продукції, величини змінних та постійних витрат, виручки від майбутньої реалізації продукції, прогнозовані ринкові ціни, величина прибутку.

Одним із основних таких методів є метод визначення критичної точки, тобто встановлення такого обсягу виробництва, починаючи з якого продукція стає рентабельною. На практиці можна використати наступні методи визначення критичної точки: рівняння, маржинального доходу, графічного зображення. Дослідження доводять, що використання прийомів аналізу беззбитковості у практичній діяльності зернопереробних підприємств дають змогу не тільки планувати, а й контролювати обсяг випуску окремих видів зернопродуктів з метою отримання оптимального рівня рентабельності виробництва.

На нашу думку, методика розрахунку показників беззбитковості можна застосовувати і при ціноутворенні, тому що зміна ціни на продукт буде обов'язково пов'язана зі зміною обсягу виробництва або зміною валового доходу від реалізації. За умов існування фіксованих роздрібних націнок на зернопродукти для зернопереробних підприємств важливим є встановлення відпускних цін з урахуванням цих націнок, при цьому необхідно розраховувати точки реалізації та графіки беззбитковості продукту як в цінах виробника, так і в торгівельних цінах.

Ринкові перетворення змушують при визначенні напрямів зниження собівартості продукції аналізувати не лише прямі витрати, а й комплексні. Задля цього доцільно використовувати методи гнучкого планування накладних витрат та аналіз відхилень за комплексними витратами, що допомагає менеджерам оцінити результати виробничої діяльності центрів відповідальності підприємства з урахуванням коливання обсягів виробництва та виявити резерви зниження витрат.

Основним етапом заходів щодо зниження комплексних витрат є аналіз маржинальної рентабельності, який в

умовах виробництва багатьох видів зернопродуктів дозволяє планувати випуск такого асортименту, який є рентабельним без урахування величини постійних комплексних витрат.

На нашу думку, застосування на практиці вказаних підходів та процедур внутрішньогосподарського контролю в управлінні витратами дозволить послідовно аналізувати собівартість різних видів зернопродуктів, забезпечити вибір оптимального асортименту і обсягу виробництва на всіх етапах зернопереробного процесу.

На відміну від попереднього контролю, поточний контроль провадиться протягом всього виробничого циклу, що дає змогу контролювати витрати постійно.

У літературних джерелах оперативний контроль дуже часто ототожнюється з поточним контролем, проте деякі автори наполягають на розмежуванні цих понять. Вони констатують, що оперативний контроль відрізняється від попереднього, поточного і наступного передусім своєю здатністю рішучим чином вплинути на швидке, своєчасне усунення недоліків, правильне здійснення господарських операцій і дій посадових осіб. Зауважимо, що важливим моментом при визначенні оперативного контролю є розуміння того, що він функціонально приналежний до внутрішнього. «Оперативний контроль є невід'ємною частиною господарського та внутрішнього контролю, оскільки забезпечує ефективне досягнення накреслених цілей шляхом реалізації прийнятих управлінських рішень у процесі виконання поставлених завдань». Його роль полягає «у постійній присутності в ході виникнення окремих подій або явищ, а також своєчасній оцінці при появі відхилень чи інших недоліків господарювання» [7, с. 488–489].

Враховуючи масовий, поточний і безперервний характер зернопереробного виробництва саме оперативний конт-

роль є найбільш діючою функцією в управлінні формуванням собівартості зернопродуктів, тому що дозволяє щоденно за ходом виробничого процесу встановлювати резерви зниження витрат. Здійснення такого контролю покладається на бригадирів, майстрів, наладчиків та інших керівників структурних підрозділів за даними технологічних приладів та лічильників.

Узагальнення такого контролю виконують спеціалісти бухгалтерської служби за показниками внутрішньогосподарського обліку, які відображаються у первинних документах. На цьому етапі особлива значимість приділяється питанню удосконалення внутрішньогосподарського контролю, в організації якого спостерігається дублювання і паралелізм, відсутня чітка координація контролюючих дій. Зазвичай в організації внутрішньогосподарського контролю відсутнє єдине методичне керівництво, результати здійснення контролю слабо використовуються у оперативному регулюванні виробництва, з цією метою треба значно поліпшити алгоритм проведення поточного (щоденного) контролю.

Внутрішньогосподарський контроль є основою для розвитку організаційних форм оперативного контролю витрат. Для зернопереробних підприємств можна виділити такі принципи внутрішньогосподарського контролю. По-перше, це відповідність оперативного контролю виділеним місцям виникнення витрат та центрам відповідальності підприємства. По-друге, максимальне наближення контролю до об'єкту (витратам) на основі делегування відповідальності спеціалістам підприємства. По-третє, взаємодія контролю в оперативному режимі з іншими функціями управління.

Проведені дослідження показують, що на зернопереробних підприємствах, стан організації оперативного кон-

тролю тільки частково відповідає вищеназваним принципам. З десяти комбінатів хлібопродуктів Тернопільської області лише на трьох КХП розроблені посадові інструкції, які регламентують порядок ведення контролю. При цьому ні на одному з підприємств не розроблені схеми місць виділення центрів витрат і центрів відповідальності та центрів ведення контролю, не встановлені та не використовуються схеми контролю норм і нормативів. Тільки на Тернопільському комбінаті хлібопродуктів та ДП «Чортківський комбінат хлібопродукт» є спеціалісти, які відповідають за контроль роботи майстрів, бригадирів, технологів, працівників лабораторії з питань економного використання зерна. На решті підприємствах ці функції виконують безпосередньо працівники виробництва, що ставить під сумнів дійсний стан справ.

Функція оперативного контролю витрат недостатньо взаємодіє з іншими функціями управління і тільки на двох з досліджених підприємств результати контролю частково використовують для проведення оперативного аналізу та планування. Спостерігається також певна невідповідність вимогам сучасного управління витратами стану контролю за правильністю використання норм і нормативів зернопереробних підприємств, оскільки тільки на одному підприємстві оперативний контроль норм і нормативів є частково організованим.

З метою удосконалення оперативного контролю на зернопереробних підприємствах пропонується застосовувати методику оперативного контролю формування собівартості зернопродукції за ходом технологічного процесу на основі нормативного методу обліку витрат в частині витрачання сировини і нормативного калькулювання.

Для організації щоденного виявлення відхилень від норм по виробленій продукції пропонується використо-

увати номенклатуру місць виникнення витрат за видами зернопереробного виробництва та центрами відповідальності, яка включає дані про: вид виробництва, вид сировини, цехи основного виробництва, ділянки основного виробництва, технологічні процеси та операції, контрольні місця.

Технологія зернопереробного виробництва визначає існування облікованих (документована заміна матеріалів, зміна норм, брак) та розрахованих відхилень від норм, при визначенні яких застосовують метод документування, попередніх розрахунків за фактичною рецептурою і метод наступних розрахунків з використанням даних інвентаризацій.

Організація документування відхилень містить у собі повне забезпечення документами всіх виробничих операцій з обов'язковим виділенням відхилень від норм та встановленням причин і відповідальних за ці відхилення згідно відповідних номенклатур для кожного центру відповідальності.

У виробничих цехах встановлення розрахованих і облікованих відхилень забезпечується за даними первинної технологічної і облікової документації, найважливішими з яких є “Акт переробки зерна”, “Виробничий акт-звіт про використану сировину і вироблену готову продукцію” та “Технологічні журнали”.

Дослідженням доведено, що на більшості зернопереробних підприємств нормативне господарство не відповідає вимогам оперативного контролю за витратами. Мають місце ситуації, коли при внесенні змін до технологічного процесу чи при освоєванні нових видів продукції норми вчасно не переглядаються і не коригуються, а коли і переглядаються, то інформація про це надходить до бух-

галтерії із значним запізненням. Це призводить до відхилень від норм, які не відображають дійсний стан справ у виробництві та не дозволяють контролювати формування собівартості зернопродукції відповідно до вимог управління сучасним зернопереробним підприємством.

Технологічні особливості зернопереробного виробництва зумовлюють значну залежність ефективності оперативного контролю витрат від ступеня інтеграції економічного і технологічно-хімічного контролю за процесом переробки сировини і випуску готової продукції.

Проте в організації технологічно-хімічного контролю на більшості підприємствах галузі є цілий ряд недоліків. Так, контроль якості сировини не є системним, носить періодичний характер, а результати цього контролю не відображаються в первинних документах з відпуску сировини у виробництво.

Технологічний контроль процесу виробництва через відсутність вимірювальних приладів часто носить візуальний характер, що призводить до порушення технології, а якість продукції при цьому не відповідає встановленим вимогам. Наприклад, технологічно-хімічним контролем передбачено перевіряти якісні параметри зерна після зволоження та відволоження, на практиці майстром контролюється тільки час проведення цих процесів. В результаті дані технологічного контролю не мають виходу на економічні показники внутрішньогосподарського обліку, що не дозволяє здійснювати оперативний контроль витрат сировини у виробництві і визначати вплив якості цієї сировини на вихід готової продукції. Враховуючи зазначені недоліки в організації технологічно-хімічного контролю пропонується посилити ведення контролю виробництва та визначення якості зернопродукції.

Оскільки оперативний контроль базується на даних оперативного обліку і оперативного аналізу він не обов'язково повинен бути системним, тобто його об'єктами будуть лише найбільш важливі ресурси і виробничо-фінансові процеси. Об'єкти можуть змінюватися залежно від конкретних завдань, які висувуються перед підприємством на відповідний період часу. За будь-яких умов постійним об'єктом оперативного економічного контролю є виробничі ресурси, зокрема, їх визначна частина – предмети праці. Це пояснюється в першу чергу переважною питомою вагою матеріальних витрат у собівартості продукції, що виробляється, а відповідно великою ціною витрат, які виникають внаслідок нераціонального використання предметів праці у процесі їх переробки.

За допомогою оперативного контролю передбачається дотримання технологічних параметрів виробництва, а також вихід готової продукції та виробничих відходів. Крім того, особливо повинен контролюватися рівень незворотних відходів. Для контролю загального рівня ефективності виробництва, на комбінатах хлібопродуктів, обмежувати сферу оперативного контролю виробничих відходів лише процесом фіксації їх наявності (оприбуткування) є недоцільним, оскільки на рівень доходу впливає скорочення кількості відходів та їх подальше ефективне використання.

Констатуємо, що діючий оперативний контроль виробничих відходів на досліджених комбінатах практично відсутній. Це пояснюється, по-перше, недооцінкою ролі відходів у підвищенні ефективності виробництва. По-друге, недостатністю інформаційної бази. По-третє, відсутністю налагодженої автоматизованої програми, яка б дозволила значно спростити процес обробки інформації і

підвищити якість управлінських рішень, що приймаються. І остання причина, яка є витокom трьох перших, це відсутність у комплексі заходів по підвищенню ефективності зернопереробного виробництва оперативного контролю виробничих відходів. Це пояснюється відсутністю науково обґрунтованої методики або рекомендацій з організації контролю за зерновими відходами.

Враховуючи все вищевказане, вважаємо, що оперативний контроль виробничих відходів повинен проводитися не відокремлено, а одночасно з контролем руху матеріальних ресурсів і здійсненні технологічних процесів. Початковим етапом оперативного контролю є виробничий процес за ходом якого виникають відходи. До того ж, якщо оперативний контроль виходу готових виробів дуже часто обмежується лише фіксацією їх кількості на виході з виробництва, виробничі відходи необхідно контролювати на тих стадіях технологічного процесу, де вони технологічно неминучі або практично можливі.

Нагадаємо, що наявність відходів так чи інакше пов'язано з відповідними виробничими втратами. Тому для комбінатів хлібопродуктів важливо не обмежуватися констатацією фактів їх отримання і правильністю оприбуткування, а намагатися за допомогою оперативного обліку, аналізу і контролю відобразити ступінь впливу конкретних факторів, які вплинули на виникнення понаднормативних зворотних чи незворотних відходів. На практиці це доволі складно передусім через особливості технологічних процесів. У цьому випадку головне зорієнтуватися на взаємозв'язках між оперативним технологічним і оперативним економічним контролем. Ймовірніше за все, оперативний економічний контроль повинен починатися там, де закінчується оперативний технологічний конт-

роль. Тобто, за допомогою технологічного контролю фіксуються у кількісних вимірниках відхилення від заданих технологічних параметрів, а економічний контроль здійснює переведення кількісних показників у якісні. Враховуючи, що оприбуткування з виробництва зворотних відходів відображається в обліку, оперативний контроль повинен впливати лише на більш важливі моменти цього процесу. Наприклад, на базі даних оперативного обліку, аналізу і контролю доцільно узагальнювати дані про надходження з виробництва відходів за відповідні періоди часу, зокрема, протягом місяця. Для контролю виробничих відходів краще таку інформацію формувати щодавно. Результати такого узагальнення слід оформлювати спеціальною довідкою, у якій повинна міститися у максимально стислому вигляді інформація не тільки про кількість отриманих за декаду відходів, але й про дотримання технологічних норм їх отримання, а також про величину понаднормативних зворотних або незворотних відходів.

Отже, особливе місце за сучасних умов господарювання зернопереробних підприємств відводиться внутрішньогосподарському контролю, який сприяє підвищенню економічної ефективності виробництва зниженням витрат. На основі досліджень визначено, що провідну роль у системі управління витратами виробництва підприємств по заготівлі та переробці зерна відіграє оперативний контроль, який сприяє ліквідації непродуктивних витрат та істотно впливає на підвищення економічної ефективності зернопереробного виробництва.

Список використаної літератури:

1. Багрій К. Л. Важливість проведення внутрішньогосподарського контролю в сучасних кризових умовах господарювання URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2012_9_1/4.pdf] (дата звернення: 12.03.2021).
 2. Sivon B. Kontrola kosztow dzialalnosci gospodarcej. Warszawa: PWE, 1988. 188 s.
 3. Гуцаленко Л. В., Дерій В. А., Коцупатий М. М. Державний фінансовий контроль. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 424 с.
 4. Кузнецов А. А. Управлінський контроль: сутність, місце та призначення URL: <https://eurodev.duan.edu.ua/images/PDF/2015/2/10.pdf> (дата звернення: 12.03.2021).
 5. Марчук У. О. Оцінка класифікації внутрішньогосподарського контролю. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес» / редкол.: Д. О. Мельничук (відп. ред.) та ін. Київ : ВЦ НУБІП України, 2012. Вип. 169, ч. 2. 338 с.
 6. Гуцаленко У. О. Внутрішньогосподарський контроль: організаційні аспекти та класифікаційні ознаки. *Економічний аналіз*. 2010. Випуск 6. С. 433–435.
 7. Приступа К. П. Концепція розвитку оперативного контролю. Львів : Львівська політехніка, 2009. С. 484–491.
- УДК 347.15/18:334.7

Костишин Н. С.

кандидат економічних наук, доцент

Чортківський навчально-науковий інститут

підприємництва і бізнесу

Західноукраїнського національного університету

ОПТИМІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ В ЧАСТИНІ ВИБОРУ СИСТЕМ ОПОДАТКУВАННЯ

Складні епідеміологічні умови сьогодення повпливали на свідомість кожної людини як у суспільному так і в економічному значенні. Сьогодні через карантинні обмеження люди усе частіше залишаються без роботи, скорочують свою діяльність середні та малі підприємства, значна частина підприємців – фізичних осіб – узагалі закрилися. Однак, спостерігаємо й окремий економічний розвиток деяких видів діяльності, зокрема: торгівлі з допомогою Інтернет-ресурсів, здійснення консультаційних та інших послуг через електронні мережі, поширення так званого «цифрового ритейлу» чи «онлайн-ритейлу». Проведення згаданих видів діяльності, приносить власнику дохід, який відповідно до чинного законодавства слід обов'язково оподатковувати. Самі ж особи є підприємцями і вони повинні стати на облік в ДПС. Наразі актуальним залишається запитання, яку систему оподаткування обрати, щоб оптимізувати податкове навантаження.

Часткові аспекти правового статусу осіб, які реєструються підприємцями, досліджували Т. Блащук, А. Бризгалін, О. Вінник, М. Галянтич, Г. Герасимова, Ю. Голик, С. Зінченко, О. Іванійчук, Д. Касьяненко, О. Коломієць, В. Кравчук, І. Середницька, М. Ульяник та інші. Також,

при написання статті, було проаналізовано чинне законодавство та велику кількість видань, які висвітлюються особливості реєстраційного процесу і вибори форми оподаткування для суб'єкта підприємницької діяльності в Україні.

Метою цього дослідження є систематизація та розгляд особливостей вибору системи оподаткування, із врахуванням специфіки певних видів діяльності, для оптимізації податкового навантаження на майбутнього підприємця – фізичної особи.

Усяке виконання підприємницької діяльності, чи то в мережі Інтернет, чи в офлайн-реальності, зобов'язує громадянина визначитися із суб'єктом господарювання при умові реєстрації його державними органами як підприємця без статусу юридичної особи. Відтак, до ст. 128 Господарського кодексу України (ГКУ), громадянин-підприємець відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном, на яке відповідно до закону може бути звернено стягнення [1]. Тому, визначальним для отримання статусу «Фізичної особи підприємця» (ФОП) є державна реєстрація, що здійснюється внесенням певних записів до Єдиного державного реєстру відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [2].

Найоптимальнішим в частині сплати податків для ФОП є обрання спрощеної системи оподаткування, котра дозволяє сплачувати єдиний податок за відповідними нормами, які визначає Податковий кодекс України (ПКУ) з врахуванням приналежності підприємця до конкретної групи [3]. Майбутньому підприємцеві першочергово слід визначитися, які види діяльності він планує здійснити, не тільки щоб обрати відповідні коди у Класифікаторі видів

економічної діяльності, а передусім, щоб впевнитися про відсутність обмежень для реєстрації його як «спрощенця». Річ у тім, що відповідно до чинного законодавства, існують такі види діяльності, з якими не можна перебувати на прощеній системі оподаткування, а тільки на загальній. Розглянемо детальніше, які законодавець передбачає обмеження щодо провадження видів діяльності для майбутніх єдиноподатників.

Якщо майбутній підприємець бажає здійснювати організацію чи проведення парі, азартних ігор, лотерей (окрім розповсюдження лотерей), то йому слід пам'ятати, що сьогодні в Україні для дозволених норм грального бізнесу (ЗУ «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор») доцільно обрати загальну систему оподаткування.

Проте, ст. 5 цього Закону визначає ряд діяльностей, які не належать до азартних ігор, зокрема: організація та проведення спортивних змагань, творчих конкурсів тощо, незважаючи на те, ждється чи не ждється умовами проведення грошовий чи майновий виграш; гра в кеглі (боулінг), гра в більярд та інші ігри, що проводяться без одержання гравцем призу (виграшу); гра на автоматах типу «кран-машина» (двокоординатні автомати), в якій як виграш (приз) гравець отримує виключно матеріальні речі (іграшки, цукерки тощо); випуск та проведення лотерей; організація та проведення спортивного покеру [4]. Зазначена «неазартна» діяльність за КВЕД-2010 відноситься до розділу 93 «Діяльність у сфері спорту, організування відпочинку та розваг» [5]. Таким чином, за законодавством фізичним особам підприємцям не забороняється провадити «неазартну» діяльність і вони можуть сплачувати за неї єдиний податок.

Недоступною для ФОП є ведення бізнесу з обміну валют. Такий вид діяльності можуть здійснювати виключно фінансові установи, банки, тобто юрособи, які мають ліцензію НБУ.

Відповідно до ст. 215 ПКУ під обмеження працювати за спрощеною системою оподаткування підпадає діяльність, яка пов'язана з виробництвом, експортом, імпортом та продажем підакцизних товарів [3]. Але таке обмеження не поширюється на роздрібний продаж паливно-мастильних матеріалів (ПММ) у місткостях до 20 літрів, адже цей товар використовується тільки для особистих некомерційних потреб. Тобто, ФОП-єдиноподатникам забороняється здійснювати оптову торгівлю ПММ незалежно від об'єму тари, оскільки така діяльність має на меті реалізацію паливно-мастильних матеріалів для їх подальшого продажу або іншого використання в підприємницьких цілях. Детально, що дозволено, а що забороняється ФОП-спрощенцям при виборі діяльності з підакцизними товарами наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Діяльності, пов'язані з підакцизними товарами

Фізичним особам підприємцям (єдино податникам)	
Забороняється	Дозволяється
Виробництво, експорт, імпорт та продаж підакцизних товарів, зокрема: спирту, алкогольних напоїв, пива (крім квасу «живого» бродіння); тютюнових виробів, тютюну та промислових замінників тютюну; пального; автотранспортних засобів, кузовів до них, причепів та напівпричепів; електроенергії.	Діяльність, пов'язана з роздрібним продажем пива, сидру, пері (без додавання спирту) і столових вин
	Торгувати талонами на паливо (у разі якщо немає фізичної передачі палива і продаж талонів здійснюється як торговельна послуга).
	Імпортувати і торгувати електронними сигаретами (рідиною для них), люльками та кальянами, оскільки до тютюнових виробів такі товари не належать

Майбутні підприємці – фізичні особи можуть обрати діяльність пов'язану з виготовленням, постачанням, реалі-

зацією (продажем) ювелірних виробів. А також побутових виробів, які містять дорогоцінне каміння, дорогоцінні метали, або дорогоцінне каміння органічного утворення чи напівдорогоцінне каміння, якщо зареєструються як ФОП групи 3 і платитимуть єдиний податок за ставкою 5% (п. 293.3 ПКУ). Підприємці – представники ж 1 та 2 групи платників єдиного податку можуть лише надавати окремі «ювелірні» послуг. Для прикладу, вони можуть займатися ремонтом годинників, виготовленням за індивідуальними замовленнями ювелірних виробів, чи надавати послуги з ремонту таких виробів (пп. 23, 28, 29 ПКУ).

Під обмежувальну діяльність для єдиноплатників підпадає й видобування, продаж корисних копалин (окрім збуту корисних копалин місцевого значення). Проте, у роз'ясненні податкових органів у підкатегорії 107.03 БЗ, їм дозволяється займатися торгівлею:

- виробів з корисних копалин як місцевого так і загальнодержавного значення, які виготовлені із придбаної сировини у суб'єктів господарювання, що їх видобувають;**
- складними з'єднаннями і сумішами, у тому числі пестицидами й агрохімікатами [6].**

Підприємницька діяльність супроводжується різнохарактерними фінансовими операціями, у тому числі можуть виникати операції у сфері фінансового посередництва. Для фізичних осіб підприємців останні законодавством забороняються. Це стосується також надання поворотної фінансової допомоги. Хоча певна частина економістів, на відміну від податківців, такі операції не відносять до фінансових. Вони вважають, що надання власних коштів в позику не може вважатися фінансовим посередництвом, оскільки такі операції не пов'язані з отриманням і перерозподілом фінансових коштів (ч. 3 ст. 333 ГКУ) [1].

До поняття «фінансове посередництво» податківці зараховують й придбання/збут цінних паперів та корпоративних прав (крім власних), а отже ведення такої діяльності не дозволить ФОП працювати за спрощеною системою оподаткування. Заразом, податківці забороняють платникам єдиного податку бути поручителями за договором поруки [7].

Відповідно до третього розділу ПКУ, обмеження не поширюються на діяльність у сфері страхування. ФОП, який планує працювати страховим агентом (визначеним Законом про страхування), сюрвейєром, аварійним комісаром чи аджастером, може реєструватися як платник єдиного податку.

До заборонних відноситься ще й діяльність з управління підприємствами, як-от діяльність арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), діяльність у царині аудиту (крім надання бухгалтерських послуг), діяльність страхових (перестрахових) брокерів, діяльність з продажу антикваріату та предметів мистецтва, а також діяльність з надання поштових послуг чи зв'язку. Проте, у податковому роз'ясненні, платники єдиного податку мають право здійснювати кур'єрські послуги, надавати послуги Інтернет-зв'язку, але за обов'язкової умови – без використання радіочастотного ресурсу, тобто вести діяльність яка не підлягає ліцензуванню [6].

Певні обмеження для реєстрації ФОП як єдиноподатника стосуються діяльності, пов'язаної з технічними випробуваннями та дослідженнями (табл. 2).

Ще одним видом діяльності, здійснення якого забороняє підприємцю бути платником єдиного податку – надання в оренду певного ряду об'єктів. До таких об'єктів

п. 291.5.3 ПКУ, відносить: а) земельні ділянки, загальна площа яких перевищує **0,2 га**; б) житлові приміщення та/або їх частини, загальна площа яких перевищує **100 кв. м**; в) нежитлові приміщення (споруди, будівлі) та/або їх частини, загальна площа яких перевищує **300 кв. м** [3].

Таблиця 2

Діяльності, пов’язані з технічними випробуваннями та дослідженнями

Фізичним особам підприємцям (єдино податникам)	
Забороняється	Дозволяється
– проведення фізичних, хімічних, інших випробувань щодо всіх видів матеріалів, які підлягають аналізу, та продуктів; – сертифікацію продуктів (у тому числі товарів народного споживання, двигунів, повітряних транспортних засобів, контейнерів під тиском, атомних електростанцій тощо); – періодичні випробування автотранспортних засобів на предмет дорожньої безпеки; – випробування із застосуванням моделей і макетів (наприклад, повітряних транспортних засобів, водної техніки, гребель тощо); – діяльність міліцейських лабораторій. (клас 71.20 КВЕД-2010)	– тестування матеріалів, узятих у тварин (клас 75.00 КВЕД-2010); – зорова діагностика, дослідження й аналіз медичних та стоматологічних матеріалів (розділ 86 КВЕД-2010).

Утверджені обмеження щодо житлових і нежитлових приміщень, земельних ділянок **не є взаємовідповідними**. Тобто приватний підприємець має можливість одночасно бути орендодавцем 0,2 га землі, 100 кв. м житлових і 300 кв. м нежитлових приміщень. Заразом, якщо ФОП здає в оренду споруду (будівлю, приміщення) площею, що не виходить за означені межі, і цей об’єкт основного засобу розташований на земельній ділянці, площа якої більша за 0,2 га, то такий підприємець може знаходитися на спрощеній системі при дотриманні умови, що в користування згідно з договором-оренди буде передано виключно земельну ділянку площею не більше 0,2 га.

Отже, ми детально розглянули види діяльності, які відповідно до чинного законодавства, забороняються вестися підприємцями єдиноподатниками, а вимагають реєстрації такого суб'єкта господарювання за загальною системою оподаткування.

Фізичні особи підприємці, які обирають інші (ніж перераховані вище) види діяльності можуть реєструватися платниками єдиного податку. За такого випадку слід визначитися, до якої групи буде належати підприємець, враховуючи: чим саме він буде займатися, скільки найманих працівників буде у нього працювати, який дохід планує отримувати (табл. 3).

Таблиця 3

Умови роботи фізичних осіб підприємців на єдиному податку

Умови для роботи в групах	Група 1	Група 2	Група 3
Кількість найманих працівників	Не використовує працю найманих працівників	Не використовують працю найманих працівників або їх кількість одночасно не перевищує 10 осіб	Кількість найманих працівників не обмежено
Важливо! При розрахунку загальної кількості найманих працівників не враховують найманих працівників, які (п.п. 291.4.1 ПКУ): – перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами; – перебувають у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею передбаченого законодавством віку; – призвані на військову службу під час мобілізації, на особливий період.			
Річний обсяг доходу	не перевищує 167 розмірів мінімальних зарплат	не перевищує 834 розмірів мінімальних зарплат	не перевищує 1167 розмірів мінімальних зарплат
Дозволені види діяльності	Роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках та/або діяльність з надання побутових послуг населенню	Надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку та/або населенню; виробництво та/або продаж товарів; діяльність у сфері ресторанного господарства	Усі види діяльності, крім заборонених для єдиноподатників згідно з п. 291.5 ПКУ

Цікавим моментом є те, що існують певні обмеження щодо вибору видів діяльності й для платників єдиного податку 1 та 2 груп. Тому детальніше зупинимося на цих особливостях.

Як свідчать дані таблиці 3, підприємець може працювати як ФОП 1-ї групи, якщо буде працювати в таких нарядах:

По-перше, це роздрібна торгівля товарів з торговельних місць на ринку. Податківці під торговельним місцем розгадують площу, відведену для розміщення необхідного під час торгівлі інвентарю (лотків, вагів тощо) та здійснення продажу продукції з прилавків (столів), транспортних засобів, причепів, візків (у тому числі ручних), у контейнерах, кіосках, палатках... [8]. При цьому магазини й об'єкти ресторанного бізнесу не належать до торговельних місць на ринках. У зв'язку з цим ФОП – платникам єдиного податку 1-ї групи заборонено займатися роздрібною торгівлею товарів у магазині або об'єкті ресторанного бізнесу, які розміщені на території ринку.

По-друге, – **діяльність з надання побутових послуг населенню**. У п. 291.7 ПКУ подано ґрунтовний реєстр послуг, які належать до побутових [3].

Таким чином, якщо підприємець планує здійснювати іншу діяльність він не може реєструватися як платник єдиного податку групи 1, а зобов'язаний обрати 2 чи 3 групи.

Відповідно до нормам ПКУ підприємець 2-ї групи може здійснювати наступні види діяльності [3]:

1). Надавати послуги, у тому числі побутові, платникам єдиного податку та/або населенню. Але їм законодавством забороняється **надавати послуги** юридичним особам (підприємствам), підприємцям, які перебувають на загальній системі оподаткування, а також фізичним

особам, котрі провадять незалежну професійну діяльність. Щоб не помилися, й не оформити договір про надання послуг забороненим категоріям, слід перевіряти статус контрагента в Реєстрі платників єдиного податку.

Згідно із п. 14.1.203 ПКУ єдиноподатники групи 2 мають право віддавати своє майно в користування за договором-оренди, не перевищуючи граничні норми надання нерухомості в оренду, які встановлені для всіх єдиноподатників. Якщо такий підприємець обрав собі як вид господарювання «Надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна», то йому забороняється законом передавати **в оренду нерухомість у статусі звичайного громадянина**.

ФОП групи 2 також немає права надавати посередницькі послуги, які пов'язані з купівлею, продажем, орендою та оцінкою нерухомого майна (п.п. 2 п. 291.4 ПКУ). Проводити ці види діяльності можна тим фізичним особам, які зареєструються платниками єдиного податку третьої групи.

2). Здійснювати виробництво та/або продаж товарів. Проте вони не мають права виробляти продукцію з давальницької сировини підприємця-загальносистемника, через те що така операція за своїм змістом вважається як надання послуг.

3). Проводити діяльність без будь-яких застережень у сфері ресторанного бізнесу, тобто ФОП другої групи можуть приймати будь-які замовлення як від фізичних так і юридичних осіб, без різниці щодо їх системи оподаткування. Обмеження стосуються тільки щодо продажу підакцизних товарів, як от реалізації алкогольних напоїв у рамках свого ресторанного господарства (п. 3 п. 291.5.1 ПКУ).

Таким чином, ми детально розглянули, які категорії спрощенців маю право проводити види діяльності, щоб

забезпечити себе можливістю сплачувати єдиний податок. Загалом ФОП можу провадити ті види діяльності, які є зазначені в Реєстрі ЄП. Якщо (незалежно від групи) підприємець здійснює не зазначену в цьому Реєстрі діяльність, то він позбавляється права господарювати за спрощеною системою й обов'язково вимушений перейти на загальну систему оподаткування.

Список використаної літератури:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18-22. ст. 144. (дата звернення 02.03.2021 р.).
2. Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 31-32. ст. 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>. (дата звернення 02.03.2021р.).
3. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. (дата звернення 15.03.2021 р.).
4. Закон України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» від 14.07.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#n1009>. (дата звернення 10.03.2021 р.).
5. Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД-2010). URL: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/kv10_i.html. (дата звернення 15.03.2021 р.).
6. Єдина база податкових знань. URL: <http://tr.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/print-104005.html>. (дата звернення 09.03.2021 р.).
7. Роз'яснення з категорії 108.01.02 розділу. *Запитання – відповіді з Базу знань ЗІР*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ZN036762>. (дата звернення 15.03.2021 р.).
8. Наказ Держкомстату від 26.07.2005 р. № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0939-05#Text>. (дата звернення 10.03.2021 р.).
9. Середницька І. А., Ульяник М. М. До питання про реєстрацію фізичної особи-підприємця. *Проблеми цивільного та господарського права*. 2014. № 3. С. 93–94.
10. Касьяненко Д. І., Герасимова Г. В. Особливості господарювання фізичної особи як суб'єкта підприємницької діяльності. *Молодий вчений*. 2018. № 10 (62). С. 659–662.

Шмигель О. Є.

кандидат економічних наук, доцент
*Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету*

СКЛАДОВІ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ – ОСНОВНІ ЧИННИКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Діяльність малого підприємництва відіграє особливу роль не тільки в постійному економічному зростанні, але й сприяє вирішенню багатьох соціально-економічних проблем, що є найголовнішим завданням сучасності.

Для розвитку суспільства особливо важливу функцію виконує мале підприємництво. Чинником стійкого економічного розвитку підприємництва на сучасному етапі тісно пов'язане з ростом якісного нового рівня життя.

Актуальність теми визначається метою малого підприємництва, що полягає у здійсненні ефективної діяльності, з позитивним фінансовим результатом яка впливає на обробут власників, споживачів, а також на економіку в країни через поповнення державного бюджету сплатою податків, зборів, обов'язкових платежів. Система оподаткування, її складові та організація обліку є ключовими чинниками підприємницької діяльності.

Зміцнення економічної бази регіонів, зростання наукового прогресу, збільшення можливостей держави щодо експортних операцій, швидке насичення ринку якісними товарами народного споживання, розвиток конкуренції та інших завдань, належать такому незамінному і самостійному сегменту ринкової економіки, як малий бізнес.

За час розвитку підприємництва в Україні зроблено дуже багато в частині удосконалення якісного складу структури підприємництва, економічних і правових норм політики держави щодо розвитку малого підприємництва.

Держава відіграє велику роль в підтримці діяльності малих підприємств. Політика розвитку малого підприємництва є частиною загальної соціальної та економічної політики України і визначає основні принципи, напрямки і форми економічного та адміністративно-правового впливу, які передбачаються урядом у сфері малого підприємництва з урахуванням інтересів суспільства та пріоритетів.

Велике значення малого підприємництва відчувається на ринку з появою нових робочих місць, зменшуючи цим кількість безробітних і покращуючи соціальну обстановку в суспільстві.

Одним із головних напрямів роботи керівництва є важлива розробка заходів щодо ефективної організації обліку, аналізу та контролю діяльності підприємництва малого бізнесу. Тому для будь-якого підприємства є правильний підхід до цього питання та вибір найраціональнішої системи оподаткування та відповідно форми обліку.

Отримання позитивного фінансового результату є одним із актуальних питань ведення малого бізнесу. Для цього на рівні держави розроблені спеціальні програми, а в частині оподаткування і обліку прийнято на законодавчому рівні закон про їх максимальне спрощення.

Система, за якою оподатковується діяльність підприємства займає особливе місце у фінансовому розвитку як підприємства, так і держави.

Серед фінансових важелів розвитку підприємницької діяльності особливе місце посідає система, за якою опо-

датковується діяльність малого бізнесу. Вона використовується як інструмент впливу на бізнес, стимулює і обмежує певні види підприємницької діяльності, забезпечує надходження до державного бюджету.

Спільні інтереси споживачів та держави, суб'єктів господарювання та громадян є принципи життєдіяльності суспільства. Закони, згідно яких нараховуються і сплачуються податки в бюджет держави повинні передбачати оптимальне поєднання фіскальної та стимулюючої функцій оподаткування, стабільність (незмінність) протягом кількох років загальних правил оподаткування, усунення подвійного оподаткування, узгодженість з податковими системами інших країн.

В управлінні діяльністю підприємством вагоме значення відводиться обліку та оподаткуванню. Фізичним і юридичним особам згідно податкового законодавства України надано право вибору системи, за якою оподатковується їхня діяльність, це загальна система та спрощена.

Заміна сплати окремих податків і зборів на сплату єдиного податку з спрощенням ведення обліку та подання звітності є спрощена система оподаткування.

Певні вимоги дають право суб'єкту підприємництва обрати та зареєструватися платником єдиного податку.

Згідно Податкового кодексу України спрощену систему оподаткування можуть застосовувати лише підприємці, які є резидентами, нерезиденти таким правом скористатися не можуть.

Усі господарюючі суб'єкти, діяльність яких може оподатковуватися за спрощеною системою, можуть відноситися до однієї із чотирьох груп, кожна з яких має свої критерії, яких необхідно дотримуватися при обранні. юридичні особи – Сільськогосподарські товаровиробники,

юридичні особи можуть застосовувати тільки четверту групу.

Підприємства, власники яких, відмовилися від застосування спрощеної системи оподаткування, а також фізичні особи, які при реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності діяльності не подали заяву про оподаткування системою за спрощеною формою, оподатковуються загальною системою.

Згідно податкового законодавства, якщо за останні 12 календарних місяців дохід становить 1 млн. грн., то такі підприємства зобов'язані зареєструватися платниками податку на додану вартість.

Фізичні особи-підприємці, діяльність яких оподатковується згідно законодавства за загальною системою оподаткування нараховують та сплачують податок на доходи фізичних осіб.

В даному випадку дохід, що оподатковується служить виручка в готівковій та не в готівковій формі за мінусом витрат. Дохід визнається доходом до оподаткування в момент надходження коштів на підприємство. Витрати діяльності підприємства повинні бути підтверджені документально.

Також, загальносистемними мають право до витрат включати амортизацію власних основних засобів та нематеріальних активів, розраховану за прямолінійними методом.

До правил віднесення підприємцем витрат, витрати які повинні бути підтверджені документально повинні безпосередньо бути пов'язаними з отримання доходу у відповідному періоді.

Доходи від ведення господарської діяльності підприємця – фізичної особи оподатковуються за ставкою згідно Податкового кодексу в розмірі 18% від чистого доходу.

Військовий збір за ставкою 1,5% також сплачується із чистого доходу підприємця.

В цілому, для підприємців переваги спрощеної системи оподаткування над загальною полягають у простоті ведення обліку (крім платників ПДВ), нарахування податку та звітності а також звільнення від сплати інших податків (податок на прибуток, земельний, податок на доходи фізичних осіб), відсутність потреби застосовувати касові апарати (для платників першої групи).

Одночасно із перевагами існують і недоліки спрощеної системи оподаткування, а саме:

1. Обмеження щодо деяких видів діяльності (видобуток та реалізація корисних копалин, крім реалізації корисних копалин місцевого значення, обміну валюти, управління підприємствами, реалізація антикваріату, фінансова діяльність, послуги пошти та зв'язку та інші);

2. Нерезиденти не можуть бути платниками спрощеного податку;

3. Кількість найманих осіб;

4. Обмеження щодо суми доходу;

5. Форма розрахунків з контрагентами виключно грошова;

6. Сума податку фіксована, що не залежить від обсягу отриманого доходу (платники єдиного податку першої та другої групи);

7. Сплата ЄСВ присутня в мінімальному розмірі не залежно від наявності отриманого доходу;

8. Платники податку 2 групи мають деякі особливості роботи з підприємцями загальносистемниками.

Загальна система на відміну від спрощеної складна у використанні, вона використовується зазвичай великим бізнесом.

В частині оподаткування та ведення бухгалтерського обліку при використанні загальної системи оподаткування мають місце спірні невирішені питання на законодавчому рівні, що в свою чергу вигідно суб'єктам господарювання, адже подвійне трактування законодавства деколи може їх захистити. При оподаткуванні діяльності підприємств за загальною системою юридичні та фізичні особи мають деякі переваги:

- обмеження щодо кількості найманих працівників, видів діяльності, величини доходу, форми розрахунків;

- розмір податку прямо залежить від отриманого фінансового результату за звітний період;

- підприємці, обсяг доходу у яких за попередні 12 місяців до 1000000 грн. можуть не платити не тільки ПДВ, але й і податок на прибуток.

На сьогодні відчуваються позитивні зміни у податковому законодавстві для діяльності малого бізнесу. Господарюючі суб'єкти мають право і можливість враховуючи деякі особливості, обирати систему оподаткування, тим самим керувати фінансовим результатом діяльності та податковим навантаженням.

Розглянувши системи оподаткування для всіх суб'єктів підприємницької діяльності, ми можемо чітко визначитись з конкретизацією облікових аспектів для різних видів підприємницької діяльності малого бізнесу.

Конституцією України передбачено порядок, згідно якого ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, тому переносячи це трактування на законодавчий рівень щодо обліку, ми можемо сказати, що підприємець може робити також і те, що не заборонене законом, в нашому випадку ведення бухгалтерського обліку.

Податковим законодавством врегульовано систему оподаткування господарської діяльності підприємців за загальною системою. Відповідно об'єкт, що оподатковується є фінансовий результат, тобто різниця між виручкою загальним оподатковуваним доходом (у грошовій та негрошовій формі) і витратами, які, як зазначалося вище підтверджені документально і пов'язані з господарською діяльністю такої фізичної особи – підприємця.

До ціни придбаних товарів не включається податок на додану вартість якщо підприємець зареєстрований як платник цього податку, то відповідно до його витрат і доходів не включаються суми ПДВ. В результаті для правильного нарахування ПДВ також необхідно вести облік як доходів, так і витрат.

Для нарахування і сплати єдиного податку підприємці, що зареєстровані платниками єдиного податку першої, другої та третьої групи існують показники такі як дохід. В цьому випадку об'єм цього показника відображається в книзі обліку доходів, тому ведення бухгалтерського обліку в даному випадку є не обов'язковим (окрім платників третьої групи). Облік витрат підприємці вести не зобов'язані, тому що суми витрат не впливають на розмір єдиного податку.

Облік витрат зобов'язані вести ті підприємці, які зареєстровані платниками податку на додану вартість, адже податковий кредит і податкове зобов'язання може бути правильно визначене тільки на підставі первинних бухгалтерських документів.

Підприємці – платники єдиного податку третьої групи зобов'язані вести облік витрат, а вот ведення бухгалтерського обліку відповідно до Закону про бухгалтерський облік і фінансову звітність є добровільним, тобто є їхнім правом (за винятком платників ПДВ).

Підприємцям, які сплачують податки за загальною системою оподаткування, необхідно вести облік витрат, оскільки ці витрати впливають на базу оподаткування, зменшують її, а також тому, що ведення такого обліку є для них обов'язковим. Що стосується підприємців, які працюють на спрощеній системі оподаткування, то вести облік витрат вони можуть лише враховуючи власне бажання у такому обліку, оскільки цей облік не береться до уваги контролюючими органами і його результати не потрібні нікому, окрім як самому власнику.

Відповідно до п. 138.8. ст. 138 ПКУ собівартість виготовлених та реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг складається з витрат, прямо пов'язаних з виробництвом таких товарів, виконанням робіт, наданням послуг, у тому числі, й з амортизації виробничих основних засобів та нематеріальних активів, безпосередньо пов'язаних з виробництвом товарів, виконанням робіт, наданням послуг.

Зрозуміло, що на практиці може виникнути питання використання виробничих основних засобів підприємцем саме у наявності такого зв'язку з виробництвом товарів, виконанням робіт, наданням послуг. Це питання може виникнути через те, що відповідно до ч. 1 ст. 2 та ст. 318 ЦКУ учасниками цивільних відносин та суб'єктами права власності є фізичні особи. ЦКУ не виділяє такого суб'єкта права власності як фізична особа – підприємець, набуття такого статусу дозволяє лише здійснювати господарську діяльність. Тобто будь-яке майно, набуте підприємцем, є його власністю як фізичної особи і в цьому разі є видається неможливим дотримання принципу автономності бухгалтерського обліку, закріпленого у ст. 4 Закону про бухгалтерський облік. Принцип автономності полягає

у тому, що кожне підприємство розглядається як юридична особа, відокремлена від її власників, у зв'язку з чим особисте майно та зобов'язання власників не повинні відображатися у фінансовій звітності підприємства.

Таким чином, встановивши обов'язковість ведення підприємцями на загальній системі оподаткування обліку витрат відповідно до розділу III ПКУ, законодавець зобов'язав таких підприємців вести облік на підставі первинних документів, тобто – бухгалтерський облік. Отже, ведення бухгалтерського обліку фізичними особами – підприємцями є обов'язковим. Доведення факту наявності саме тих витрат, що пов'язані з діяльністю підприємства для зменшення бази оподаткування іншим шляхом ніж ведення бухобліку, законодавець не припускає.

З 1 січня 2021 року на підтвердження доходів платниками єдино податку першої та другої групи та на підтвердження доходів та витрат підприємцями третьої групи згідно Наказу Мінфіну № 728 від 26.11.2020 року книга доходів та витрат ведеться в форми довільній шляхом помісячного запису отриманих доходів та понесених витрат, а саме:

- витрати, пов'язані з придбанням товарів (робіт, послуг) без ПДВ, у тому числі суми, що сплачуються згідно з договором постачальнику (продавцю), за вирахуванням непрямих податків; суми ввізного мита; суми непрямих податків у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг), які не відшкодовуються платникам податку; транспортно-заготівельні витрати; інші витрати, які безпосередньо пов'язані з придбанням товарів (робіт, послуг) і доведенням їх до стану, в якому вони придатні для використання у запланованих цілях;

- сума витрат на оплату праці у разі використання праці найманих осіб;

- сума сплаченого єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

- сума інших витрат, які понесені у зв'язку з провадженням господарської діяльності платника податку, зокрема витрати на зв'язок, сплату орендних та комунальних платежів тощо.

Згідно із законодавством, всі юридичні особи не залежно від форми власності та організаційно-правової форми господарювання а також представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, створені згідно із законодавством України, вести бухгалтерський облік зобов'язані.

Облік на підприємствах малого бізнесу та його організація на сучасному етапі потребує вирішень в таких аспектах, як: складність системи оподаткування та обліку, відсутність розвиненої ринкової інфраструктури, система фінансування та кредитування не підтримується, відсутність чіткої системи в організації залучення міжнародних інвестицій та грантів.

Провоодячи оцінку існуючої спрощеної системи оподаткування діяльності малого підприємництва в Україні, необхідно розглядати не лише систему обліку, оподаткування і звітності діючих підприємств малого бізнесу, а й варіанти створення нових суб'єктів господарювання.

В процесі діяльності на постійній основі виникають розбіжності щодо норм законодавчих актів стосовно ведення бізнесу, оподаткування, ведення бухгалтерського обліку, звітності. Причиною служить не тільки використання спеціальної термінології, а й у відсутності концепції, яка повинна використовуватися для вирішення в розбіжностях термінології. Одним із найважливіших питань в діяльності підприємств є вирішення питань в правовому полі щодо податкової політики.

Через відсутність ресурсів фінансування для діяльності новостворених та для діючих підприємств, великі відсоткові ставки кредитування, високий кредитний ризик, створюється вагома перешкода на шляху розвитку підприємницької діяльності

Серед завдань наддержавному рівні мають місце кредитування малого бізнесу, інвестування та надання гарантій, щов свою чергу допоможе багатьом підприємствам не заходити в тіньовий сектор економіки, а працювати і підвищувати свою конкурентоспроможність. Зусилля держави повинні бути направлені на удосконалення підтримки діяльності малого бізнесу таким чином, щоб правова база, кредитна політика, науково-методичне та консультативне забезпечення сприяли розвитку підприємництва. Вирішення існуючих проблем та створення сприятливого середовища для нього потребують докорінної перебудови державної політики щодо сприяння цьому сектору економіки.

Отже, діяльність малого бізнесу як для фізичних, так і для юридичних осіб в кінцевому результаті забезпечує позитивні фінансові показники, що в подальшому сприяє розвитку діяльності підприємництва так і економічному росту держави, яка отримує в бюджет платежі у вигляді податків. Тому інтерес державницької підтримки розглядається на макроекономічному рівні.

Список використаної літератури:

1. Бухгалтерський облік та оподаткування: Навчальний посібник. / За ред. Р. Л. Хом'яка, В. І. Лемішовського. Львів: Бух. центр "Ажур", 2019. 1112 с.
2. Закон України «Про підприємництво» [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text>.

3. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. № 996-XIУ. ; із змін. та допов. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

4. Ільяшенко В. А. Наслідки і проблеми застосування спрощеної системи оподаткування в Україні. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2013. № 3. С. 13–18.

5. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] / Кодекс України від 02.12.2010 року № 2755-VI [зі змін. та доп.]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

6. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / Закон України від 22.03.2012 року № 4618-VI [зі змін. та доп.]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

7. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва [Електронний ресурс] / Указ Президента України від 03.07.1998 року № 727/98 [зі змін. та доп.]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

8. Хоча Н. В. Спрощена система обліку та звітності малих підприємств: проблеми трактування і регулювання. Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства: тези допов. наук.-практ. конф. (м. Львів, 26–28 квіт. 2012 р.). Львів: Львівська політехніка, 2017. С. 337–340.

Яковець Т. А.

кандидат економічних наук, доцент
*Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету*

ОПТИМІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ФІНАНСОВИЙ РЕЗУЛЬТАТ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ ОБЛІКОВОГО ВІДОБРАЖЕННЯ

Високоякісне керівництво будь-яким суб'єктом економічної системи, будь-якої форми власності, у новітніх умовах господарювання неможливе без належної організації системи бухгалтерського обліку та оподаткування. Адже обрання конфігурації облікової системи та методичного забезпечення операцій з оподаткування впливають на достовірність бухгалтерських даних, які дозволяють визначити цілі підприємства на перспективу.

Система обліку та оподаткування – це найважливіша ланка функціонування фінансово-економічної діяльності в державі, що формує основні інформаційні потоки, узагальнення й обробку інформації про показники функціонування та діяльності підприємств для обґрунтованого ухвалення стратегічних рішень та є законно-адекватним засобом держави з наповнення її бюджету.

Основні принципи формування єдиної системи обліку та оподаткування зображено на рис 1.

За таких умов вагомої ролі набуває впровадження підприємствами ефективного облікового інструментарію управління податковими платежами, спрямованого на

забезпечення їх економічної безпеки та оптимізації фінансового результату.

Рис. 1. Формування єдиної систем обліку та оподаткування в Україні

Рівень податкового навантаження належить провідна роль в діяльності підприємства.

Дієві законні засоби послаблення податкового тягара, зазвичай, опираються на вибір господарської тактики й стратегії, стимульованих державою через зниження податків і відрахувань; реалізації засад бухгалтерського обліку, що дають змогу усунути певні статті витрат для оподатковувані; відповідність нормативам, що залучені в процесі зменшення прибутку до оподаткування [1].

Сьогодні виникає необхідність досягнення раціонального рівня розподілу податкового навантаження на суб'єктів господарської системи.

Одним із основоположних інструментів податкової системи в контексті регулювання підприємницької діяльності є податок, який знаходиться в переліку головних податків, що формують бюджет країни (табл. 1).

Таблиця 1

Доходи Державного бюджету України у 2020 р.*

Статті доходів	2020 факт, млрд грн	Темп приросту до 2019 року, %
Усього	1076016,7	100.00%
Податкові надходження	851115,6	79.10%
Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості	225976,3	21.00%
Податок на доходи фізичних осіб	117281,3	10.90%
Податок на прибуток підприємств	108695,0	10.10%
Рентная плата та плата за використання інших природних ресурсів	52475,7	4.88%
Внутрішні податки на товари та послуги	538896,2	50.08%
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	80449,3	7.48%
Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	57846,9	5.38%
Податок на додану вартість з вітчизняних това- рів (з урахуванням бюджетного відшкодування)	126486,6	11.76%
Податок на додану вартість з імпортних товарів	274113,5	25.47%

**складено автором на основі [2]*

Надходження до державного бюджету України у 2020 році становили 1076,0 млрд грн, що на 77,7 млрд грн, або на 7,6 відсотка більше ніж у 2019 році. Податок на прибуток становить 10,1% від суми загальних надходжень [2].

Податок на прибуток є обов'язковим елементом податкових систем більшості країн світу. У Податковому кодексі України податок на прибуток підприємств окреслюється, як прямий податок, який сплачується з прибутку, отриманого від реалізації продукції (робіт, послуг), основних фондів, нематеріальних активів, цінних паперів, валютних цінностей, інших видів фінансових ресурсів та

матеріальних цінностей, а також із прибутку від орендних операцій, роялті та від позареалізаційних операцій [3].

Національна ставка податку на прибуток для суб'єктів господарювання в дорівнює на даний час 18%. При порівнянні цієї ставки із аналогічними щодо стягнення податків на базі доходів корпорацій у економічно розвинених країнах, стає очевидним, що в Україні доволі невисока ставка оподаткування прибутку підприємств. Разом з тим, варто зазначити, що некоректним є пряме зіставлення ставок податку на прибуток суб'єктів господарювання у різних країнах, опираючись на факт не врахування різниці аспектів при визначенні бази оподаткування, застосування податкових пільг тощо.

Змістовно податок на прибуток відображає оподаткування чистого надходження ресурсів до підприємства, що зумовлює збільшення його капіталу, проте він має кілька головних прогалин: складність обслуговування, що призводить до розвитку корупції і є негативним чинником для інвестицій; невисока ефективність існуючої системи оподаткування прибутку; перспектива опрацювання схем для ухилення від сплати податку великими компаніями, що спричиняє велике податкове навантаження на невелику кількість підприємств; дозволяє виводити капітал з країни в офшорні зони; складність розрахунку об'єкта оподаткування [4].

В Україні адміністрування податком на прибуток зазнає постійних змін. Не став винятком й 2020 р. Проаналізуємо цьогорічні реформи.

До переліку наявних платників податку приєдналися: юридичні особи на єдиному податку, щодо виплати доходів нерезидентам; юридичні особи на єдиному податку, щодо отриманого скоригованого прибутку контрольованої

іноземної компанії; фізичні особи на єдиному податку, а також ті, які провадять незалежну професійну діяльність, щодо виплачених нерезиденту доходів (прибутків) походженням з України; іноземні компанії, які мають місце ефективного регулювання в Україні (починаючи з 01.01.2021 року). Для цих платників, не є об'єктом оподаткування прибуток із джерелом походження за межами України. [5]

Закон також збільшено кількість об'єктів оподаткування податком на прибуток, а саме: дохід, одержаний від азартних ігор з застосовуванням гральних автоматів; скоригований прибуток контрольованої іноземної компанії (починаючи з 01.01.2020). Цей об'єкт оподаткування позначатиметься нарізно від других, а застосовуватиметься до нього базова (основна) ставка податку. У разі наявності декількох контрольованих іноземних компаній об'єкт оподаткування визначається окремо по кожній такій компанії.

Річний звітний період, починаючи з 01.01.2021 встановлюється додатково для: фізичних осіб – підприємців (у т.ч. тих, які провадять незалежну професійну діяльність, щодо виплачених нерезиденту доходів (прибутків) походженням з України; суб'єктів господарювання юридичних осіб, які обрали спрощену систему оподаткування, щодо виплачених нерезиденту доходів (прибутків) із джерелом їх походження з України; суб'єктів господарювання юридичних осіб, які обрали спрощену систему оподаткування, щодо отриманого скоригованого прибутку контрольованої іноземної компанії.

Але на сьогодні, варто звернути увагу на заходи щодо оптимізації податкового навантаження, на разі діючого, податку на прибуток. Шляхом оптимізації бухгалтерсь-

кого обліку можливо досягнути легальної мінімізації суми податку, що не завдасть шкоди в майбутньому (рис. 2.).

Рис. 2. Легальні заходи оптимізації оподаткування податком на прибуток*

**Складено на основі [6]*

Разом із реформами відбуваються тривалі дискусії, щодо заміни податку на прибуток податком на виведений капітал, позаяк існує достатньо недоліків в нинішньому процесі оподаткування прибутку підприємств.

Прослідковується чітка відмінність між вказаними податками, зміст якої в в тому, що прибуток оподатко-

уватиметься податком на виведений капітал лише в разі виплати власникам у формі дивідендів. Для стимулювання рентабельності, є пропозиція оподатковувати тільки частку прибутку, яка не направлена на розвиток виробництва.

Обґрунтування такої рекомендації полягає у тому, що частиною обороту коштів, забезпечуються робочі місця, наповнюється Пенсійний фонд, отже, вилучати частку коштів з цього рівня є не раціональним. Дану суму прибутку підприємство може застосувати на розширення та модернізації виробництва, що спричинить піднесення економічного зростання в перспективі.

Податком на виведений капітал оподатковуватимуться: сплата дивідендів неплатнику податку на виведений капітал, а також інші виплати на користь власника корпоративних прав, навіть якщо вони не є дивідендами. До оподатковуваних операцій відносять і страхові платежі, безоплатне надання товарів, послуг, робіт, виплати відсотків, інвестиції за межами України та інші.

Експерти вважають, що податок на виведений капітал допоможе Україні протягом перших 2–3 років після введення, збільшити темпи росту економіки до глобального рівня, а це 3,7% в рік. В Україні цей показник лише 2% в рік [43].

Порівнюючи обидва податки можна виділити наступні переваги податку на виведений капітал:

1. Зменшення адміністративного навантаження. Податківцям не доведеться обробляти великі масиви звітності. Податкові зобов'язання стануть перевірятися легше, адже операції, що віднесені до об'єкта оподаткування складно приховати.

2. Стимулювання бізнес активності. Після впровадження податку оборотний капітал компаній буде збільшу-

ватися, внаслідок чого збільшиться і бізнес активність. Підприємства зможуть купувати обладнання чи послуги необхідні для розвитку підприємницької діяльності.

3. Збільшення інвестиційної активності. Як показав досвід Естонії та Грузії в країнах одразу збільшився приплив іноземних інвестицій [50].

4. Зменшення рівня корупції в податковій сфері. Підприємства не матимуть необхідності занижувати фінансовий результат та маніпулювати зі звітністю. Більшість офшорних схем втратять економічний сенс.

Взаємодія підприємця з держслужбовцями зводиться до мінімуму. Податок може стати рушійною силою для розвитку економіки та наповнення бюджету. Більше того, є навіть приблизні суми збільшення: експерти прогнозують, що після впровадження податку об'єм додаткових інвестицій в реальний сектор економіки має скласти 15–20 млрд. дол США за 5 років [44].

Зважаючи на вищевикладене, заміна податку на прибуток новим, сучасним методом безумовно виглядає позитивно, проте виникає проблема швидкого запровадження податку на виведений капітал в Україні.

Отже зміна системи оподаткування для підприємств найвірогідніше матиме позитивний економічний вплив у довготривалому періоді. Розглядаючи короткі терміни, можна з упевненістю сказати, що інвестиційний клімат країни стане привабливішим, але одночасно з цим існує ризик дефіциту коштів у бюджеті України. Тож, якщо держава постановить впровадити ґрунтовні зміни скеровані на впровадження податку на виведений капітал, варто спрогнозувати повну та стійку компенсацію втрати бюджетних доходів до максимально можливого їх розміру.

Список використаної літератури:

1. Новосельська Л. І. Методи оцінювання рівня податкового навантаження на підприємства // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.10.
2. Доходи Державного бюджету України у 2020. URL: index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income.
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://www.interbuh.com.ua/normative/pku.html#h0030002> (дата звернення 14.05.2020 р.).
4. Мітусов П., Осмятченко В. Оптимізація оподаткування прибутку підприємств в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду. *Наукові роботи УДФС*. 2018. 234 с.
5. Сайт Головбукх. Податок на прибуток: зміни за новим законом. URL: <https://www.golovbukh.ua/news/21099-podatok-na-pributok-zmni-za-novim-zakonom>.
6. Товстоп'ят Юрій Легальна оптимізація з податку на прибуток: що перевірити? URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/buh911/2018/december/issue-50/article-41131.html>.
7. Податок на виведений капітал замість податку на прибуток 2019. URL: <https://www.golovbukh.ua/article/7344-podatok-na-vivedeniykapitalzamst-podatku-na-pributok-protses-zapushcheno>.
8. Сага про податок на виведений капітал. Сайт Економічна правда. 2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/11/20/642818>.
9. Податок на виведений капітал: варто чи ні? Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2018/11/6/642318>.

Наукове видання

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

Підписано до друку 25.06.2021 р.
Формат 60х84 ¹/₁₆. Гарнітура SchoolBook.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов. друк. арк. 17,0. Облік.-вид. арк. 15,1.
Тираж 300 прим.

Видавець та виготовлювач
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 7284 від 18.03.2021 р.*

Віддруковано ФО-П Шпак В. Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія B02 № 924434 від 11.12.2006 р.
Свідоцтво платника податку: Серія Е № 897220
м. Тернопіль, вул. Просвіти, 6.
тел. 8 097 299 38 99, (0352) 422-388
E-mail: tooums@ukr.net